

BOSNA I HERCEGOVINA

VIJEĆE MINISTARA

DIREKCIJA ZA EKONOMSKO
PLANIRANJE

RADNI DOKUMENT

STRATEGIJA RAZVOJA
BOSNE I HERCEGOVINE

Maj 2010.

Uvod	3
Metodologija pripreme strategije razvoja BiH.....	3
IZVRŠNI SAŽETAK.....	10
Makroekonomski okvir i projekcije za 2010 – 2014.	13
STRATEŠKI CILJEVI RAZVOJA BIH.....	22
Vizija razvoja.....	22
Prvi strateški cilj: Makroekonomska stabilnost.....	22
1.1. Vanjski sektor	30
1.2. Javne finansije.....	34
1.3. Razvoj finansijskog tržišta	37
Indikatori rezultata za strateški cilj makroekonomska stabilnost.....	42
Drugi strateški cilj: Konkurentnost.....	43
2.1. Klasteri	51
2.2. Kompetentnost ljudskih resursa	53
2.3. Naučno-tehnološka i poslovna infrastruktura	57
2.4. Jedinstven ekonomski prostor	60
Indikatori rezultata za cilj konkurentnost	63
Treći strateški cilj: Zapošljavanje	65
3.1. Razvoj malih i srednji preduzeća i otvaranje novih radnih mjesta	70
3.2. Funkcionisanje tržišta rada i aktivne mjere zapošljavanja	71
3.3. Poboljšanje vještina na tržištu rada, strukovnog obrazovanja i treninga	74
Indikatori rezultata za cilj zapošljavanje.....	76
Četvrti strateški cilj: Održivi razvoj.....	77
4.1. Poljoprivreda, proizvodnja hrane i ruralni razvoj	88
4.2. Ekologija i razvoj energetske potencijala	91
4.3. Transport i komunikacije	97
Indikatori rezultata za cilj održivi razvoj.....	100
Peti strateški cilj: EU integracije	101
EVROPSKE INTEGRACIJE – STRATEŠKI PUT BOSNE I HERCEGOVINE	101
ŠESTI STRATEŠKI CILJ: SOCIJALNA UKLJUČENOST	106
Siromaštvo i socijalna isključenost.....	108
Pregled definicija	109

Uvod

Bosna i Hercegovina je na ekonomskom putu od zemlje sa srednjim k zemlji s visokim dohotkom i istodobnom postizanju veće društvene skladnosti. Na tom putu privržena je i punom integrisanju u Evropsku uniju, koja nastoji postati najdinamičnija i najkonkurentnija, na znanju, zasnovana ekonomija na svijetu, koja se nastoji staviti u središte globalizovanog svijeta, ne ostajući u njemu postranice.

Na osnovu aktuelnog stanja i respektovanja elementa Lisabonske strategije, razvojne politike BiH se fokusiraju na jačanje uloge znanja i inovacija, kompletiranje unutrašnjeg tržišta i snaženje rasta i zaposlenosti radi veće društvene usklađenosti. Time doprinose poboljšanju konkurentnosti, odnosno ispunjenju ekonomskog uslova za postajanje članom EU društva i bolje se globalno pozicioniše. BiH je sada partner u Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju. Uslijedit će i njena prijava za status kandidata, nakon čega će početi primati predpristupnu podršku EU za uravnotežen socio-ekonomski razvoj, konkurentnost i optimalno korištenje ljudskih potencijala.

Mijenjanje demografske slike Evrope (starenje stanovništva, povećanje očekivanog trajanja života, niže stope rađanja sa snažnim uticajima na penzioni i zdravstveni sistem), bolja zaštita okoliša i značaja obnovljivih izvora energije te klimatske promjene, dugoročno ojačana internacionalna konkurencija, kao rezultat veće ekonomske globalizacije i globalna ekonomska recesija čine složeno vanjsko okruženje BiH u periodu pripreme i realizacije strateških dokumenata.

Strategija razvoja BiH treba učvrstiti koncenzus u bh. zajednici o neophodnosti ekonomski efikasnog, okolinski održivog i socijalno pravednog razvoja u interesu sadašnjih i budućih generacija. Održivi razvoj je ideja vodilja za 21. vijek. U središtu koncenzusa je uvažavanje triju dimenzija: okolinske, ekonomske i socijalne, koje se moraju posmatrati s jednakim uvažavanjem u sklopu lokalnih, regionalnih i nacionalnih strategija održivog razvoja kao i međunarodnih sporazuma postignutih u okviru globalnog upravljanja radi postizanja održivog razvoja.

Metodologija pripreme strategije razvoja BiH

Koordinacija aktivnosti pripreme strateških dokumenata je u nadležnosti Direkcije za ekonomsko planiranje (nadalje: DEP) pri čemu se koordinacija odvija u partnerstvu s vladama Federacije Bosne i Hercegovine (FBiH), Republike Srpske (RS) i Brčko Distrikta (BD) te velikim brojem učesnika vladinog sektora i civilnog društva.

Koordinacioni odbor za ekonomski razvoj i evropske integracije je na svojoj 33. sjednici, održanoj 25.09.2007, donio odluku da nakon *Srednjoročne razvojne strategije 2004-2007*. (MTDS) treba uslijediti donošenje *Strategije razvoja* i *Strategije socijalnog uključivanja*.

Koordinacioni odbor za ekonomski razvoj i evropske integracije usvojio je na istoj sjednici metod „susretnog planiranja“ kao metod izrade Strategije razvoja BiH (SR) i Strategije socijalnog uključivanja BiH (SSU) i u tu svrhu formiran je i Savjetodavni odbor za njihovu pripremu.

Izrada strateških dokumenata se zasniva na modularnom principu. Module čine: FBiH, RS i BD. Modularni princip znači da su prilikom izrade dokumenata, polazeći od postojećih razvojnih dokumenata pojedinih modula, definisani zajednički ciljevi, podciljevi, prioriteti, mjere i aktivnosti, koji se odnose na cijelu BiH, tj. na module u cjelini, i specifične mjere i aktivnosti za pojedine module. Definisani su i nosioci aktivnosti za sve module i za one koji se odnose samo na neki modul i različiti su od onih za ostale module, pa su kao takvi i posebno istaknuti.

I) Priprema strateškog okvira

Korak 1: Analiza i dijagnoza

- 1.1. Analiza aktuelnih strateških dokumenata
- 1.2. Izrada kratke situacione analize
- 1.3. Izrada produbljene situacione i SWOT analize

U skladu s odlukom Koordinacionog odbora za ekonomski razvoj i evropske integracije BiH, proces pripreme strategija je otpočeo analizom postojećih strateških dokumenata svih nivoa vlasti u BiH. Svrha analize strateških dokumenata je bila utvrđivanje postojećih razvojnih prioriteta da – zajedno s ciljevima vezanim za put pridruženja Evropskoj uniji – posluže kao osnova ustanovljivanja razvojnih ciljeva i podciljeva SR i SSU.

Analiza postojećih razvojnih dokumenata Vlade Federacije BiH, Vlade Republike Srpske i Vlade Brčko distrikta te kantonalnih i općinskih razvojnih dokumenata, koju je DEP sproveo u periodu 10. – 29. februara 2008, obuhvatila je 50 dokumenata.¹ Zajednički ciljevi svim tim razvojnim strategijama su: održivi razvoj, konkurentnost, zaposlenosti i EU integracije. Analiza je pokazala da se politika ekonomskog razvoja BiH zasniva na *stvaranju konkurentne ekonomije usmjerene k većem zapošljavanju, prateći pri tome principe održivog i makroekonomski stabilnog razvoja uz veću socijalnu pravičnost*, što je Direkcija za ekonomsko planiranje predstavila Savjetodavnom odboru te Koordinacionom odboru, zajedno s pregledom ciljeva i podciljeva odnosnih strategija.

Analizu razvojnih dokumenata je pratila **kratka situaciona analiza**, koju je poduzela skupina eksperata za pitanja ekonomskog i socijalnog razvoja. Pripremili su po pet stranica „analize i dijagnoze stanja u zemlji“.

Nakon sprovođenja kratke analize situacije, koja je imala za cilj utvrditi ključne tranzicijske izazove s kojima se BiH suočava, što je uslijedilo po razmatranju svih raspoloživih strateških dokumenata u BiH, Savjetodavni odbor i Koordinacioni odbor za ekonomski razvoj i evropske integracije su prihvatili ciljeve i podciljeve odnosnih strategija.

Potom su uslijedila dva kruga tematskih radionica u periodu juli 2008. – februar 2009. Prvi krug radionica (jul – oktobar 2008.) održan je u cilju izrade SWOT matrice prema podciljevima i modulima (FBiH, RS i BD). Rezultati prvog kruga radionica korišteni su za provjeru i nadogradnju kratke situacione analize te izradu **produbljene situacione i SWOT analize**. Dokument s nazivom „Strategija razvoja BiH – Situaciona analiza“, zajedno s ciljevima Strategije razvoja BiH, usvojio je novembra 2008. Savjetodavni odbor za pripremu SR i SSU.

Pripremljeno je ukupno 22 situacione analize za SR od čega šest situacionih analiza za SSU. Svaki od ciljeva SR je obrađen na osnovu iste strukture analiziranih problema: opći problemi u odnosnoj oblasti; analiza pravnog i institucionalnog okvira; analiza finansijskih resursa;

¹ Sedam se odnosilo na nivo BiH, dva na nivo FBiH, 25 na nivo RS-a, te 16 na nivo općina (12 FBiH i 4 RS).

analiza domaćih politika; preporuke, mjere i indikatori (indikatori monitoringa i indikatori poređenja „benchmark indikatori“).

Drugi krug tematskih radionica (februar 2009), koristeći se ranije pripremljenim materijalima, organizovan je prema modulima s predstavnicima nadležnih institucija Vijeća ministara, entitetskih vlada, vlade Brčko distrikta i predstavnicima organizacija civilnog društva u sklopu čega su organizovane i tematske radionice.

Korak 2: Definisanje strateškog okvira

- 2.1. Imenovanje radnih grupa i podgrupa
- 2.2. Identifikacija strateških ciljeva i podciljeva
- 2.3. Usklađivanje sektorskih ciljeva u državni/nacionalni okvir
- 2.4. Tematske radionice radnih grupa

U drugom koraku, Vijeće ministara, entitetske vlade i Vlada Brčko distrikta imenovala su predstavnike resornih institucija u radne grupe i podgrupe prema strateškim ciljevima i podciljevima. Formirano je 18 radnih grupa za pet definisanih ciljeva SR, koje su sačinjavali predstavnici vladinog i nevladinog sektora i socijalnih partnera. One su predstavljale ključni oslonac u procesu pripreme SR kao i organ koji je pružio glavne *inpute* i nova rješenja.

Radne grupe su, u periodu maj – juli 2009, kroz dva kruga radionica, izradile prijedlog prioriteta, mjera i indikatora za realizaciju ciljeva SR. Jula 2009. upućen je prvi nacrt SR na razmatranje Vijeću projekta.

Radne grupe su, korištenjem tog dokumenta i na osnovu saznanja i iskustava u svojoj oblasti, postavile strateški okvir, koji se odnosi na definisanje prioriteta i mjera za svaki strateški podcilj Strategije razvoja. Te aktivnosti su rezultovale prihvatanjem strateškog okvira dokumenta pod nazivom „Strategija razvoja“ od strane Vijeća projekta novembra 2009.

DEP je krajem novembra 2009. krenuo s izradom akcionih planova za BiH, Federaciju BiH, Republiku Srpsku i Distrikt Brčko.

Svim institucijama Vijeća ministara, entitetskih vlada i Vlade Brčko distrikta, te predstavnicima nevladinih organizacija i socijalnim partnerima dostavljen je zahtjev za dostavu trogodišnjeg plana aktivnosti u skladu s planovima vlada, srednjoročnim okvirima rashoda, Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju s EU, te drugim međunarodnim ugovorima i obavezama.

Korak 3: Konsultacije

Proces javnih konsultacija, kao sastavni dio participativnog pristupa, odvijao se kroz cio proces strateškog planiranja. Prve konsultacije su održane u periodu izrade situacionih analiza, nastavljene su pripremom strateškog okvira i definisanja prioriteta i mjera, te kroz akciono planiranje radi utvrđivanja aktivnosti neophodnih za ostvarivanje prethodno utvrđenih ciljeva, podciljeva, prioriteta i mjera, uz učešće predstavnika javnog i civilnog sektora.

Konferencija vizioniranja je za glavni cilj imala predstavljanje glavne ideje i koncepta SR i SSU ključnim zainteresovanim akterima, kao i povećanje informisanosti javnosti o do tada

postignutim rezultatima procesa strateškog planiranja i njeno uključivanje u proces. Konferencija je održana je 24. novembra 2009. u Sarajevu.

Pored navedenog u periodu mart – april održano je također deset okruglih stolova s predstavnicima javnog i civilnog sektora. Od toga je sedam okruglih stolova održano širom BiH, dok su tri okrugla stola održana s predstavnicima sindikata, NVO-a i međunarodne zajednice.

Okrugli stolovi su organizovani u sljedećim gradovima:

- Sarajevo (Privredna komora SA, 31.mart 2010.)
- Banja Luka (17. mart 2010.)
- Bihać (Komora USK, 7. april 2010.)
- Mostar (Privredna komora Federacije BiH, 29. mart 2010.)
- Distrikt Brčko (24. mart 2010.)
- Zenica (Tehnološki centar, 6. april 2010.)
- Trebinje (12. april 2010.)
- okrugli sto s nevladinim organizacijama (22. mart 2010.)
- okrugli sto s predstavnicima međunarodne zajednice (19. april 2010.)
- okrugli sto sa sindikatima (26. mart 2010.).

II) Akciono planiranje

Druga faza procesa razvojnog planiranja je predstavljala izradu akcionih planova koji su pripremani kroz konsultacije s ključnim akterima javnog i civilnog sektora, pri čemu su se uzimale u obzir preuzete obaveze po osnovu međunarodnih ugovora, konvencija i sl, definisani planovi rada, proces EU integracija, kao i smjernice ključnih sektorskih politika.

Akcioni planovi, koji predstavljaju operativni dio strateškog okvira, pripremljeni su za nivoe BiH, FBiH, RS-a i BD-a.

Korak 4: Izrada akcionih planova za četiri nivoa vlasti (BiH, FBiH, RS, BD)	6.1. Zahtjevi institucijama 6.2. Direktni kontakt i sastanci
--	---

Radionice za akciono planiranje u Federaciji BiH su održane tokom marta i maja 2010. Radionice za akciono planiranje u Republici Srpskoj su održane tokom marta i maja 2010. u Banjoj Luci. Radionice za akciono planiranje u Distriktu Brčko su održane 3. marta 2010.

Korak 5: Izrada finansijskog okvira

"Po usvajanju ovih dokumenata (SR BiH i SUS BiH) uslijediti će izrada finansijskog okvira za period važenja strategija na osnovu pregleda svih finansijskih izvora za realizaciju javnih investicija za ovaj period. Finansijski okvir će se zasnovati na makroekonomskom konceptu bruto stalnih investicija (gross fixed capital formation), te uključivati razvojno orjentisane transfere i rashode (public development expenditures) i biti razložen po svakom cilju i podcilju SR BiH .

S obzirom da je praksa operativnog planiranja u BiH nerazvijena , pregled javnih investicija (iz domaćih izvora kao i vanjskih izvora u vidu kredita , grantova i donacija biti će također uključeni u finansijski okvir".

Korak 6: Izrada okvira implementacije

"Po usvajanju Strategije razvoja BiH i Strategije socijalnog uključivanja BiH uslijediti će izrada okvira implementacije (kao primjena postojeće prakse otvorenog metoda koordinacije (OMC) iz EU) koji će biti prateći dokument koji adresira jačanje sistema planiranja razvoja u BiH prema zajedničkim strateškim ciljevima . Primjena ovakvog načina koordinacije značajna je i radi unapređivanja procesa približavanja EU, jačanja apsorpcijskih kapaciteta zemlje radi korištenja evropskih fondova , kao i radi usaglašavanja sektorskih razvojnih strategija i njihove implementacije s implementacijom strategija ".

Korak 7: Završna konferencija

Direkcija za ekonomsko planiranje je 28. i 29. aprila 2010. organizovala završnu konferenciju povodom zaključivanja procesa planiranja za odnosni razvojni period.

Rezultat SWOT radionica

Planiranje procesa razvoja karakterišu višedimenzionalni izazovi:

- Proces razvoja BiH se odvija u okolnostima povećane međunarodne ekonomske turbulencije, prouzrokovane globalnom ekonomskom krizom, koja zbog međunarodne ovisnosti nacionalnih ekonomija utiče i na povećanu nepredvidivost srednjoročnih makroekonomskih projekcija.
- Bh. ekonomija je u procesu jačanja integrativnih tokova roba, usluga, kapitala, informacija i mobilnosti radne snage na internom i eksternom tržištu, s čime jača izloženost uticaju i konkurenciji okruženja.
- Političko okruženje je dinamično, posebno najavljene ustavne promjene potiču dalje reformske procese, ali i povećavaju rizike funkcionisanja ekonomije.
- Ekonomsko okruženje karakteriše turbulencije na svjetskim tržištima hrane, energenata i potražnje za metalima.

- Statistički okvir u BiH je nedovoljno razvijen i nedovoljno usaglašen s potrebama za pripremu planskih dokumenata razvoja kao i s potrebama EU integracija.

Naredna tabela predstavlja rezultat svih SWOT tabela koje su pripremljene tokom rada na radionicama. U aneksu se daje sumaran pregled svih SWOT tabela.

Tabela 1: SWOT analiza razvoja ekonomije – integrisana

<p>PREDNOSTI:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. relativno stabilan makroekonomski ambijent (stabilna unutrašnja i vanjska vrijednost valute); 2. stabilan bankarski sektor 3. geo položaj (blizina EU i mediteranskih tržišta); 4. industrijska tradicija 5. dobro postavljena osnovna transportna i energetska mreža 6. diverzificiranost proizvodnje energije i sigurnost opskrbljivanja 7. izvrsni prirodni resursi (nezagađeno zemljište, klimat itd.); 8. zakoni iz oblasti rada i zapošljavanja usklađeni sa standardima za ravnopravnost spolova i drugim standardima MOR-a. 	<p>SLABOSTI:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. nestabilan poslovni ambijent (uz visok nivo neformalne ekonomije i korupcije); 2. relativno visok nivo javnih rashoda; 3. slab pristup finansijama, posebno za mikro i mala preduzeća (zbog nedovoljnog i fragmentisanog okvira za razvoj nebankarskih institucija); 4. obrazovni sistem nedovoljno uključuje populaciju i nedovoljno je prilagođen potrebama tržišta, uz prisustvo rodne diskriminacije i nepostojanja politika usklađivanja porodičnog, privatnog i javnog života 5. nedovoljno razvijeno jedinstveno tržišta unutar BiH (uslovi za registraciju, porezi na dobit, doprinosi, itd.); 6. nerazvijenost infrastrukture (fizičke, poslovne, naučne) i nizak nivo njenih usluga; 7. tehnološki usmjerena inostrana preduzeća već napuštaju (umjesto da što više dolaze) BiH zbog nedostatka tehnološki visokokvalifikovane radne i istraživačke radne snage; 8. ogromno neracionalno korištenje energije, posebno domaćinstava; 9. nedostatak institucija (organa, laboratorija itd.), zakona i dokumenata (strategija pravilnika, investicionih programa) te sporo prihvatanje globalnih i EU standarda; 10. velike površine potencijalno obradivog zemljišta pod minama.
<p>PRILIKE:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. znatni neiskorišteni resursi (zemlja, radna snaga, istraživački kadar dijaspore); 2. razvoj energetskog sektora i uslužnih djelatnosti (turizam, finansijske usluge itd.); 3. uspostava tržišta i institucija na nivou regiona Jugoistočne Evrope (npr. regionalna investiciona banka i središte, zajedničko djelovanje berzi); 4. mogućnost vojne konverzije i regionalne specijalizacije; 5. mogućnost uključanja u EU programe (FP7, COST itd.) i korištenje predpristupnih fondova; 6. intermodalni transport, razvoj luka na rijeci Savi i bolja veza s Lukom Ploče; 7. mogućnost zadovoljenja vlastitih 	<p>PRIJETNJE:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. razvoj političke situacije u BiH i regionu te globalne ekonomske situacije; 2. pogoršanje platnobilansne situacije i veličine deviznih rezervi; 3. potencijalna finansijska neodrživost penzionih i drugih sistema; 4. slabo integrisanje u internacionalne sisteme finansijskog nadzora; 5. nedovoljno razumijevanje modernih razvojnih procesa (neuvažavanje globalnih trendova među ključnim nosiocima odluka; nepoduzimanje mjera za poboljšanje poslovnog okruženja; nepoduzimanje treninga radne snage; nepovećanje sposobnosti procjene krupnih investicionih programa); 6. brži razvoj okruženja u odnosu na BiH, posebno suočavanje s konkurentnošću firmi zemalja članica EU uz neadekvatne mehanizme zaštite domaće proizvodnje; 7. odljev kadrova (odlazak inteligencije i mladih); 8. prevelik socijalni pritisak na javni budžet;

<p>potreba hranom i ostvarivanje izvoza;</p> <p>8. energetski potencijal (hidropotencijal među vodećima u Evropi);</p> <p>9. razvoj ruralnog preduzetništva (organska poljoprivreda, ruralni turizam, prerada drveta i bio mase);</p> <p>10. strana ulaganja (nova radna mjesta i moderne tehnologije i stvaranje nove preduzetničke i radne kulture).</p>	<p>9. neispunjavanje preuzetih međunarodnih npr. WTO (TBT, SPS, TRIPS...) obaveza (mogućnost tužbe);</p> <p>10. nedovoljna svijesti o očuvanju okoline i resursa;</p> <p>11. širenje zaraznih stočnih i biljnih bolesti;</p> <p>12. nezainteresovanost internacionalnih fondova za deminiranje šuma i obradivih površina;</p> <p>13. genetski modificovana hrana: nema kontrole i regulative u uvozu i proizvodnji.</p>
--	---

RADNI DOKUMENT

IZVRŠNI SAŽETAK

BiH se na osnovu svojih čvrstih političkih opredjeljenja želi pridružiti Evropskoj uniji (EU). Stoga razvojnim politikama nastoji što više poboljšati konkurentnost svoje ekonomije. Time nastoji ispuniti ekonomske uslove za postajanje članom EU društva. Na osnovu Lisabonske agende, postavljen je cilj postati najdinamičnija i najkonkurentnija, na znanju zasnovana, ekonomija na svijetu, s održivim ekonomskim razvojem, s više boljih radnih mjesta, većom društvenom skladnošću i boljim očuvanjem okoliša. Ona i Evropa u cjelini snažno reaguju na globalizovanje svijeta svojom većom skladnošću, stavlajući se u središte tog svijeta, ne ostajući postranice. Ključni elementi Lisabonske strategije, ojačavane trogodišnjim ciklusima, su: jačanje uloge znanja i inovacija, kompletiranje internog tržišta i snaženje rasta i zaposlenosti radi veće društvene skladnosti.

Slijedeći EU put, BiH priprema Strategiju razvoja (SR) koja treba služiti kao vodič razvoja u narednom srednjoročnom periodu. Na osnovu postojeće pravne strukture BiH, Direkcija za ekonomsko planiranje (DEP) je odgovorna za koordinaciju izrade Razvojne strategije. Ona ju je pripremala uz široku saradnju s vladama entiteta i Brčko distriktom, kao i uz aktivno učešće nevladinog sektora, akademske zajednice i socijalnih partnera.

Ključni politički, socijalni, tehnološki i okolinski faktori koji utiču na internacionalnu konkurentnost BiH, njenu makrostabilnost, EU put, pa tako i na njene mogućnosti održivog razvoja i zapošljavanja su:

- mijenjanje demografske slike Evrope i BiH: starenje stanovništva, povećanje očekivanog trajanja života, niže stope rađanja s snažnim uticajima na penziona i zdravstveni sistem
- klimatske promjene i sve veći značaj obnovljivih izvora energije
- dugoročno ojačana internacionalna konkurencija, kao rezultat veće ekonomske globalizacije, i „zamka srednjeg dohotka“ kao prijatna BiH i zemljama na tom stepenu razvoja
- jačanje uloge inovativnih i istraživačkih aktivnosti, koje postaju centralni element ekonomskog razvoja
- globalna finansijska i ekonomska recesija sa svojim reperkusijama na ekonomske partnere BiH i na samu BiH
- kolebljive cijene energenata, hrane i baznih metala na svjetskom tržištu.

Svrha SR je da, gradeći na zasadama EU Lisabonske strategije, osigura konkurentniju, stabilniju i održiviju ekonomiju. Takva ekonomija može osigurati veću zaposlenost i veću socijalnu uključenost bh. društva, i to je put adekvatnog i ravnopravnog integrisanja u evropsku porodicu. SR identifikuje prioritete u ostvarivanju ciljeva i predlaže mjere i aktivnosti za njihovo ostvarenje.

U narednom srednjoročnom periodu BiH će u fokusu svog razvoja imati konkurentnost, makrostabilnost, zapošljavanje, održiv razvoj, EU put i socijalnu uključenost. Do zajedničkih ciljeva se došlo na osnovu:

1. pregleda svih razvojnih dokumenata u BiH, od mikro do makro nivoa, usvojenih do momenta pripreme SR,
2. „preuzimanjem“ ciljeva koji proizlaze iz EU puta te

koji su konačno formulisani kroz aktivnost radnih grupa, sastavljenih od predstavnika vlasti s državnog i entitetskog / BD nivoa, socijalnih partnera, civilnog društva i akademske zajednice.

SR učvršćuje koncenzus u bh. zajednici o neophodnosti ekonomski efikasnog, okolinsko održivog i socijalno pravednog razvoja u interesu sadašnjih i budućih generacija. U tome slijedi Lisabonsku strategiju, kao okvir razvoja EU, Deklaraciju iz Rija iz 1992, Konferenciju UN-a za zaštitu okoliša i razvoja (UNCED).

Održivi razvoj je ideja vodilja 21. vijeka. Postignuti koncenzus označava neophodnost okolinskog, ekonomskog i socijalno pravednog razvoja u interesu sadašnjih i budućih generacija. U središtu koncenzusa je uvažavanje triju dimenzija: okolinske, ekonomske i socijalne, koje se moraju posmatrati s jednakim uvažavanjem u sklopu lokalnih, regionalnih i nacionalnih strategija održivog razvoja kao i međunarodnih sporazuma postignutih u okviru globalnog upravljanja radi postizanja održivog razvoja.

Kod **osnaživanja makro stabilnosti ekonomije** kao podciljevi su utvrđeni: poboljšanje funkcionisanja vanjskog sektora, unapređenje javnih finansija i finansijskih tržišta. Makro stabilnost se održava jakom i adekvatnom internalizacijom ekonomije, njenom otvorenošću za ideje o tome šta svijetu treba da bi se uz pomoć savremene opreme i tehnologije to utkalo u konkurentnost i izvoz bh. roba i usluga.

Stoga su **kod cilja povećanja konkurentnosti** kao podciljevi utvrđeni: razvoj klusterskih inicijativa, poboljšanje kompetencija ljudskih resursa, razvoj naučno-tehnološke i poslovne infrastrukture te uspostavljanje jedinstvenog ekonomskog prostora. Povećanje konkurentnosti će se postići identifikacijom domaćih poslovnih lanaca, jačanjem njihovih istraživačkih i razvojnih aktivnosti, adekvatnim vještinama radne snage, potpornim uslugama poslovne infrastrukture i grozdanjem firmi kroz njihove čvrste i fleksibilne veze.

Kod održivog razvoja podciljevi su: brži i efikasniji razvoj poljoprivrede i ruralni razvoj, poboljšanje upravljanja okolišem, razvoj okolinske infrastrukture i energetske potencijali, posebno obnovljivih izvora energije te unapređenje transportne infrastrukture i komunikacija.

Kod zapošljavanja podciljevi su: brže stvaranje radnih mjesta kroz razvoj malih i srednjih preduzeća, bolje funkcionisanje tržišta rada i aktivne politike zapošljavanja te razvoj više adekvatnog strukovnog obrazovanja. Neophodno je takvim politikama doprinosti podvostručenju stope zaposlenosti i tako je dovesti do nivoa tolerantnog za EU društvo.

U slijedenju EU puta Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju će, procjenjuje se, stupiti na snagu do sredine 2011, dok će odredbe o prostoru slobodne trgovine biti realizovane do 1. jula 2013. BiH ispunjava svoje obaveze iz trećeg EU partnerstva, sadržane u akcionom planu za period 2008 – 2012. Novi prioriteti i obaveze će biti definisane četvrtim EU partnerstvom koji će sa sticanjem statusa kandidata biti zamijenjen Pristupnim partnerstvom.

Socijalna uključenost predstavlja šesti cilj SR, ali je i poseban dokument s naslovom „Strategija socijalnog uključivanja“. Razlozi ovakvog pristupa su sljedeći: 1) problemi ranjivih i socijalno isključenih grupa društva su složeni te stoga i pristup politikama usmjerenih k socijalnom uključivanju zahtijevaju drugačiji pristup, 2) proces EU integracija nameće obavezu (sticanjem statusa zemlje kandidata) pripreme Memoranduma o zajedničkom uključivanju tzv. JIM-a, za čiju izradu će kao osnova poslužiti Strategija

socijalnog uključivanja, i 3) priprema Strategije socijalnog uključivanja BiH i njena implementacija veoma je važan korak naprijed i značit će reformu socijalnog sektora.

RADNI DOKUMENT

Makroekonomski okvir i projekcije za 2010 – 2014.

Smanjenje ekonomske aktivnosti u 2009.

U proteklih nekoliko godina godišnje stope realnog rasta u BiH su iznosile preko 5%. No, svjetska ekonomska recesija, koja je otpočela sredinom 2007, dovela je i do smanjenja BiH ekonomske aktivnosti u zadnjem kvartalu 2008. i recesije od 3% u 2009. Nagli pad bh. izvoza te snažan pad privatne potrošnje bili su ključni uzroci recesije.

Smanjenje vrijednosti izvoza roba i usluga od 16,2% dovelo je do opšteg pada proizvodnje i zaposlenosti u realnom sektoru i izazvalo pad raspoloživog dohotka domaćinstava i javnih prihoda. Time je uzrokovan pad finalne potrošnje, posebno investicija, što je rezultovalo naglim padom domaće tražnje. Pad novčanih priliva iz inostranstva po osnovu doznaka i dohodaka je dodatno ugrozio raspoloživi dohodak, čije je smanjenje dovelo do nominalnog i realnog pada privatne potrošnje.

Situacija je dodatno pogoršana „paradoksom štednje“, prvenstveno zaoštavanjem kreditnih kriterija od strane poslovnih banaka, kao i pad profitabilnosti bh. preduzeća, što je zadalo udarac privatnim investicijama, ali i potrošnji trajnih potrošnih dobara. U 2009. je došlo i do povećanja deficita vladinog sektora s obzirom na pad javnih prihoda i usporavanje porasta javne potrošnje i naglog pada javnih investicija.

Pad domaće tražnje je rezultovao rekordnim padom vrijednosti robnog uvoza od 24,2% g/g, odnosno padom vanjskotrgovinskog deficita roba za 28,8% g/g na kraju 2009.

U proteklih nekoliko godina industrijska proizvodnja u BiH bilježila je pozitivne rezultate s godišnjim stopama rasta i do 10%. No, globalna ekonomska kriza se negativno odrazila i na BiH privredu, što je rezultovalo godišnjim padom proizvodnje od 3,3% u 2009. u odnosu na 2008. S obzirom da je sektor rudarstva bio nešto ispod, a sektor energije na nivou proizvodnje iz 2008. može se kazati da je slabljenje prerađivačke industrije od 4,5% odredilo kretanje ukupne industrijske proizvodnje u BiH u 2009.

Smanjenje izvozne tražnje najviše je pogodilo prerađivačke industrijske grane koje imaju visok stepen integrisanosti u svjetske ekonomske tokove, a posebno metalnu industriju BiH, koja je prepolovila svoju proizvodnju tokom 2009. S obzirom na značajan udio metalne u ukupnoj industrijskoj proizvodnji BiH, ona je s negativnim doprinosom ukupnom rastu od 3,5 procentnih poena bila jedan od ključnih razloga pada industrijske proizvodnje BiH. Ostale grane prerađivačke industrije koje svoje proizvode plasiraju na inostrana tržišta (drvena industrija, proizvodnja namještaja, autoindustrija i mašinska industrija) su tokom 2009. zabilježile pad proizvodnje i dale negativan doprinos ukupnoj industrijskoj proizvodnji BiH.

Negativna kretanja u BiH ekonomiji dovela su do toga da domaći proizvođači otpuste određen broj zaposlenih. U 2009. je po prvi put u posljednjih pet godina zabilježeno smanjenje broja zaposlenih BiH. Prema podacima Agencije za statistiku BiH, prosječan broj zvanično zaposlenih u BiH u 2009. je bio 691,8 hiljada, što je smanjenje za 0,4% g/g.

Istodobno se prosječan broj registrovanih nezaposlenih povećao za 1%, što predstavlja 497,6 hiljada lica. Stopa administrativne nezaposlenosti je izrazito visoka i iznosila je 41,8% u 2009, dok je po Anketi o radnoj snazi (ARS) realna stopa nezaposlenosti u BiH iznosila 24,1%.

Plate u BiH su tokom 2009. značajno sporije rasle u odnosu na prethodne godine. Uzrok tome je prvenstveno smanjenje ekonomske aktivnosti i izvoza. Prosječna neto plata u BiH je u 2009. iznosila 790 KM s rastom od 5,1%. Prosječna neto plata u FBiH je iznosila 792 KM (5,4% rast), dok je u RS-u iznosila 788 KM (4,4% rast) i u BD-u 769 (5,3% rast).

Prosječna penzija u BiH je iznosila 336² KM što je više za 3,7% do čega je svakako dovelo pomenuto postojeće stanje na tržištu rada jer se penzije u BiH većinski finansiraju iz prihoda od doprinosa koje zaposleni uplaćuju u entitetske penzione fondove. Prosječna je penzija u FBiH 346 KM (1,5%), a u RS-u 320 KM (7,7%).

U 2009. je došlo do smanjenja opšteg nivoa cijena od 0,4% (g/g). Deflaciju u BiH su bitno determinisale cijene u kategorijama transporta te hrane i bezalkoholnih pića. Smanjenje kupovne moći građana je još jedan faktor koji je doprinio opštem smanjenju cijena.

Recesija je imala za posljedicu i smanjenje kreditne aktivnosti banaka i slabljenje uspješnosti poslovanja banaka. Uprkos tome, stabilnost i likvidnost bankarskog sektora je zadržana. Krediti su na kraju 2009. iznosili 14,1 mlrd. KM i bili manji u odnosu na isti period 2008. za 3,13%. Ovom smanjenju je doprinijelo smanjeno kreditiranje sektora stanovništva i sektora nefinansijskih preduzeća. Banke su na povećanje rizika kreditiranja odgovorile povećanjem aktivnih kamatnih stopa (od 0.21 procentni poen) i strožim uslovima kreditiranja.

Ukupni depoziti na kraju 2009. su zabilježili blagi rast na godišnjem nivou od 2,09% i iznosili 12,19. mlrd. KM, što je povećanje zasnovano na smanjenju osnove za izračun stope rasta u zadnjem kvartalu 2008. Također pozitivan doprinos rastu ukupnih depozita dali su depoziti stanovništva koji na mjesečnom nivou gotovo cijelu 2009. bilježe blagi rast.

Ukupna vrijednost bruto deviznih rezervi Centralne banke BiH je na kraju 2009. iznosila oko 6,2 milijarde KM što predstavlja smanjenje za 1,3%. Doprinos smanjenju deviznih rezervi dalo je smanjenje izvoza, priliva stranih investicija, doznaka iz inostranstva građanima, te finansiranja deficita tekućeg računa i priliva bankama-kćerkama od banaka-majki iz inostranstva.

² Prosječna penzija u BiH je izračunata na osnovu prosječnih mjesečnih penzija ponderisanih udjelom ukupnog broja penzionera u svakom od bh. entiteta u ukupnom broju penzionera.

MAKROEKONOMSKI INDIKATORI ZA PERIOD 2010 – 2014.

Indikator	Zvanični podaci	Procjene DEP-a	Projekcije				
	2008.	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Nominalni BDP u mil. KM	28,093	27,975	28,638	30,222	32,717	35,629	38,877
Nominalni rast u %	13.7%	-0.4%	2.4%	5.5%	8.3%	8.9%	9.1%
BDP deflator (prethodna godina = 100)	107.3	102.7	101.7	102.3	102.5	103.3	103.4
Realni BDP u mil. KM (prethodna godina = 100)	26,175	27,251	28,172	29,556	31,920	34,496	37,612
Realni rast u %	5.9%	-3.0%	0.7%	3.2%	5.6%	5.4%	5.6%
Inflacija mjerena indeksom potrošačkih cijena u %	7.4%	-0.4%	2.0%	1.8%	1.7%	1.5%	1.8%
Potrošnja u mil. KM	28,265	27,979	28,940	30,688	32,694	34,799	37,177
Javna potrošnja u mil. KM	5,571	5,905	6,082	6,386	6,706	6,974	7,323
Privatna potrošnja u mil. KM	22,694	22,074	22,858	24,301	25,988	27,825	29,854
Investicije u mil. KM	7,909	5,552	5,858	6,689	7,780	9,098	10,461
Javne investicije u mil. KM	843	582	669	936	1,105	1,271	1,423
Privatne investicije u mil. KM	6,678	4,660	4,941	5,517	6,427	7,568	8,765
Nacionalna bruto štednja u % BDP-a	15.1%	13.5%	12.4%	11.7%	13.1%	14.9%	16.7%
Vladina štednja u % BDP-a	1.2%	-3.5%	0.6%	1.0%	1.5%	1.5%	1.5%
Privatna štednja u % BDP-a	13.8%	17.0%	11.8%	10.7%	11.6%	13.4%	15.2%
Bilans tekućeg računa u mil. KM	-3,675	-1,769	-2,318	-3,153	-3,509	-3,779	-3,968
Bilans tekućeg računa u % BDP-a	-13.1%	-6.3%	-8.1%	-	-	-	-
Nominalni rast uvoza u %	14.4%	-23.3%	11.0%	15.5%	12.1%	11.8%	11.8%
Nominalni rast izvoza u %	11.9%	-16.2%	11.1%	15.0%	14.8%	15.5%	15.5%

1. Izvor: Agencija za statistiku BiH.

2. BDP mjereno rashodovnim pristupom je za preko 10% veći i raste znatno brže od onog mjenog proizvodnim pristupom. Imajući u vidu brojne nedostatke oba pristupa DEP se za potrebe ekonomskih projekcija opredijelio koristiti rashodni metod s obzirom na njegovu pogodnost za ovu namjenu.

Na sljedećoj tabeli prikazane su procjene indikatora po entitetima i Brčko distriktu³

Naziv indikatora	2007.			2008.		
	FBiH	RS	BD	FBiH	RS	BD
BDP (u mil. KM) ¹	13.861	7.351	547	15.657	8.468	591
% učešća u BDP-u ²	63,70	33,75	2,51	63,35	34,26	2,39
Stopa inflacije (mjerena indeksom potrošačkih cijena.) ³	1,9	1,2	4,3	7,67	7,2	5,8
Stopa nezaposlenosti ⁴	31,1	25,2	40	25	20,5	31,9
Prosječne neto plate (u KM) ⁵	662	585	684	751	755	730
Uvoz (u mil. KM) ⁶	9.906,47	3.347,93	339,52	11.355,52	4.146,52	443
Izvoz (u mil. KM) ⁷	4.149,99	1.671,60	92,98	4.568,97	1.921,84	123
Pokrivenost uvoza izvozom (%) ⁸	41,89	49,93	27,39	40,24	46,35	27,82

³ Izvori podataka: Republički zavod za statistiku (Bilten statistike cijena 2009, br. 1 str. 15 i Saopštenje statistike cijena 25.01.2008, str.1), Federalni zavod za statistiku (Saopštenje indeksa potrošačkih cijena, br. 7.1.12, str. 2), Agencija za statistiku BiH (Saopštenje statistike cijena 2008, br. 13, str. 2 i Saopštenje statistike cijena 2007, br. 12, str. 2, Bilten BD-a, str. 19).

Republički zavod za statistiku (Bilten statistike plata, zaposlenosti i nezaposlenosti, str. 8), Federalni zavod za statistiku (Godišnji bilten zaposlenosti, nezaposlenosti i plate za 2007 i 2008, str. 253 i str. 13), Agencija za statistiku BiH (Saopštenje o prosječnim platama za 2007 i 2008. god, Bilten BD-a, str. 14).

Republički zavod za statistiku (Bilten vanjske trgovine, br. 3, str.8), Federalni zavod za statistiku (Statistički godišnjak 2008, str. 188. i Federacija u brojkama 2009, str. 47), Agencija za statistiku BiH (Statistika vanjske trgovine BD-a, str. 5, Saopštenje o vanjskoj trgovini BiH od 22.01.2009, str. 1 i Tematski bilten/juli 2008: Vanjska trgovina 2007, str. 13).

Stagnacija u 2010. i skroman rast u 2011.

Očekuje se da će svjetska ekonomska kriza trajati dijelom u 2010, pa se, uz procijenjeni pad BiH ekonomske aktivnosti od 3% u 2009, očekuje blagi rast od 0,7% u 2010. Očekivano slabljenje recesije u EU i susjednim zemljama u 2010. bi trebalo donekle oporaviti BiH izvoz koji bi ponovo trebao početi da raste, a s njim i cjelokupna ekonomija.

Projekcije za 2010. i 2011. su uglavnom zasnovane na sljedećim pretpostavkama:

- realni rast BDP-a u EU 27 od 0,7% u 2010. i 1,6% u 2011.
- postepeni oporavak svjetske tražnje za metalima u periodu 2010 – 2011.
- blagi trend rasta svjetskih cijena energenata i hrane tokom 2010 – 2011. nakon njihovog naglog pada u 2009.
- skroman rast doznaka građanima iz inostranstva od 1% u 2010. te 4% u 2011.
- finansijskom krizom uzrokovan pad direktnih stranih investicija od 61% u 2009.
- početak korištenja zajmova EBRD-a, EIB-a, Svjetske banke i drugih međunarodnih organizacija radi izgradnje mreže puteva u BiH u 2010. i 2011.
- odsustvo značajnijih elementarnih nepogoda, a posebno suša koje bi mogle značajno ugroziti poljoprivredu i proizvodnju električne energije u hidroelektranama.

S obzirom na marginalan porast izvozne tražnje (npr. ekonomski rast EU 27 od svega 0,7%), očekivani porast izvoza u 2010. Bit će veoma skroman i ispod nivoa iz 2008. Osnažen, ali još uvijek umjeren, očekivani rast EU 27 od 1,6% u 2011. bi trebao dodatno osnažiti BiH izvoz. Slična situacija se očekuje i s novčanim prilivima iz inostranstva, koji bi, u skladu s ekonomskom situacijom u svijetu i posebno u EU, mogli porasti svega 1% u 2010, te 4% u 2011. Ovi faktori bi ponajviše mogli dovesti do neznatnog rasta finalne potrošnje i investicija u 2010, čije bi značajnije poboljšanje trebalo biti vidljivo tek u 2011. Konačan rezultat rasta domaće tražnje bi bio postepeni oporavak uvoza te ponovno jačanje vanjskotrgovinskog deficita tokom 2010, a posebno 2011. Djelovanje pomenutih faktora bi prema procjenama DEP-a trebalo proizvesti skoro neznatan realni ekonomski rast u BiH od 0,7% u 2010, te skroman rast od 3,2% u 2011.

Uslijed mogućeg povećanja inotražnje, rasta cijena berzanskih roba tokom 2010. očekuje se povećanje proizvodnje u ključnim granama BiH privrede (metalna industrija, drvno prerađivačka, autoindustrija). Uz pretpostavku da će se u rudarstvu i sektoru energije također ostvariti značajno poboljšanje proizvodnje u odnosu na prethodnu godinu, tokom 2010. može se očekivati nominalno povećanje BiH izvoza roba za oko 11% i povećanje indeksa industrijske proizvodnje za oko 3,5% u odnosu na prethodnu godinu.

Nakon perioda stabilizacije i blagog oporavka u 2010, tokom 2011. se očekuje skoro potpuni ekonomski oporavak globalne i bh. ekonomije. Povoljna ekonomska situacija na svjetskim tržištima te značajna investiciona ulaganja u BiH, u domenu transportne infrastrukture i energetike, pozitivno će djelovati i na industrijsku proizvodnju u BiH.

Prema projekcijama DEP-a tokom 2011. očekuje se povećanje stope rasta izvoza od 15% nominalno, odnosno 10,3% realno, dok bi industrijska proizvodnja mogla porasti za oko 7% u odnosu na prethodnu godinu.

Negativan privredni rast iz 2009. će na tržište rada BiH tek imati značajne posljedice u 2010. Očekuje se da će se broj zaposlenih smanjiti za 3% u 2010, praćen rastom broja nezaposlenih od 4,7%. Upravo sa smanjenjem broja zaposlenih u 2010. doći će do smanjenja plata u BiH od 0,2%, naročito u privatnom sektoru zbog negativnih privrednih kretanja u ovom sektoru, ali i budžetskih restrikcija u javnom sektoru.

Pozitivna kretanja na tržištu rada BiH se očekuju tek u 2011. Prema procjenama DEP-a u 2011. očekuje se povećanje broja zaposlenih u BiH od 2,1%, dok će se prosječne plate uvećati za 4,8% kroz jačanje bh. ekonomije.

U toku 2009. Vlada FBiH odgodila je privatizacije strateških firmi iz oblasti telekomunikacija te usvojila novi plan privatizacije za 2010. Prema tome planu u 2010. je planiran početak privatizacije firmi s većinskim državnim vlasništvom u iznosu od oko 350 miliona KM (prema knjigovodstvenoj vrijednosti). Od privatizacije strateških firmi iz oblasti telekomunikacije i energetike se odustalo dok se ne steknu povoljni uslovi na tržištu. Prema nekim procjenama stvarna vrijednost firmi u državnom vlasništvu je manja za 25 – 35% zbog neizmirenih dugovanja i drugih obaveza.

Inflacija u BiH bi u 2010. mogla iznositi oko 2%. Očekuje se da će u 2011. cijena nafte biti uvećana za oko 7,9%⁴, dok će cijene hrane biti relativno stabilne i nepromijenjene u odnosu na 2010. Time bi inflacija u BiH u 2011. godini mogla iznositi oko 1,8%, odnosno iznad stope inflacije u EU zbog specifičnosti bh. ekonomije.

Za očekivati je u 2010. skroman rast ukupnih depozita (1 – 2% g/g) kojem će doprinijeti prvenstveno sektor stanovništva. U 2010. je došlo do povećanja iznosa osiguranih depozita s 20.000 na 35.000 KM što je pozitivan signal za rast depozita.

U skladu s oporavkom privrede u 2011. i kreditna aktivnost banaka će se povećavati, pa stopa rasta kredita može dosegnuti i do 10% g/g. I na strani depozita doći će do nešto bržeg rasta u odnosu na 2009. i 2010. (5 – 6% g/g).

Tokom 2010. očekuje se blagi porast strane aktive, tj. da će doći do postepenog prestanka povlačenja sredstava u banke u inostranstvu, što je bilo prisutno prethodne dvije godine, kao i vraćanje povjerenja stanovništva u bankarski sektor. S druge strane, tokom 2010. se očekuje značajno povećanje investicija, kao i povlačenja novih zajmova iz raznih izvora iz inostranstva (MMF, EBRD, Svjetska banka i sl.), također i povećanje gotovine i depozita stranih banaka koje banke ulažu u svoje filijale u BiH (strana pasiva). S obzirom na sve gore navedene pretpostavke, projicira se rast deviznih rezervi do 8% najviše.

Prema procjenama DEP-a izvoz u 2010. će rasti po stopi od 11,1% koji će biti praćen istom stopom rasta uvoza od 11%. Očekuju se veće stope rasta izvoza aluminija, željeza i čelika te anorganskih proizvoda od 30%. Očekivanja su da će najznačajniji bh. izvoznici povećati svoju proizvodnju i izvoz te tako doprinijeti rastu cjelokupnog bh. izvoza. Kod uvoza se očekuje značajan rast mineralnih proizvoda, kod kojih dominiraju nafta i naftni derivati, od 27% i anorganskih hemijskih proizvoda u visini od 25%. U 2010. se očekuje, uslijed oporavka svjetskih autoindustrija, blagi rast izvoza ovih proizvoda u visini od 4%. Izvoz električne energije predstavlja jedini značajno pozitivan razvoj situacije u 2009. te će nastaviti trend rasta od oko 4% u 2010.

⁴ Izvor: IMF, WEO, januar 2010. godine.

Potpuni oporavak svjetske ekonomije u 2011. trebao bi dovesti do snažnijeg rasta bh. vanjske trgovine i ukupnog realnog ekonomskog rasta koji je za 2011. projiciran na nivou od oko 3,2%. Ovaj rast bi trebao biti predvođen privatnom potrošnjom, investicijama i izvozom, jer se za 2011. očekuje rast izvoza roba i usluga od oko 15%. Uvoz će također rasti po sličnoj stopi od 15,5%.

Ekonomski oporavak tokom 2012 – 2014.

Period 2012 – 2014. bi trebao obilježiti povratak bh. ekonomije na raniji trend realnog rasta sa stopama iznad 5%. Ponovno jačanje bh. vanjske trgovine i inostranih priliva kapitala uslijed znatno bolje situacije na globalnim finansijskim tržištima bi trebalo dovesti do jačeg intenziviranja ekonomske aktivnosti u poređenju s ranijim godinama. To znači intenzivnije povećanje proizvodnje i zaposlenosti tokom 2012 – 2014. koje bi trebalo rezultovati rastom dohodaka preduzeća i domaćinstava s jedne, i rastom javnih prihoda po osnovu vanjske trgovine i domaće potrošnje s druge strane. Veći dohodci i javni prihodi bi na kraju trebali uzrokovati oporavak privatne i javne potrošnje i investicija.

U periodu 2012 – 2014. može se očekivati snažan rast industrijske proizvodnje u BiH. Očekuje se intenziviranje radova na izgradnji i početak proizvodnje u nekim energetskim postrojenjima (termoelektrane i hidroelektrane), koji će poboljšati ukupni elektro-energetski bilans BiH za 25%. Očekivati je da BiH postane regionalni lider u izvozu električne energije u navedenom periodu. Prema projekcijama DEP-a, u periodu 2012 – 2014. očekuje se povećanje izvoza električne energije s godišnjim stopama rasta od preko 20%. Ako se ovome doda finalizacija integralne proizvodnje u metalnoj industriji, za očekivati je da bi se godišnja stopa rasta indeksa industrijske proizvodnje mogla kretati 107 – 109.

Period 2012 – 2014. će obilježiti nešto snažniji privredni rast u BiH (veća investiciona ulaganja i obim proizvodnje u prerađivačkoj industriji) što će se pozitivno odraziti na tržište rada BiH i biti akcelerator rasta broja zaposlenih kao i nešto bržeg rasta plata kako u privatnom tako i u javnom sektoru.

Tabela: Odabrani indikatori na tržištu rada BiH

	2009.	2010.	2011.	2012.	2013.	2014.
Stopa promjene broja zaposlenih u EU (%)	-2,3	-1,2	0,3	n/a	n/a	n/a
Stopa nezaposlenosti u EU (%)	9,1	10,3	10,2	n/a	n/a	n/a
Broj zaposlenih u BiH (u hiljadama)	691,8	671,0	685,1	718,0	761,8	817,4
Stope rasta broja zaposlenih u BiH (%)	-0,4	-3,0	2,1	4,8	6,1	7,3
Broj nezaposlenih u BiH (u hiljadama)	497,6	521,0	515,8	492,6	466,5	436,1
Stope rasta broja nezaposlenih lica u BiH (%)	0,9	4,7	-1,0	-4,5	-5,3	-6,5
Prosječna neto plata u BiH (u KM)	790	788	826	885	957	1028
Stope rasta prosječne neto plate u BiH (%)	5,1	-0,2	4,8	7,1	8,1	7,5

Izvor: Za EU: ECFIN Autumn 2009; za BiH: Agencija za statistiku BiH, entitetske Agencije za statistiku, zavodi za zapošljavanje FBiH, RS-a i BD-a; DEP kalkulacije za period 2012 – 2014.

Očekuje se da će u periodu 2012 – 2014. inflacija u BiH iznositi 1,7% u 2012, 1,5% u 2013. i 1.8% u 2014.

Očekuje se u periodu 2012 – 2014. i povećanje rasta kako ponude tako i potražnje kredita i smanjenja aktivnih kamatnih stopa. Povećanje ekonomske aktivnosti i profitabilnosti preduzeća, rasta plata i zaposlenosti stanovništva te prodaja strateških državnih preduzeća dovest će i do rasta ukupnih depozita banaka (iznad 10% g/g).

U periodu 2012 – 2014. očekuje se snažan rast vanjske trgovine, što bi se jednim dijelom odrazilo na kretanje deviznih rezervi. Očekivani oporavak na inostranim finansijskim tržištima bi se odrazio na BiH kroz vraćanje povjerenja stanovništva u bankarski sektor, kao i kroz pojavu novih bankarskih proizvoda i razvoj tržišta kapitala. Svi ovi prilivi bi također uticali na kretanje deviznih rezervi u navedenom periodu. Dakle, pretpostavka je da bi devizne rezerve, u skladu s tim, nastavile svoj rast, koji bi, po pretpostavkama DEP-a, mogao iznositi orijentaciono 16% (2011.), 21% (2012.), 16% (2013.) i 19% (2014.).

Očekuje se jačanje rasta izvoza u 2012, koje bi doprinijelo neznatnom smanjenju trgovinskog deficita. Prema procjenama DEP-a, u 2012. se očekuje da će uvoz imati stopu rasta od 12,1% koja će biti niža od stope rasta izvoza.

Jačanje izvozne tražnje, te povoljniji uslovi kreditiranja trebali bi ponovno podstaći jačanje privatnih investicija tokom 2012 – 2014. U ovom period očekuje se jačanje značaja građevinske djelatnosti i finansijskog sektora u ekonomskom rastu BiH.

Tokom 2013. i 2014. izvoz roba i usluga će rasti po stopama od 15,5%, dok će uvoz rasti po stopama od 11,8%, što će rezultovati i smanjenjem trgovinskog deficita. U 2013. i 2014. na strani izvoza dominirat će aluminij, željezo i čelik po stopama od 15%, te proizvodi od željeza i čelika po stopama od 13%. Kao i prethodnih godina najviše će se uvoziti nafta i naftni derivati, koji će dostići rast od 10%, a uslijed oporavka bh. ekonomije biti će izražena tražnja i za mašinama i aparatima, čiji će uvoz u 2013. i 2014. rasti po stopama od 18%, odnosno 16%.

Investicije

Kod ulaganja u energetski sektor osnovno pitanje koje se nameće su mogući modeli finansiranja izgradnje novih i revitalizacije postojećih objekata i postrojenja energetskog sektora. Izgradnja elektroenergetskog sistema će se zasnivati prvenstveno na sredstvima elektroprivreda i kreditima EBRD-a, EIB-a, Japanske razvojne agencije i drugih tako da se ulaganja u hidroelektrane neće bazirati na direktnim stranim investicijama.

Elektroprivreda BiH je planirala investirati 1,3 milijarde KM vlastitih sredstava i sredstava iz kredita u periodu 2010 – 2014, od toga iznosa 93 miliona KM će uložiti u izgradnju „HE Vranduk“. Za period 2010 – 2014. Elektroprivreda HZHB je planirala da izgradi prvu vjetroelektranu iz sredstava „KfW“ kredita u iznosu 139 miliona KM. Na osnovu potpisanih koncesionih ugovora EFT Grupa planira uložiti 1,46 milijardi KM do kraja 2014. godine. Od toga ulaganja u „TE Stanari“ (u roku od 46 mjeseci od 2010 – 2014. godine) 1,1 milijardi

KM i prateće proširenje kapaciteta postojećeg rudnika uglja „Stanari“ od oko 230 miliona KM te hidroelektrana „Ulog“ (do 2016. godine) sa 130 miliona KM.

Vlada FBiH dala je saglasnost za nalaženje strateškog partnera s učešćem do 70% za izgradnju „TE Tuzla“ Blok 7, u ukupnom iznosu od oko 1,65 milijardi KM (1,15 milijardi KM SDU) i „RiTE Kongora“ u ukupnom iznosu od 2,15 milijardi KM (SDU 1,5 milijardi KM). Time bi u prosjeku od 2010. godine do 2014. godine SDU od ulaganja u ove dvije termoelektrane iznosila od 600 – 700 miliona KM.

Prema prethodnoj odluci Vlade Federacije BiH i Parlamenta izabran je model Strateškog partnerstva i „Joint venture“ s ulaganjem (50/50% i 35% domaći / 75% strani partner u slučaju izgradnje termoelektrane u Zenici). Općina Zenica potpisala je ugovor o zajedničkom ulaganju prema kojem će strani partner uložiti oko 500 miliona KM SDU u roku 5 – 7 godina.

Na osnovu potpisanih koncesionih ugovora planirano je za izgradnju termoelektrane „Stanari“, proširenje postojećeg rudnika te izgradnja hidroelektrane „Ulog“ ukupno uložiti iznos od 1,4 milijarde KM SDU do kraja 2014. godine. Postojećom dinamikom osigurala bi se ulaganja od kraja 2010. godine do 2014. godine u godišnjem prosjeku oko 200 – 300 miliona KM direktnih stranih ulaganja (SDU).

Ukupna direktna strana ulaganja koja se očekuju u **2010.** godini bi time bila oko 1 milijardu KM i u **2011.** godini 1,5 milijardi KM.

Primjenom ovog modela u pronalaženju strateškoga partnera i u sljedećim godinama (2011. i 2012. godini) za izgradnju „TE Kakanj Blok 8“ u iznosu od 1,5 milijardi KM (oko 1 milijarda KM SDU) i „RiTE Bugojno“ u iznosu od 1,1 milijarde KM (oko 800 miliona KM SDU).

Također bi se u 2012. godini pokušalo i s projektom zajedničkog ulaganja u „RiTE Banovići“ u iznosu od oko 1,35 milijardi KM (1 milijarda SDU). Prema tome ukupna SDU bi mogla iznositi u 2012. godini oko 1,7 milijardi KM, u 2013. godini oko 1,8 milijardi KM te u 2014. godini čak 2 milijarde KM.

Ukupno je u BiH planirana izgradnja 6 termoelektrana, 16 hidroelektrana i 6 vjetroelektrana ukupne investicije 6 milijardi KM (od toga 4,2 milijarde SDU) u periodu 2010 – 2017. godina.

STRATEŠKI CILJEVI RAZVOJA BIH

Vizija razvoja

U skladu s najmodernijim gledištima o razvoju,⁵ zemlje sa srednjim dohotkom, kao što je BiH, na svom putu k zemljama s visokim dohotkom⁶ trebaju staviti akcenat na obrazovanje, vanjsku trgovinu, konkurentnost i mobilnost radne snage, da bi u dužem roku ostvarile prosperitet.

Ideja „Bosna i Hercegovina u Evropskoj uniji“ treba da bude vodilja svakog segmenta društveno-političke zajednice naše zemlje i pokretačka snaga neophodnih kompromisnih rješenja. BiH se čvrstim političkim opredjeljenjem želi pridružiti EU, pri čemu će svojim razvojnim politikama poboljšati funkcionalnost i konkurentnost ekonomije. Time će ispuniti ekonomske uslove za postajanje članicom EU društva, koje teži da bude najdinamičnije i najkonkurentnije na svijetu i ujedno se bolje globalno pozicionirati.

Stiještena u “zamci srednjeg dohotka”, između zemalja s niskim dohotkom, koje konkurišu niskim nadnicama, i zemalja s visokim dohotkom, koje konkurišu visokoinovativnim proizvodima, BiH neizbježno treba nove, adekvatne strategije razvoja. One treba da ukažu u kojim oblastima BiH mora postići ekonomiju obima i tehnološko liderstvo na globalnom nivou.

Prvi strateški cilj: Makroekonomska stabilnost

Aktuelna situacija

Za izlaženje iz „zamke srednjeg dohotka“ u doba globalne ekonomske krize BiH treba radi postizanja makroekonomske stabilnosti restruktuisati i postepeno smanjivati relativnu veličinu javnog sektora i javne potrošnje uz njeno istodobno preusmjeravanje s javnih rashoda za javnu upravu i socijalne transfere na rashode u javne investicije u infrastrukturne projekte i socijalne investicije.

Glavna pretpostavka za ispunjenje srednjoročnog dinamičnog ekonomskog rasta BiH je ubrzano sprovođenje strukturalnih reformi koje će voditi poboljšanju totalne faktorske produktivnosti, tj. konkurentnosti i fleksibilnosti ekonomije BiH, te povećanju štednje i investicija, i tim putem većem nivou izvoza i zaposlenosti te, u konačnici, većem kvalitetu života građana.

⁵ O najnovijim razvojnim gledištima vidjeti u: Commission on Growth and Development (2008), The Growth for Sustained Growth and Inclusive Development. Washington, D.C.: World Bank. Dokument je poznat kao Spence izvještaj, po nobelovcu Michaelu Spenceu, rukovodiocu Komisije za rast i razvoj.

⁶ Zemlje s višim srednjim dohotkom su one koje su 2007. imale bruto nacionalni dohodak (BND) u rasponu od 3,705 do 11,455 US \$ *per capita*. BND BiH je iznosio 3,790 US\$.

S obzirom na relativno nizak nivo dohotka po glavi stanovnika, stopa ekonomskog rasta niža od 7% godišnje se za bh. ekonomiju može smatrati skromnom za cilj dostizanja barem najniže razvijenih EU članica u doglednoj budućnosti. No, sasvim suprotno, rast bh. industrije je počeo s naglim usporavanjem rasta u 2007. vukući na dolje stopu rasta cijele ekonomije.

Osnovna inflacija, koja iznosi oko 3 % godišnje, već je više godina pod čvrstom kontrolom. Uspješno funkcionisanje valutnog odbora rezultat je kumulativnog djelovanja nekoliko faktora: visokog stepena političke podrške, velikog povjerenja stanovništva u rezervnu valutu, jasnih, jednostavnih ciljeva CB BiH i zakonskog zasnivanja, zakonskih ograničenja aktivnosti CB BiH u pogledu emisije novca, političke nezavisnosti CB BiH i transparentnosti i odgovornosti odbora. U decentralizovanom fiskalnom sistemu BiH očuvanje nezavisnosti Centralne banke predstavlja garanciju monetarne stabilnosti.

Glavni makroekonomski izazovi koji u narednom srednjoročju stoje pred BiH su fiskalne i vanjskoekonomske prirode. Oni se svode na:

- visok nivo javne potrošnje
- visok deficit budžeta
- visok javni dug te
- visok deficit tekućeg bilansa.

BiH spada u skupinu tranzicijskih zemalja s relativno najvećim nivoom javne potrošnje (pored Mađarske, Bjelorusije, Hrvatske, Crna Gore, Ukrajine i Srbije)⁷. Unatoč relativno visokom udjelu javne potrošnje u BDP-u, koji se kreće preko 40 % u Republici Srpskoj i preko 50 % u FBiH, bilježi se – i tokom globalne ekonomske krize, tj. u 2007. i 2008. – snažan rast javnih rashoda, prvenstveno u dijelu koji se odnosi na naknade zaposlenika i socijalne transfere (u tabeli 4).

Tabela 4: Struktura ukupnih javnih rashoda u BiH – ekonomska klasifikacija

<i>U mil. KM</i>	BiH 2006.	BiH 2007.	BiH 2008.	FBiH 2006.	FBiH 2007.	FBiH 2008.	RS 2006.	RS 2007.	RS 2008.	IBiH 2006.	IBiH 2007.	IBiH 2008.	BD 2006.	BD 2007.	BD 2008.
Plate i naknade	2.158	2.475	2.739	1.195	1.381	1.427	466	562	651	431	462	583	66	70	78
Materijalni troškovi	1.488	1.949	2.163	1.053	1.196	1.299	218	554	626	113	109	192	104	90	46
Transferi i subvencije, uključujući kapitalne grantove	3.742	4.354	4.783	2.539	3.286	3.598	1.203	1.020	1.138					48	47
Kapitalni rashodi	258	522	634	81	112	151	135	370	367	31	25	73	11	15	43
Otplata i servisiranje duga	365	339	424	193	216	250	172	123	174						
Ostalo (uključujući ostatak sredstava)	365	431	350			62	222	220	184	122	190	76	21	21	28
UKUPNO	8.376	10.070	11.093	5.061	6.191	6.787	2.416	2.849	3.140	697	786	924	202	244	242

Izvor: Dokumenti okvirnih budžeta institucija BiH, FBiH, RS-a i Brčko distrikta (2008 – 2010. i 2009 – 2011.)

⁷ EBRD (2008): Transition Report 2008 – Growth in Transition, London, EBRD.

Plate i materijalni troškovi čine više od polovice ukupnih javnih rashoda. Tokom 2000-tih budžeti su sve do 2007. bili suficitni. No, od tada pa nadalje su deficitni, a cilj je svesti ih na relativno što manju veličinu.⁸ Veličina unutrašnjeg javnog duga nije još uvijek precizno kvantifikovana jer je vezana za proces verifikacije stare devizne štednje i ratnih šteta, nesprovedenu restituciju i gubitke institucija u javnom sektoru.

Donošenjem seta zakona (o dugu i garancijama te o načinu izmirenja obaveza po staroj deviznoj štednji) i strategija o načinu izmirenja domaćih potraživanja na nivou entiteta, stvorene su početne pretpostavke za razrješavanje ukupnog unutrašnjeg duga.

Indirektni porezi, preciznije, porez na dodatnu vrijednost, dominantan su izvor finansiranja javne potrošnje. Veliki značaj prihoda od indirektnih poreza za budžetske prihode svih nivoa vlasti (skoro polovina ukupnih prihoda svih nivoa vlasti u BiH su prihodi od indirektnih poreza⁹, a skoro 55% ukupnih prihoda od poreza i doprinosa) posebno je očit ako se oni uporede sa strukturom javnih prihoda EU i OECD zemalja, posebno ako se uporede prihodi po osnovu direktnih poreza. Stoga je neophodna temeljita reforma sistema direktnih poreza.

Nedavno usvojeni zakoni u oblasti direktnih poreza su približili entitetske sisteme direktnog oporezivanja, no zadaća će i u narednom srednjoročnom periodu biti dalja harmonizacija sistema direktnih poreza u FBiH, RS-u i BD-u kako bi se poresko opterećenje građana i preduzeća ujednačilo u BiH (ili bar izjednačile osnovice i stope za izračun poreza na dohodak i doprinosa, kao i budžetske subvencije vanbudžetskim fondovima¹⁰ u svakom od dijelova BiH), pojednostavile poreske procedure, dalje smanjilo poresko opterećenje radne snage (naročito u FBiH gdje je uvođenjem novih sistema oporezivanja dohotka i doprinosa u 2009. došlo do povećanja poreskih opterećenja za natprosječne plate u odnosu na prethodni sistem), te ojačao jedinstveni ekonomski prostor u BiH.

Visoke stope doprinosa za zdravstvo rezultuju time da veliki dio populacije nije formalno zaposlen, da se dijelu zaposlenih primanja ne prikazuju u cijelosti i proizilazi da je značajan broj građana oslobođen plaćanja participacije.

Visoki doprinosi za penziona osiguranje proističu iz stavljanja tereta plaćanja na relativno mali broj aktivnih osiguranika. S druge strane, broj penzionera, posebno onih koji nisu dovoljno vremena uplaćivali doprinose, stalno se povećava (pa je 1/3 penzionera mlađa od 65 godina). Odnos broja penzionera i broja aktivnih osiguranika koji plaćaju doprinose u BiH u prosjeku je u 2009. iznosio oko 1:1,37 (FBiH 1:1,36 i RS 1:1,38) dok je u februaru 2010. ovaj omjer iznosio 1:1,30 (RS 1:1,27 i FBiH 1:1,31) što ukazuje dugoročno tešku održivost oba sistema.

⁸ Prema Centralnoj banci BiH, BiH je 2007. ostvarila suficit od 1,3% BDP-a; prema IMF-u, koji u rashode uključuju i rashode finansirane iz inoprojekata, ostvaren je deficit od 0,3% BDP-a (v. IMF, Article IV Consultation—Staff Report; Public Information Notice on the Executive Board Discussion; and Statement by the Executive Director for Bosnia and Herzegovina. Country Report No. 08/327. Washington, D.C.: IMF, p. 4.)

⁹ Prihodi od indirektnih poreza čine 45 % ukupnih prihoda u BiH, za institucije BiH čine 78%, kod BD-a čine 59.1%, FBiH 44.3 %, a kod RS-a 42.2 %.

¹⁰ Iako su poreska opterećenja radne snage (porezi na dohodak i doprinosi) znatno viši u FBiH nego u RS-u (i nakon stupanja na snagu novih zakonskih rješenja u 2009.), fondovi u RS-u imaju potrebe daleko veće od vlastitih izvora sredstava, pa im se osiguravaju dodatni izvori sredstava putem transfera iz budžeta RS-a.

Tabela 5: Penzioni sistemi FBiH i RS-a, 2006 – 2008.

	FBiH			RS		
	Broj penzionera	Broj osiguranika koji uplaćuju doprinose	Prosječna penzija (KM)	Broj penzionera	Broj osiguranika koji uplaćuju doprinose	Prosječna penzija (KM)
2006. Ø	310.744	439.181	238	194.508	278.725	210
2007. Ø	318.859	461.269	284	198.926	285.105	230
2008. Ø	335.799	482.424	340	204.917	299.574	297
2009. Ø	350.248	477.223	346	213.840	295.424	320

Izvor: Entitetski PIO fondovi i entitetske statistike.

Struktura vlasti u BiH obuhvata veliki broj autonomnih fiskalnih dijelova (institucije BiH, Federalna vlada, Vlada RS-a, Brčko distrikt, 10 kantona u FBiH, 79 općina u FBiH, 63 općine u RS, 3 vanbudžetska fonda u FBiH, 4 vanbudžetska fonda u RS-u, te dvije entitetske direkcije za ceste). Sistem fiskalnog upravljanja je komplikovan, te je pitanje fiskalne koordinacije od krucijalne važnosti za fiskalnu održivost i makroekonomsku stabilnost BiH. Ovakav nivo fiskalne decentralizacije, uz nedostatak usaglašene metodologije izvještavanja fiskalnih podataka predstavljaju ozbiljnu prepreku za koordinaciju fiskalne politike na nivou Bosne i Hercegovine. Imajući u vidu gore navedeno, bh. vlasti su uspostavile glavni koordinacijski organ u oblasti javnih finansija BiH – Fiskalno vijeće BiH. Usvajanjem Zakona o Fiskalnom vijeću BiH i konstituisanjem Fiskalnog vijeća stvoreni su preduslovi za adekvatnije vođenje fiskalne politike, koja mora biti usmjerena na smanjenje veličine javnog sektora i povećanje njegove efikasnosti.¹¹

Ministarstva finansija u BiH u procesu su moderniziranja procesa i sistema planiranja budžeta kroz uvođenje srednjoročnog planiranja i izrade budžeta, te programskog budžetiranja. Programski dokumenti predstavljaju način kojim budžetski korisnici prezentuju svoje budžete u programskom formatu, tj. prezentuju koliko je sredstava dodijeljeno svakom od programa aktivnosti, te koji su očekivani rezultati koji se trebaju postići tim sredstvima. To omogućava ministrima, vladi, parlamentu i javnosti da mjere učinke programa u smislu djelotvornosti i efikasnosti, tj. da ocjene da li program pruža očekivanu vrijednost za uloženi novac. U narednom periodu potrebno je nastaviti reformu uvođenja programskog budžetiranja i definisanja učinka programa javnog sektora, kao i redovito mjerenje i evaluacija učinaka, što je također jedan od preduslova za uspješnu realizaciju ove strategije.

Deficit tekućeg računa se, u procentu BDP-a, kreće u rasponu od 15.5% (2004.) do 6.3 % (2009.). Zbog globalne ekonomske krize, koja je dovela do sužavanja trgovinskih i ostalih ekonomskih tokova, u narednom periodu očekuje se osciliranje deficita na nivou od 10% BDP-a ako se ne preduzmu snažne mjere ekonomske politike.

Deficit tekućeg bilansa je izazvan velikim trgovinskim deficitima. Trgovinske deficite ostvaruju i ostale evropske tranzicijske ekonomije, izuzev Češke Republike od 2005, no ono što predstavlja izazov u slučaju BiH je veličina deficita, koji se smanjio tek zbog globalne ekonomske krize.

¹¹ Ekonomski i fiskalni program za 2008. godinu, Bosna i Hercegovina, Vijeće ministara, Sarajevo, 2008.

Deficit je posljedica vrlo uske izvozne baze, posebno u RS-u, koja se zasniva na sirovinama i njihovoj gruboj preradi. Na 15 vodećih proizvoda otpada preko 4/5 izvoza. Napredak u strukturalnim reformama treba biti usmjeren na podržavanje rasta totalne faktorske produktivnosti koja treba biti osnovom rasta produktivnosti, pa tako i izvoza, već u sadašnjoj etapi ekonomskog razvoja.

Izazovi u narednom periodu vezani za vanjsku održivost, tj. finansiranje deficita na tekućem računu BiH će se ogledati u smanjenom prilivu kapitala, direktnih stranih investicija, doznaka iz inostranstva, inoturista, kao i umanjenju izvoza zbog pada tražnje i cijena baznih metala.

BiH ima nedovoljno razvijen i konkurentan izvozni sektor, što nameće potrebu intenziviranja aktivnosti na podsticanju toga, kao bi se bh. proizvodi s višom stopom dodatne vrijednosti, mogli plasirati na međunarodno tržište. Efikasne, izvozno i tržišno orijentisane institucije; vladavina prava, razvijeno obrazovanje, trening, razvijena infrastruktura, tehnološka spremnost i komercijalizovano inovatorstvo ključni su za efikasno učestvovanje u međunarodnoj trgovini.

Najveće prepreke za ostvarivanje punog potencijala slobodne trgovine u Jugoistočnoj Evropi predstavljaju netarifne barijere, među kojima su kompleksni propisi i standardi za proizvode, i carinske procedure. Za rješavanje netarifnih barijera potrebno je aktivno učešće niza vladinih agencija, udruženja iz privatnog sektora i kompanija, te visok nivo međunarodne i regionalne saradnje.

BiH bilježi stabilnu poziciju deviznih rezervi, koje su se u posljednjih pet godina kretale iznad nivoa od četiri mjeseca uvoza roba i usluga. Prilivi po osnovu doznaka iz inostranstva, stranih direktnih investicija i strane bankarske pasive značajno su doprinijeli stabilnosti deviznih rezervi i valutnog odbora. Međutim, i pored toga deficit tekućeg računa ostao je na visokom nivou i zajedno s neuravnoteženošću vladinih računa predstavlja rizik za makroekonomsku stabilnost.

Tabela 6: Stanje depozita bankovnog sistema u FBiH i RS-u, 2006 – 2008.

Stanje na kraju perioda u 000 KM	2006.		2007.		2008.	
	FBiH	RS	FBiH	RS	FBiH	RS
Depoziti*	8.379.322	2.582.805	10.190.977	4.586.511	10.461.841	4.702.504

*Izvori o iznosima plasmana i depozita su entitetske agencije za bankarstvo.

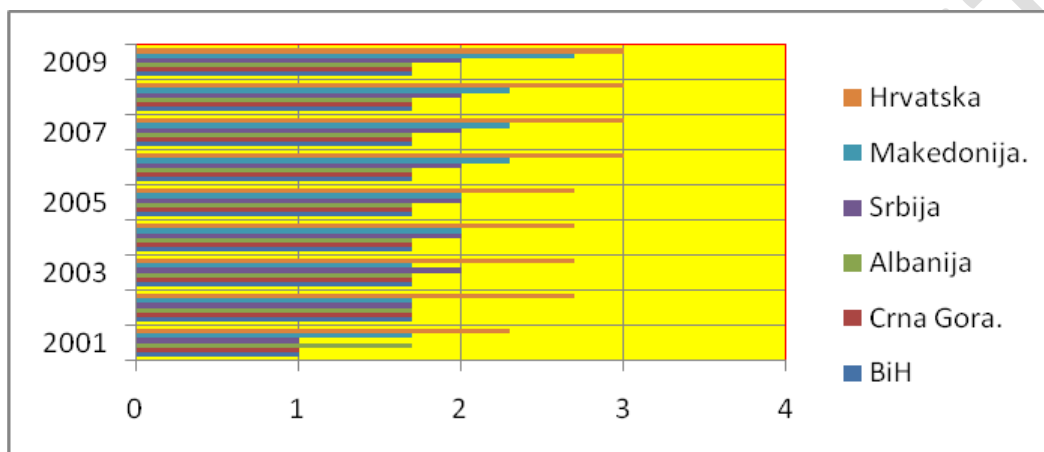
Bez jačanja profitabilnosti preduzeća ne može doći do jačanja domaće privatne štednje. A bez nje nema snažnijeg razvoja institucionalnih investitora (prvenstveno uzajamnih fondova, osiguravajućih društava i penzionih fondova), bez obzira koliko to pravni i regulatorni okvir (ne)dopuštao.

Bankarski sektor u BiH je ostvario značajan napredak i prošao fazu tranzicije kao dio integralnog investicionog napora jedne manje skupine banaka iz zemalja članica EU iz bližeg susjedstva, koje su i najaktivnije banke u evropskim tranzicijskim zemljama. Aktiva banaka u inovlasništvu sudjeluje s 94 % u ukupnoj aktivi bankarskog sektora BiH, što stavlja BiH u sami vrh tranzicijskih zemalja glede uloge i značaja inostranih banaka.

Finansiranje razvoja u BiH se dominantno vrši preko komercijalnih banaka. Komercijalne banke kontrolišu preko 90 % finansijske aktive BiH, pri čemu pet banaka s kapitalom u inovlasništvu potpuno dominira bankarskim sektorom zemlje. Snažne reforme finansijskog sektora usmjerene prvenstveno na njegovu diverzifikaciju će doprinijeti povećanju aktuelno niske stope nacionalne štednje sa 10 – 12% bruto domaćeg proizvoda na znatno veći nivo.

Bh. finansijski sistem je bankocentričan jer od 2001. nisu značajnije razvijane nebankarske finansijske institucije i nebankarski finansijski instrumenti.

Graf 1: EBRD: Ocjena razvoja nefinansijskih institucija Zapadnog Balkana 2001 – 2009.

Izvor: EBRD, Transition report 2009.

BiH se nalazi na drugom mjestu u svijetu po brojnosti emigranata u odnosu na ukupan broj stanovnika. Kapaciteti dijaspore su značajni imajući u vidu i finansijske potencijale. Do sada se finansijski uticaj ispoljavao dominantno kroz doznake, formalnim, i neformalnim tokovima. Ovi novčani prilivi imaju značajne efekte na makroekonomsku stabilnost, preciznije poboljšanje platnog bilansa te na smanjenje siromaštva.¹²

Ključni izazovi u poboljšanju makroekonomske stabilnosti

U narednom petogodišnjem periodu fiskalne vlasti u BiH se nalaze pred velikim izazovima. Globalna ekonomska kriza zahtijeva fiskalne stimulanse radi podsticanja agregatne tražnje i zaposlenosti. Socijalna kriza, kao produkt ekonomske krize, zahtijeva pažljivo balansiranje mjera kako bi se ostvarili redistributivni efekti u korist dijelova stanovništva s nižim dohocima i primanjima.

Fiskalni deficiti i preuzete obaveze nalažu **hitne mjere restruktuisanja budžeta svih nivoa** radi osiguranja njihove održivosti. Zbog naslijeđenih deficita iz 2008. i 2009. u narednim godinama potrebno je ciljati blagi fiskalni deficit da bi se u periodu 2010 – 2013. osigurala fiskalna održivost u skladu s kriterijima EU.

¹² Svjetska banka (WB, Migration and Remittances Factbook 2008.) svrstava BiH na šesto mjesto u svijetu po obimu migrantskih novčanih doznaka u BDP-u (2008. godine 10%).

Restruktuisanje budžeta vlada u pravcu smanjenja javnih rashoda i socijalnih transfera stvorit će prostor za sprovođenje strukturalnih reformi, relaksaciju socijalnih doprinosa i smanjenje poreskog opterećenja radne snage u BiH. Usklađivanjem konsolidovanog fiskalnog cilja BiH s pravilima EU u periodu pridruživanja i stabilizacije predstavlja platformu za fiskalnu konsolidaciju, koja će omogućiti sprovođenje nadzora fiskalne pozicije BiH od strane EU i drugih međunarodnih institucija (MMF, Svjetska banka) i u konačnici bezbolnije uključivanje BiH u EU.

Fiskalni deficiti i nekontrolisano zaduživanje te visoki deficiti tekućeg računa mogu destabilizovati monetarni sistem i ugroziti makroekonomsku stabilnost zemlje. Mjere koje će preduzeti vlade u BiH, kao i sistem međuvladinih fiskalnih odnosa u cijelosti, moraju se prilagoditi uslovima koje diktira postojanje valutnog odbora s ciljem da se doprinese stabilnosti valute i cijena.

EU put i preuzete obaveze iz Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju i ostalih međunarodnih.

Viši stepen harmonizacije oporezivanja podrazumijeva jačanje jedinstvenog ekonomskog prostora, puno djelovanje tržišnih mehanizama i poboljšanje konkurentne pozicije domaćih preduzeća. Poreska harmonizacija olakšava ulazak stranih investitora i poslovanje velikih preduzeća na teritoriji BiH. Očekivani efekat je eliminacija štetne poreske konkurencije između entiteta i Distrikta, te povećanje prihoda od direktnih i indirektnih poreza.

Modernizacija poreskih administracija u BiH u skladu sa standardima EU treba doprinijeti povećanju efikasnosti rada uprava, uklanjanju fiskalnih prepreka, smanjenju operativnih troškova i poreske evazije, kao i smanjenju troškova poštivanja poreskih propisa od strane poreskih obveznika, što je od velike važnosti za održavanje likvidnosti preduzeća i njihovu konkurentnost.

Eskaliranje socijalnih prava raznih kategorija stanovništva, posebno u FBiH, uz problem demografskog starenja stanovništva i slab rast zaposlenosti stvaraju veliki pritisak na budžete. Preuzete obaveze prema ratnim veteranima i invalidima, uz povećanje broja penzionera kao rezultat olakšavanje uslova za prijevremeno penzionisanje, kao vida rješavanja viška zaposlenih nakon procesa privatizacije ili u procesima stečaja i likvidacija, snažan su generator fiskalnog deficita.

Sprovođenje reformi javne uprave, te reformi u boračko-socijalnom sektoru, kao i reformi penzionog i invalidskog osiguranja¹³, u oblasti zdravstvene zaštite i zdravstvenog osiguranja i u oblasti zapošljavanja, kao i rodno budžetiranje, doprinijet će fiskalnoj konsolidaciji i stvorit će preduslove za sprovođenje strukturalnih reformi ekonomije i javnog sektora.

Obaveze prema EU i drugim međunarodnim organizacijama predstavljaju i prijetnju i šansu. Rigorozne međunarodne obaveze i standardi EU zahtijevaju oštre rezove u fiskalnoj politici, ali istovremeno predstavljaju i katalizator poreskih i strukturalnih reformi, kao i kohezivni i integrativni faktor vođenja javnih finansija i stvaranja jedinstvenog ekonomskog prostora u BiH.

¹³ Reforma je već otpočela u RS-u.

Smanjenje veličine deficita trgovinske razmjene kao i deficita tekućeg računa te održavanje stabilnog nivoa deviznih rezervi najvažniji su ciljevi jačanja održivosti vanjskih računa u narednom srednjoročju.

Podrška rastu izvoza bit će dio prioritarnih politika smanjenja deficita trgovinske razmjene, što treba voditi smanjenju deficita tekućeg računa. S tim u vezi rast udjela privatnog sektora u stvaranju BDP-a (na nivo od oko 70 % do kraja 2013. što je prosjek novih zemalja-članica EU), a posebno udjela SDI, bit će važna pretpostavka rasta izvoza, s obzirom da preduzeća sa značajnim učešćem SDI predstavljaju značajne izvoznike u BiH.

Rast privatnog sektora i privlačenje SDI imat će ne samo pozitivan efekat na diverzifikaciju bh. izvoza, nego će i unaprijediti njegovu strukturu u pravcu smanjenja izvoza baziranog na sirovinama u korist povećanja udjela izvoza roba i usluga sa znatno većom dodatnom vrijednošću. Pored ovoga, priliv SDI će značajno doprinijeti održavanju stabilnog nivoa deviznih rezervi.

Nadalje, snažnija podrška poljoprivrednoj proizvodnji i agro industriji omogućit će veću supstituciju uvoza domaćim proizvodima i uslugama te i na taj način doprinijeti smanjenju trgovinskog deficita i deficita tekućeg računa.

Radi ostvarenja ovih politika bitno je **jačati produktivnost i konkurentnost domaće ekonomije** kroz:

- **okončanje privatizaciju** do kraja 2013.
- **restruktuisanje preduzeća** u državnom vlasništvu kao i preduzeća privatizovanih putem javnog upisa dionica
- **smanjenje poreskih i neporeskih opterećenje privrede**, posebno u sferi doprinosa
- **povećanje mobilnosti tržišta radne snage** u BiH
- **smanjenje neformalne ekonomije kao i drugih oblika nelojalne konkurencije**
- **unapređenje poslovne klime**, posebno u segmentima veće zaštite investicija (ubrzanjem procesa prinudnog izvršenja ugovora i povećanja efikasnosti sudova).

Stanovit rizik po stabilnost deviznih rezervi leži u eurizaciji ekonomije. On je utoliko veći što Centralna banka BiH ima na raspolaganju samo jedan instrument monetarne politike – politiku obavezne rezerve. Prema istraživanjima MMF-a, nivo deviznih rezervi je posebno osjetljiv na trendove eurizacije ekonomije.¹⁴ Na primjer 10 % promjene KM depozita u euro depozite vodilo bi, prema budžetima za 2006, smanjenju deviznih rezervi za oko 29 %.

Radi održanja stabilnog nivoa deviznih rezervi i valutnog odbora te finansiranja deficita tekućeg računa bit će neophodno preduzeti niz reformi, od kojih su najznačajnije:

1. strukturalne reforme i jačanje konkurentnosti ekonomije radi većeg priliva SDI i rasta izvoza
2. diverzifikacija institucija i instrumenata finansijskog sektora i jačanje stabilnosti bankarskog sektora
3. veća podrška izvoznicima i izvozu.

Tokom narednog srednjoročnog perioda bankarski sektor će nesumljivo zadržati vodeću poziciju unutar finansijskog sektora BiH. No, razvoj bankarskog sektora se približio gornjoj granici svog rasta za dati nivo ekonomskog razvoja, te se pažnja treba posvetiti:

- jačanju agregatne ponude ekonomije i
- razvoju nebankarskih finansijskih posrednika.

¹⁴ IMF (2006), Bosnia and Herzegovina: Financial System Stability Assessment. Washington, D.C.: IMF.

Samo se jačanjem profitabilnosti preduzeća može doći do povećanja domaće privatne štednje, koja je vrlo niska, pa se dosadašnji ekonomski rast bh. ekonomije uveliko zasnivao na „uvozu“ inostrane štednje. U narednom srednjoročnom periodu uloga inoštrednje će biti uveliko redukovana zbog negativnih efekata globalne ekonomske krize.

Paralelno s reformama usmjerenim na realni sektor ekonomije neophodno je preduzeti i reforme usmjerene na penzione fondove te na liberalizaciju djelovanja uzajamnih fondova, osiguravajućih društava i lizing kompanija. To treba biti praćeno reformom regulatornog okvira finansijskog posredovanja u BiH, naprimjer, formiranjem višesektorskih regulatora za nebankarske usluge.

U sklopu diverzifikacije finansijskog sektora važno je razvijati i finansijske instrumente, prvenstveno nekomercijalne (javne) obveznice. Kako pokazuje praksa zemalja Centralne Evrope, to je izvodivo u ambijentu tranzicijskih zemalja. Time će se katalizovati finansijsko tržište (struktura kamatnih stopa, cijena vrijednosnih papira, osiguranja kredita), doprinijeti diverzifikaciji bankarske aktive (u kojoj, zasada, potpuno dominiraju krediti) i razvoju institucionalnih investitora. U određenoj mjeri to može doprinijeti i smanjenju bankarskih kamatnih stopa.

Tržište kapitala može pružiti preduzećima i drugim ekonomskim subjektima alternativu finansiranju i investiranju. Paralelno s razvojem ekonomije i produblivanjem finansijskog posredovanja povećavat će se finansijski tokovi preko tržišta kapitala. Tome može znatno doprinijeti definitivno razrješavanje tranzicijskog „paketa“ – poboljšanje korporativnog upravljanja, restruktuisanje preduzeća i poboljšanje institucionalnog okvira i regulatornog nadzora s jedne strane, te konvergencijom vođen razvoj (ekonomskim približavanjem EU) kao i dolazak inostranih investitora s druge strane.

Finansijsku regulaciju i superviziju treba učiniti modernijom i efikasnijom, u skladu s međunarodnim standardima, uz akcenat na traženje optimalne ravnoteže između troškova i koristi od regulacije. U tom smislu treba izvršiti barem objedinjavanje nebankarskih finansijskih regulatora na nivou entiteta. Potrebno je unaprediti standarde i metodologiju nadzora nad svim institucijama finansijskog sektora radi smanjenja rizika finansijske nestabilnosti.

BiH će u narednom srednjoročnom periodu posebno raditi na uspostavi i razvoju saradnje regulatora finansijskog tržišta iz zemalja okruženja (razmjena informacija o nadzoru, usaglašavanje propisa i sl.), unapređenju trgovanja kroz uvezivanje berzi iz okruženja, uspostavi saradnje razvojnih banaka i institucija sličnog tipa radi razmjene iskustva u implementaciji mjera za pružanje podrške finansijskom sektoru za ublažavanje negativnih efekata svjetske ekonomske krize te uspostavi i održavanju saradnje finansijskih institucija iz regiona i šire koje imaju interesa i potencijala investirati u realni i finansijski sektor (investiranjem u kupovinu vrijednosnih papira ili direktno).

Prioriteti u poboljšanju makro stabilnosti i mjere njihovog ostvarivanja

1.1. Vanjski sektor

Izgradnja organizacija koje konstantno uče i usavršavaju se (učućih organizacija) predstavlja elementarni uslov kako za dugoročni opstanak, rast i razvoj tih organizacija, tako i za rast produktivnosti i konkurentnosti ekonomije.

Izgradnja institucija i instrumenata podrške izvozu i uvozu, adekvatan razvoj kompetencija predstavljaju preduslov za povećanje izvoza. Jačanje svijesti potrošača u BiH o potrebi smanjenja uvozne ovisnosti i kvalitetu domaćih proizvoda doprinijet će smanjenju vanjskotrgovinskog deficita.

Edukacija i informisanje izvoznika i promotivne aktivnosti na podizanju svijesti o važnosti izvoza su jedan od preduslova za povećanje izvoza. Razvoj ljudskih resursa i ljudskog kapitala je jedan od najvažnijih preduslova za povećanje produktivnosti i konkurentnosti koji vode povećanju izvozne baze i vanjskotrgovinske razmjene BiH. Također, dodatno obrazovanje potiče inovativnost, vještine, stvaranje i plasman novih proizvoda te otvaranje novih preduzeća u granama u kojima BiH ima kompetitivne prednosti.

Prioritet 1: Privlačenje inostranih direktnih investicija

Ekspanzija investicionih aktivnosti dovest će do povećanja proizvodne baze neophodne za generisanje ekonomskog rasta. Također će privlačenje inostranog kapitala dovest do profilisanja domaće privrede, kroz širenje lepeze izvoznih proizvoda, jer značajan dio stranih ulagača već ima definisane lance distribucije i prodaje proizvoda koji bi se mogli proizvesti u BiH. Ulaganja predstavljaju preduslov za održavanje i povećanje proizvodnje, a samim tim i povećanje izvoza.

Mjera 1: Stvaranje uslova za pojavu „investicionih proizvoda“

Privlačenje i zadržavanje inostranih direktnih investicija ima važnu ulogu u stvaranju radnih mjesta, povećanju izvoza, prenosu tehnologija i menadžerskih vještina i doprinose povećanju produktivnosti i konkurentnosti.

Važno je unaprijediti i stabilizovati poslovni ambijent, posebno u odnosu na poslovne ambijente zemalja u okruženju te definisati bh. „investicione proizvode“ u realnom sektoru ekonomije, prvenstveno u oblasti industrije, koji mogu biti atraktivniji od onih drugih zemalja.

Radi što bržeg nadoknađivanja jaza u konkurentnosti i pospješivanja što bržeg rasta izvoza, neophodno je ustanoviti razvojne koridore (mjesta efektivnog povezivanja domaćih i inostranih kompanija poduprta aktivnostima države, obrazovnih i finansijskih institucija) u kojima će investicione platforme imati poseban značaj.

Mjera 2: Stvaranje uslova za javno-privatno partnerstvo

Neophodno je uspostaviti sistemski okvir za ubrzan razvoj različitih oblika partnerstva privatnog i javnog sektora te na tom području posebnu pažnju posvetiti privlačenju stranih investicija gdje bi strani ulagači bili privučeni u strateške razvojne projekte javno-privatnog partnerstva.

Ključni ciljevi koji se žele postići javno-privatnim partnerstvom su vezani za ulaganje u fizičku infrastrukturu, prije svega u transport i energetiku, ali i u naučno-tehnološku i poslovnu infrastrukturu, što bi činilo osnovu povećanja produktivnosti i konkurentnosti bh. ekonomije.

Kapital privatnog sektora u kombinaciji s instrumentima javnog sektora osigurava pretpostavke za uspjeh projekta naprimjer u oblasti projektnih finansija. Strani investitori su fleksibilniji i spremniji da uzmu učešće u realizaciji konkretnih projekata u slučajevima kad im je partner država/entitet/Brčko distrikt, nego u slučajevima kad to nije.

Prioritet 2: Poboljšanje vanjske trgovine

Restruktuisanje kao kontinuisan proces se zasniva na praćenju kretanja na izvoznim tržištima, tj. kroz praćenja promjena i preferencija izvoznih potrošača. Potrebno je osigurati sistemsko praćenje zahtjeva tradicionalnih i potencijalno novih tržišta za bh. proizvode te podsticati restruktuisanje ključnih bh. izvoznih firmi radi povećanja konkurentnosti na tim tržištima. Ovo podrazumijeva i uvođenje novih podsticajnih mehanizama.

Vanjskotrgovinsko poslovanje odlikuje veći uvoz od izvoza, što rezultuje velikim negativnim bilansom. S obzirom da deficit vanjskotrgovinske razmjene predstavlja jedan od najvažnijih makroekonomskih izazova BiH, prvi prioritet vanjskog sektora se odnosi na podsticanje faktora koji direktno utiču na smanjenje te eliminaciju vanjskotrgovinskog deficita.

Mjera 1: Podsticati restruktuisanje, modernizaciju i standardizaciju poslovanja i razvoja proizvoda prema zahtjevima ključnih inostranih tržišta

Adekvatne informacije, koje će u znatnoj mjeri osiguravati državni organi, omogućit će prilagođavanje izvozne ponude specifičnim zahtjevima pojedinih novih tržišta kao i očuvanje/povećanje tržišnog učešća domaćih izvoznika na postojećim tržištima. Uz to se vežu podsticajne mjere za intervenisanje na nivou preduzeća u oblastima proizvodnje, marketinga, upravljanje kvalitetom te sistem kvaliteta i certifikacija, razvoj inovativnih proizvoda s višom stopom dodatne vrijednosti. Zbog jačanja globalne konkurentnosti bh. izvoznika neophodno je podsticati proaktivan odnos domaćih preduzeća prema promjenama u sferi novih tehnoloških dostignuća i njihovu spremnost za implementaciju tih promjena u praksi. Osim novih tehnologija, modernizaciji poslovanja doprinosi i usvajanje i praktična primjena novih modela u oblasti upravljanja i korištenja ljudskih i materijalnih resursa uključujući i klasterizaciju izvozno orijentisanih preduzeća i institucija.

Mjera 2: Razviti politiku strateških proizvoda¹⁵

Neophodno je da zemlja iz razloga sigurnog i održivog razvoja ustanovi bilanse potreba i stanja, u kojima će poseban dio sačinjavati pregled ključnih izvoznih i uvoznih proizvoda. Potrebno je izvršiti pripremne radnje u smislu izrade analize izvoznih i uvoznih repromaterijala, komponenti i proizvoda. Radi smanjenja uvoza potrebno je stimulirati proizvodnju roba i usluga koji se ne proizvode u BiH ili proizvode u nedovoljno velikom opsegu, te se stoga uvoze, a postoje razvojne mogućnosti da se isti proizvodi ili njihovi supstituti proizvode u BiH. Ovo se posebno odnosi na hranu i energiju. Efikasnim

¹⁵ „Koreja je 1950. slijedila politiku supstitucije uvoza. Rast je iznosio svega 2 – 3 %. No, početkom 1960-tih, potpuno je promijenila strategiju okrećući se prema vani, s naglaskom na trgovinu. To je povuklo rast na preko 7 %, održiv tokom dugog perioda.“ (Bivši premijer i aktuelni ambasador Republike Koreje i aktuelni član Komisije za rast i razvoj, Han Duck-soo. Navedeno prema: Commission on Growth and Development. 2008. The Growth for Sustained Growth and Inclusive Development. Washington, D.C.: World Bank, p.23).

korištenjem ekonomije obima uz efikasnu diverzifikaciju proizvoda stvorit će se mogućnost proizvodnje i plasiranja tržišnih viškova na međunarodnim tržištima.

Mjera 3: Jačati podršku izvoznima

Niti postojeći, a kamoli potencijalni izvoznici, nisu dovoljno potaknuti finansijskim i drugim mjerama na povećanje izvoza, te je neophodno redukovati fiskalna opterećenja i ostala davanja u svrhu reinvestiranja u modernizaciju i proširenje kapaciteta, razviti sistem institucija, finansijskih šema, poreskih podsticaja, garancije, osiguranja itd.

Prioritet 3: Jačanje uloge BiH u trgovinskim integracijama

Tokom posljednjih 10-tak godina BiH je započela postupnu trgovinsku liberalizaciju, te ima vrlo liberalnu trgovinsku politiku koja je u skladu s principima Svjetske trgovinske organizacije (WTO).

BiH je uključena u četiri područja trgovinskih pregovora i njihove sprovedbe: bilateralni pregovori, Centralnoevropski sporazum o slobodnoj trgovini (CEFTA), pregovori s EU i pregovori o pristupanju Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (STO).

Mjera 1: Osiguranje prijema BiH u punopravno članstvo STO-e

STO ima 153 zemlje članice, koje obuhvataju više od 97 % svjetskih trgovinskih tokova, te 30 posmatrača, koji traže članstvo u toj organizaciji, među kojima je i BiH.

Iako BiH nije članica, ona u svojoj zakonodavnoj regulativi slijedi principe nediskriminisanja, tj. primjenu tretmana „najpovlaštenije nacije“ i „nacionalnog tretmana uvezene robe“. Nužno je nastaviti reforme neophodne da bi se ispunila pravila i obaveze STO-e, te dalje raditi na postizanju priključenja u STO-u.

Mjera 2: Jačanje pozicije u CEFTA-i

Imajući u vidu određene poteškoće u funkcionisanju CEFTA-e, posebno činjenicu da su neke zemlje u članstvu od 2003. a BiH tek od 2007, neophodno je kontinuisano analizirati djelovanje te zone i posebno poziciju BiH (opšta trgovinska pozicija, specifično poziciju pojedinih privrednih grana i sektora – prije svega poljoprivredno-prehrambenih proizvoda, pića i sl.).

Posebno je potrebno razmatrati implikacije prijema Hrvatske u EU i daljeg funkcionisanja CEFTA-e u periodu poslije toga.

Mjera 3: Podržati razvoj distribucione mreže u EU i zemljama CEFTA-e

Neophodnost povećanja izvoza ekonomije i smanjenja izuzetno velikog trgovinskog deficita ne može se ostvariti bez jačanja izvozne funkcije poslovnih organizacija i podupirućih institucija (prije svega nedostajućih laboratorija) te razvoja inostrane distribucione mreže.

Neophodno je sistemski razvijati distribucione kanale (zajednička predstavništva firmi, diplomatsko-konzularna mreža, predstavništva poslovnih i drugih asocijacija) na inostranim tržištima, počevši od zemalja iz okvira trokuta Rim – Berlin – Beograd na koje otpada većina izvoza roba bh. proizvođača.

1.2 Javne finansije

Prioritet 1: Blagi fiskalni deficit

U početnom periodu implementacije strategije potrebno je smanjivati javnu potrošnju svih nivoa vlasti u BiH kako bi se budžetska sredstva u većoj mjeri koristila za razvojne ciljeve i fiskalne stimulanse u vidu javnih ulaganja. Restruktuisanje budžeta vlada doprinijet će osiguranju fiskalne održivosti BiH na duži rok, dok usklađivanjem konsolidovanog fiskalnog cilja BiH s pravilima EU u periodu pridruživanja i stabilizacije omogućava ne samo ostvarivanje fiskalne održivosti BiH i jačanje fiskalne discipline i odgovornost svih nivoa vlada nego predstavlja i osnov za fiskalnu konsolidaciju u skladu s pravilima EU.

Plafoniranje fiskalnog deficita na 3% u periodu na koje se odnosi strategija predstavlja korak k preuzimanju fiskalnih pravila EU. Osim što bi eskalacija fiskalnog deficita preko predloženih granica ugrozila poziciju valutnog odbora i ukupnu makroekonomsku stabilnost, primjena fiskalnih pravila EU pokazuje spremnost BiH da izvrši fiskalnu konsolidaciju i prilagodbu u skladu s kriterijima EU.

Mjera 1: Relativno smanjivati javne rashode, posebno tekuću javnu potrošnju

Sprovođenje mjere uključuje kratkoročne aktivnosti na redukovanju troškova javnog sektora, dok na duži rok zahtijeva sprovođenje reforme javne uprave i redefinisane veličine i strukture javnog sektora u cilju povećavanja njegove efikasnosti i smanjivanja opterećenja realnog sektora i stanovništva. Fiskalna konsolidacija u kratkom roku zahtijeva restruktuisanje budžeta svih nivoa vlada, u pravcu smanjenja udjela neproduktivne javne potrošnje u korist produktivne.

Mjera 2: Povećati investicije iz budžeta i entitetskih razvojnih banaka

Da bi se kreirali snažniji fiskalni stimulanse, kojima bi se trebao dati novi zamah rastu i razvoju, potrebno je jačanje razvojne komponente u budžetima vlada i snažiti ulogu entitetskih razvojnih banaka u finansiranju javnih i privatnih ulaganja. Sprovođenje ove mjere podrazumijeva finansiranje investicija u segmentu cestovne i druge infrastrukture koje bi, pored određenog doprinosa zapošljavanju i povećanju privrednih aktivnosti, trebalo stvoriti pretpostavke za snažniji investicioni val i ekonomski rast na dugi rok. U složenim međuvladinim fiskalnim odnosima prilikom ocjene projekata podobnih za finansiranje iz budžeta neophodno je s krajnjim oprezom sagledati i dugoročne fiskalne efekte projekata javnih ulaganja, s obzirom na definisanje nivoa vlade koji preuzimaju infrastrukturne objekte, uz procjenu mogućih prihoda od naknada za korištenje objekata i rashoda u budžetima za troškove održavanja kapitalnih objekata i infrastrukture. Potrebno je osigurati da alokacija sredstava preko razvojnih banaka bude efikasna i racionalna, usmjerena na podizanje kompetitivnosti bh. kompanija.

Prioritet 2: Jačati fiskalno upravljanje

Efikasan mehanizam fiskalne koordinacije u BiH podrazumijeva blagovremeno usvajanje konsolidovanih fiskalnih ciljeva, fiskalnog okvira BiH i budžeta svih nivoa vlada, obavezujući karakter odluka koje donosi Fiskalno vijeće, primjenu mehanizma sankcionisanja u slučaju probijanja dogovorenih budžetskih okvira. Efikasna fiskalna koordinacija, ostvarena kroz Fiskalno vijeće, podrazumijeva i osiguranje pravnih i tehničkih pretpostavki neophodnih za podizanje efikasnosti procesa budžetiranja i monitoring izvršenja

budžeta, u cilju blagovremene izrade i objave konsolidovane fiskalne statistike BiH, usklađene sa standardima EU i MMF-a.

Mjera 1: Harmonizovati i koordinisati procese budžetiranja

Osnovna pretpostavka efikasnog fiskalnog upravljanja u decentralizovanom fiskalnom sistemu jeste harmonizovan i koordinisan proces izrade budžeta na svim nivoima. Mjera uključuje i potpuno uvođenje programskog budžetiranja.

Mjera 2: Uskladiti fiskalnu statistiku s međunarodnim standardima

Usklađivanje nacionalne fiskalne statistike s međunarodnim standardima: 1) osigurava međunarodnu kompatibilnost nacionalne fiskalne statistike i fiskalnih indikatora, čime se povećava efikasnost mjera nacionalne makroekonomske politike, 2) povećava pouzdanost izvještaja o fiskalnim operacijama vlade, što pozitivno utiče na kreditni rejting zemlje, i 3) olakšava nadzor fiskalne pozicije BiH od EU i međunarodnih finansijskih organizacija.

Mjera 3: Razraditi politike izmirenja unutrašnjeg duga po osnovu restitucije

Ostvarenje fiskalne održivosti na dugi rok podrazumijeva rješavanje problema finansiranja unutrašnjeg duga. Finansijska restitucija, zbog svoje obimnosti, može imati snažan destabilizujući faktor na fiskalnu stabilnost zemlje. Da bi se amortizovali negativni efekti po budžete centralnih vlada¹⁶ i ukupnu makroekonomsku stabilnost, potrebno je sagledati ukupne finansijske efekte restitucije i definisati dinamiku otplate duga.

Mjera 4: OSigurati budžetsku podršku za ispunjenje uslova Evropskog partnerstva i evroatlantskih integracija

Ispunjavanje obaveza prema evroatlantskih integracijama podrazumijeva osiguranje dostatnih budžetskih sredstava u segmentima gdje se zahtijeva proširenje kapaciteta postojećih institucija da bi se postigli zadani standardi, osnivanje novih institucija ili agencija ili uspostava mehanizama koordinacije.

Mjera 5: Osigurati alimentiranje budžeta centralnih vlada prihodima od indirektnih poreza poslije 2011.

Pošto je postojeći model raspodjele indirektnih poreza vremenski ograničen, neophodno je na vrijeme definisati novi model raspodjele indirektnih poreza za period poslije 2011. kako bi se izbjegli budžetski šokovi na svim nivoima vlada.

Prioritet 3: Sprovođenje poreskih reformi

Nastavak reformi u sferi direktnih i indirektnih poreza, na polju redefinisanja politike oporezivanja i administriranja porezima, predstavlja značajan faktor makroekonomske stabilnosti zbog fiskalnih i ekonomskih efekata na makroekonomski sistem BiH i finansijsku i ekonomsku poziciju kompanija. Prioritet uključuje i kontinuisanu modernizaciju administriranja carinama i porezima u BiH u skladu s procedurama i standardima EU.

Mjera 1: Nastaviti reformu direktnog oporezivanja i socijalnih doprinosa

Potrebno je nastaviti reformu direktnog oporezivanja i socijalnih doprinosa radi osiguranja većeg stepena unutrašnje harmonizacije poreskih sistema i politike direktnih poreza i

¹⁶ Dokumentom okvirnog budžeta za period 2010 – 2012. i odredbama Zakona o utvrđivanju i načinu izmirenja unutrašnjeg duga RS-a predviđeno je da će utvrđene obaveze biti isplaćene.

socijalnih doprinosa. Očekivani rezultat sprovođenja mjere je eliminacija štetne poreske konkurencije unutar zemlje.

Poreska politika u vidu poreskih podsticaja treba da ima ekonomsku opravdanost, da je u funkciji prioriteta razvoja, tj. da podstiče povećanje investicija, zapošljavanja, društvenog proizvoda i izvoza. Osobito, kada je u pitanju naučno-tehnološka infrastruktura osnovni podsticaji po pitanju poreske politiku se odnose na:

- poreske olakšice za ulaganje u istraživanje
- poreske olakšice u slučaju transfera visokih tehnologija za prve godine primjene.

Mjera 2: Sprovoditi kontinuisanu harmonizaciju zakona iz indirektnog oporezivanja s zakonodavstvom EU

Zbog makroekonomskih posljedica naglog porasta stopa akciza potrebno je utvrditi dinamiku usklađivanja stopa akciza s minimalnim standardima EU. U segmentu PDV-a potrebno je utvrditi dinamiku prilagođavanja zakonodavstava s izmjenama u sistemu PDV-a koje sprovodi EU radi podizanja konkurentnosti i sprečavanja poreskih prevara.

Mjera 3: Kontinuisano jačati kapacitete poreskih uprava

Ispunjavanje obaveza prema EU zahtijeva kontinuisanu modernizaciju poreskih i carinskih uprava u skladu sa standardima EU. Modernizacija poreskih uprava će doprinijeti većoj efikasnosti rada uprava i smanjenju operativnih troškova, a obveznicima će donijeti smanjenje troškova poštivanja poreskih propisa.

Mjera 4: Eliminirati dvostruko oporezivanje u transakcijama između BiH i članica EU

U skladu s obavezama prema EU, Bosna i Hercegovina treba da zaključi ugovore o izbjegavanju dvostrukog oporezivanja s članicama EU.

Prioritet 4: Sprovođenje reformi u ostalim sektorima

S obzirom na kompleksnost reformi u socijalno-penzionom sektoru i neujednačenu startnu poziciju entiteta (opseg do sada izvršenih aktivnosti u okviru svakog od entiteta), do kraja 2013. asimetričnim pristupom treba osigurati međuentitetsku ujednačenost stepena harmonizacije socijalno-penzionog sistema i finansijsku održivost socijalnih fondova.

Reforma javne uprave i okončanje procesa privatizacije trebaju doprinijeti rastu efikasnosti vlada i konsolidaciji fiskalne pozicije u BiH.

Mjera 1: Sprovesti reformu boračko-socijalnog sektora

Mjera podrazumijeva revidiranje prava u ovoj oblasti, definisanje standarda i formiranje jedinstvenih registara korisnika kojima će se eliminirati višestruki korisnici socijalnih davanja, što će, između ostaloga, značajno smanjiti udio socijalnih davanja u budžetima.

Sprovođenjem reformi stvorit će se fiskalni prostor za povećanje kapitalnih javnih izdataka, a na drugoj strani redistribucijom transfera u korist najugroženijih kategorija postići željeni socijalni ciljevi.

Mjera 2: Sprovesti reforme penzionog i invalidnog osiguranja, zdravstvene zaštite i zdravstvenog osiguranja i zapošljavanja

Reforme u oblasti penzionog i invalidnog osiguranja i u oblasti zdravstvene zaštite i zdravstvenog osiguranja će biti zasnovane u najboljim praksama u okruženju i standardima u ovim oblastima, u cilju racionalizacije troškova, povećanja efikasnosti poslovanja i podizanja kvaliteta usluga, kako bi se izbalansirale uplate doprinosa i koristi koje građani dobijaju

zauzvrat. Reforme trebaju ići u pravcu postizanja dugoročne fiskalne održivosti odnosnih fondova, pogotovo u svjetlu problema starenja stanovništva. Finansiranje AMZ-a će se ostvarivati kombinovanim pristupom iz budžeta vlada i fondova u skladu s principima evropske politike zapošljavanja.

Mjera 3: Sprovesti reformu javne uprave svih nivoa vlasti

Sprovođenje reforme javne uprave predstavlja ključni faktor institucionalne reforme u BiH te bitan preduslov za realizaciju obaveza iz procesa pridruživanja EU, reforma javne uprave, a također treba donijeti i **pozitivne fiskalne efekte u vidu smanjenja javne potrošnje**. Očekivani rezultati ove reforme su: povećanje efikasnosti i transparentnosti rada javnih institucija na svim nivoima, smanjenje korupcije i transakcijskih troškova te veća javna odgovornost vladinih službenika prema građanima i javnosti za trošenje resursa koji su im povjereni.

Mjera 4: Izvršiti reviziju sistema finansiranja obrazovanja

Dosadašnji sistem finansiranja obrazovanja nije zadovoljavajući, te je neophodno uvesti reviziju sistema mehanizama finansiranja kao i kriterija za funkcionisanje prihoda i rashoda u obrazovanju.

Mjera 5: Nastaviti s privatizacijom

Okončanje procesa privatizacije strateških sektora u FBiH (procesi privatizacije su okončani u Republici Srpskoj i Brčko distriktu) trebalo bi, pored očekivanih pozitivnih ekonomskih efekata u vidu povećane ekonomske efikasnosti i priliva investicija, donijeti i značajne fiskalne efekte koji posredno mogu doprinijeti fiskalnoj održivosti na duži rok. Usmjeravanjem sredstava od privatizacije u finansiranje unutrašnjih dugova i razvojnih vladinih programa rasterećuju se redovni budžeti i stvara fiskalni prostor za restruktuisanje budžeta odnosnih nivoa vlada. Na taj način sredstva od privatizacije postaju dodatni fiskalni impuls ulaganjima u unapređenje javne infrastrukture, čime se utiče na rast i razvoj poslovnog sektora privrede.

1.3 Razvoj finansijskog tržišta

Prioritet 1: Održati stabilnost i razvijati finansijske institucije

Za dalji razvoj finansijskog sektora i povećanje njegove efikasnosti potrebno je osigurati uslove za funkcionisanje različitih vrsta nebankarskih finansijskih institucija, te povećanje njihovog učešća u strukturi aktive finansijskog sektora. Povećanje kompleksnosti finansijskog sektora u smislu broja i vrste finansijskih institucija (institucionalna struktura) u funkciji je privlačenja novih investitora (uključujući i strane) u ovaj sektor, ali i finansiranja potreba korisnika kapitala. Istovremeno, strukturno jačanje i stabilizacija finansijskog sektora ima pozitivan uticaj na privredni razvoj, prvenstveno kroz diverzifikaciju izvora finansiranja i snižavanje cijene kapitala. Paralelno s razvojem ekonomije i produblivanjem finansijskog posredovanja povećavat će se finansijski tokovi preko tržišta kapitala. Tome može znatno doprinijeti definitivno razrješavanje tranzicijskog „paketa“ – restruktuisanje preduzeća, poboljšanje korporativnog upravljanja i poboljšanje institucionalnog okvira i regulatornog nadzora, te konvergencijom vođen razvoj (ekonomskim približavanjem EU) kao i dolazak inostranih investitora.

Mjera 1: Jačati kapitalnu osnovu finansijskog sektora

Potrebno je u finansijskom sektoru stvoriti stabilne izvore kapitala, posebno iz okvira domaće štednje. Osiguranje održivosti dosadašnjih pozitivnih kretanja u finansijskom sektoru od

presudne je važnosti za dalje efikasno usmjeravanje domaće štednje u produktivna ulaganja, te privlačenje i zadržavanje stranih ulaganja. Oba segmenta su bitna za dalji ekonomski rast i razvoj.

Mjera 2: Podsticati razvoj tržišta kapitala i institucionalnih investitora

Tržišta papira treba osnažiti emisijama, prvo kratkoročnih te potom dugoročnih vrijednosnih papira javnog sektora. Potrebno je stvarati uslove za jačanje niza vrsta institucionalnih investitora jer oni mobilišu domaću dugoročnu štednju i ulažu je u različite oblike vrijednosnih papira, kojima se finansira realni i javni sektor. Što je finansijsko tržište razvijenije, to se veći procenat štednje i ukupnih finansijskih tokova usmjerava preko ovih institucija.

Sprovođenje penzione reforme, stabilizacija sektora osiguranja, a posebno afirmisanje životnog osiguranja, konačno rješavanje zamrznutog portfelja i stvaranje uslova za otvaranje transformisanih privatizacijskih investicionih fondova (redizajniranje koncepta transformacije) predstavljaju bitne preduslove za razvijanje različitih oblika institucionalnih investitora.

Mjera 3: Jačati subnacionalne-entitetske razvojne banke kao tržišne institucije

Razvojne banke na nivou entiteta treba postaviti kao tržišne institucije kako u smislu prikupljanja sredstava (emisijama vrijednosnih papira), tako i plasiranja sredstava (korištenjem ekonomskih, socijalnih, ekoloških kriterija, pored postojećih, finansijskih), a ne kao javne fondove koji ne poznaju tržište ni sa strane nabavke ni sa strane plasmana sredstava. Tako ojačane daju doprinos održavanju stabilnosti finansijskog i realnog sektora, posebno u kriznim situacijama. Svojim aktivnostima poboljšavaju likvidnost realnog i finansijskog sektora, podstiču razvoj i dodatno zapošljavanje. Promocija domaćih investicionih mogućnosti, privlačenje i zajednička ulaganja sa stranim investitorima, uključujući i međunarodne finansijske institucije, predstavljaju još uvijek nedovoljno iskorišteni potencijal.

Prioritet 2: Stvarati uslove za povećanje štednje i investicija

Na berzama u BiH se, kada su u pitanju domaći investitori, pretežno trguje dionicama iz privatizacije, prvenstveno u svrhu preuzimanja i koncentracije vlasništva. U pribavljanju dodatnog kapitala privreda se dominantno orijentisala prema bankarskim kreditima, a stanovništvo je štednju usmjeravalo u bankarske depozite. Tradicionalnu orijentisanost k bankarskim štednim depozitima i kreditima moguće je promijeniti nizom sistemskih mjera u dužem vremenskom periodu.

Potrebno je stvoriti uslove za razvoj novih oblika štednje podsticanjem stanovništva za investiranje u vrijednosne papire od vrijednosti, životna i penziona osiguranja. Za realizaciju ovog cilja neophodno je produbiti finansijsko posredovanje, stvoriti uslove za efikasno funkcionisanje institucionalnih investitora i povećati diverzifikovanost finansijskih instrumenata.

Mjera 1: Razvijati nove i unapređivati postojeće finansijske proizvode

Uspostaviti će se podsticajni mehanizmi pomoću kojih će se raspoloživi finansijski resursi stanovništva, javnih fondova, preduzeća, posredstvom tržišta kapitala efikasno usmjeriti u privredni razvoj ponudom raznih vrsta finansijskih proizvoda. Kvalitet, raznovrsnost i

dostupnost finansijskih instrumenata (struktura, dubina, širina i efikasnost, likvidnost) bitni su elementi za procjenu sofisticiranosti finansijskog odnosno tržišta kapitala.

Od posebnog je značaja razvoj tržišta dužničkih vrijednosnih papira. Time se realnom sektoru, vladama na nivou entiteta, te jedinicama lokalne samouprave osiguravaju šire mogućnosti finansiranja putem lokalnog berzanskog tržišta, a institucionalnim investitorima kvalitetni instrumenti za ulaganja.

Kroz nove proizvode penzionih fondova, te tradicionalne i nove proizvode životnog osiguranja (*unit linked*) može se dodatno direktno mobilizovati štednja stanovništva na dugoročnoj osnovi.

Mjera 2: Razvijati i unapređivati sistem poreskih olakšica za finansijsku štednju

Potrebno je osigurati poreske olakšice za različite oblike dugoročne finansijske štednje. Posebno su značajna životna osiguranja, dobrovoljno penziono osiguranje i stambena štednja. Stimulisanjem ovakvih ulaganja mogu se osigurati značajna dugoročna finansijska sredstva, koja se mogu uložiti prvenstveno u razvojne i infrastrukturne projekte, koje realizuju vlade ili jedinice lokalne samouprave. Potrebno je razviti sistem oporezivanja koji ne dovodi do bijega kapitala, koji stimuliše dugoročnu štednju, te ne vrši diskriminaciju različitih oblika dohotka.

Mjera 3: Stvarati i unapređivati uslove za aktivisanje investicionog potencijala i resursa bh. dijaspore

Potrebno je u skladu s preporukama Vijeća Evrope različitim aktivnostima maksimizirati razvojni uticaj migracije; olakšati ili ukloniti prepreke za priliv migrantskih doznaka (posebno kroz formalne finansijske tokove); olakšati i stimulisati transfer i investiranje kapitala, znanja i tehnologije dijaspore; te osnažiti njihov uticaj na privredni rast i razvoj kroz uključivanje u različite razvojne projekte.

Prioritet 3: Unapređivati regulativu i standarde supervizije

Unapređenje regulative i standarda supervizije ima za cilj uspostavljanje sistema savremenih, stabilnih, solventnih, likvidnih, efikasnih i transparentnih finansijskih institucija. Očekivani rezultati ogledaju se u povećanju finansijske discipline, boljoj zaštiti korisnika finansijskih usluga i jačanju povjerenja u finansijski sektor u cjelini.

Moderna regulativa usklađena s međunarodnim standardima i sprovođenje regulacije u skladu s najboljom međunarodnom praksom ima za cilj zaštitu investitora, stimulisanje privatne inicijative i preduzetništva u finansijskom sektoru u pravcu efikasnog i transparentnog poslovanja.

Mjera 1: Usklađivati pravni i institucionalni okvir za funkcionisanje finansijskog sektora s direktivama EU i međunarodnim standardima finansijske supervizije

Finansijsku regulaciju i superviziju treba učiniti modernijom i efikasnijom, u skladu s međunarodnim standardima, uz akcenat na traženje optimalne ravnoteže između troškova i koristi od regulacije. U tom smislu treba izvršiti barem objedinjavanje nebankarskih finansijskih regulatora na nivou entiteta. Potrebno je unaprijediti standarde i metodologiju nadzora nad svim institucijama finansijskog sektora radi smanjenja rizika finansijske nestabilnosti.

Posebno treba razraditi pravni, institucionalni i regulatorni okvir za djelovanje supsidijara inostranih finansijskih institucija kao što su razni finansijski konglomerati ili finansijske

grupe. Zbog toga je neophodno dalje razvijati međunarodnu saradnju u oblasti finansijskog nadzora i snažnije ga integrisati u internacionalni sistem finansijskog nadzora.

Mjera 2: Jačati statistiku finansijskog sektora

Potrebno je osigurati uslove za formiranje zajedničke baze podataka i objavljivanje statistike finansijskog sektora u cjelini, na nivou entiteta i na nivou BiH. Objedinjavanjem statistike, unificiranjem metoda prikupljanja, obrade i objavljivanja podataka, povećat će se efikasnost djelovanja regulatora i istovremeno povećati transparentnost tržišta u cjelini. Time se stvara povoljniji poslovni ambijent za investitore na finansijskom tržištu, te poboljšava nivo informisanosti svih učesnika na tržištu i korisnika finansijskih usluga.

Mjera 3: Sprečavati korištenja finansijskog sektora kao instrumenta za pranje novca i finansiranja terorizma

Potrebno je kontinuisano procjenjivati i revidirati regulativu i mjere koje regulatori i finansijske institucije preduzimaju u oblasti sprečavanja pranja novca i finansiranja terorizma. Veoma je značajno poboljšavati kontrolne mehanizme u oblasti praćenja platnog prometa, ali ih i proširivati na druge segmente finansijskog poslovanja. U sklopu toga neophodno je unapređivati saradnju s drugim domaćim nadzornim i kontrolnim institucijama i zemljama u okruženju.

Mjera 4: Unapređivati standarde korporativnog upravljanja u skladu s OECD principima i poboljšavati mehanizme njihove primjene

U skladu sa izmjenama regulative u FBiH, odnosno novim zakonskim okvirom u RS-u, u oblasti funkcionisanja privrednih društava neophodno je na nivo entiteta donijeti nove standarde korporativnog upravljanja. U preduzećima čiji vrijednosni papiri kotiraju na berzama, kao i kod glavnih finansijskih posrednika, potrebno je postići evropske standarde korporacijskog upravljanja. Istovremeno moraju se ustanoviti efikasni mehanizmi za praćenje primjene standarda, što do sada nije bilo uspješno. U tom smislu veoma je važno objavljivanje rezultata praćenja primjene standarda i promocija onih subjekata koji u tom segmentu predstavljaju primjere najbolje prakse. Unapređenje i primjena standarda korporativnog upravljanja značajan su faktor u ocjeni ukupne poslovne klime, jer su bitan element zaštite investitora.

Mjera 5: Unapređivati standarde finansijskog i drugog izvještavanja

Široki krug zainteresovanih (ulagači, zaposleni, kreditori, dobavljači, kupci, državna administracija, javnost) imaju različite potrebe da pristupe i koriste finansijske i druge izvještaje, kako finansijskih institucija, tako i emitenata, čijim se vrijednosnim papirima trguje na berzama u BiH. Stoga je potrebno stalno unapređivati primjenu najviših međunarodnih standarda finansijskog i drugog izvještavanja. Pouzdanost, potpunost, pravovremenost, te dostupnost finansijskih i drugih izvještaja od posebnog je značaja za stvaranje povjerenja u funkcionisanje finansijskih institucija. Pored finansijskih izvještaja, sve više dobijaju na značaju i informacije o materijalno bitnim činjenicama i događajima u poslovanju finansijskih institucija. Idućeg mjere i aktivnosti u oblasti finansijskog i drugog izvještavanja odnose se i na emitente na domaćim berzama.

Mjera 6: Razvijati bonitetno ocjenjivanje i rejtingovanje

U BiH ne postoji razvijen sistem bonitetnog ocjenjivanja i rejtingovanja. Analiza i ocjena boniteta, te utvrđivanje internog ili eksternog rejtinga, imaju veliku važnost u nizu poslovnih aktivnosti, kao što su: tržišno pozicionisanje preduzeća (odnosi prema kupcima i dobavljačima), ocjena kreditnog

rizika za kreditore i investitore, akvizicije i spajanja, medijska i druga promocija. Rejting agencije doprinosi smanjenju rizika i neizvjesnosti kod investitora, koji je prvenstveno posljedica informacione asimetrije. Na ovaj način utiču i na cijenu kapitala. Međutim u svjetlu najnovijih dešavanja u vezi sa svjetskom finansijskom krizom i pozicijom rejting agencija, potrebno je insistirati na kompetentnosti, transparentnosti, nezavisnosti i potrebi uspostave sistema nadzora u ovoj oblasti.

Mjera 7: Unapređivati sistem interne kontrole i interne revizije u finansijskim institucijama

Osim u bankama, ostali segmenti finansijskog sektora nemaju uopšte uspostavljene ili imaju nedovoljno razvijene sisteme interne kontrole i revizije. U tom smislu prvo je potrebno osigurati odgovarajuću normativnu osnovu; zatim je potrebna edukacija kadrova i njen kontinuitet. Regulatori u oblasti osiguranja, penzionih i investicionih fondova moraju insistirati na uvođenju i primjeni ovih sistema. Slabost u internim kontrolama povećava rizik finansijske nestabilnosti. Dobro uspostavljen sistem interne kontrole doprinosi efikasnosti upravljanja. Imajući u vidu postojeće kapacitete nebankarskih finansijskih institucija posebno je značajno osigurati racionalan odnos troškova i koristi kod uvođenja sistema interne kontrole i revizije.

Prioritet 4: Unapređivati regionalnu saradnju i povezivanje

Unapređenjem regionalne saradnje i međunarodnim povezivanjem doprinosi se proširenju kapaciteta domaćeg finansijskog tržišta i podstiče njegova konkurentnost. Realizacija ovog cilja doprinijet će proširenju spektra finansijskih usluga i uvođenju međunarodnih standarda i najbolje prakse u sve segmente poslovanja i nadzora finansijskog sektora.

Mjera 1: Uspostavljati i razvijati saradnju s regionalnim regulatorima

U skladu s ciljevima i principima međunarodnih asocijacija za superviziju finansijskog sektora (IOSCO, IAIS, BSCEE) domaće regulatorne institucije trebaju osigurati odgovarajući stepen članstva, te pristupiti pripremama za potpisivanje bilateralnih memoranduma o razumijevanju. Ovakva vrsta sporazuma omogućava organima za finansijsku superviziju da sarađuju u oblasti licenciranja ovlaštenih učesnika na finansijskom tržištu, kao i da razmjenjuju informacije prilikom obavljanja nadzora, te da vrše razmjenu zaposlenih u svrhu edukacije.

Mjera 2: Unapređivati uvezivanje regionalnih berzi

U oblasti berzanskog trgovanja neophodno je jačati regionalnu saradnju i umrežavanje s drugim berzama u Jugoistočnoj Evropi, kako bi se omogućio pristup većem broju investitora, stabilizovala tražnja i likvidnost tržišta. Jedna od mogućnosti je stvaranje zajedničke trgovinske platforme. Na njoj bi trgovali svi berzanski posrednici koji bi imali jedinstvenu licencu za rad na tržištima kapitala, koji su potpisali sporazum o platformi. Efikasnijem trgovanju bi također doprinijelo stvaranje zakonskih i informatičko-tehničkih preduslova da emitenti emituju i imaju izlistane vrijednosne papire na više tržišta, te da se uspostave regionalne klirinške kuće. Lokalni vrijednosni papiri, u okviru ovako formiranih internacionalnih mreža trgovanja, mogu se lakše i jeftinije nuditi širem krugu potencijalnih investitora, čime se prevazilaze ograničenja kapaciteta domaćeg tržišta. Ovdje se stvara uzajamni odnos, pri čemu se domaće tržište otvara za strane investitore, ali se i domaćim ulagačima osigurava pristup stranim fondovima i finansijskim instrumentima, što će posebno biti od značaja u slučaju penzione reforme.

Mjera 3: Uspostaviti i razvijati saradnju s razvojnim bankama regiona

Saradnja s razvojnim bankama i sličnim institucijama u regionu, te s drugim međunarodnim razvojnim agencijama je posebno značajna radi osiguranja dopunskih sredstava za finansiranje razvojnih jazova, razmjene iskustava u preduzimanju mjera za pružanje podrške finansijskom sektoru u ublažavanju negativnih efekata recesija itd. Potrebno je da se redovno prosljeđuju informacije regionalnim, evropskim i drugim izvorima finansiranja, koji imaju interesa i potencijale da investiraju u realni sektor putem tržišta kapitala (npr. kupovinom akcija, obveznica i dr.) i u finansijski sektor (direktne investicije).

Mjera 4: Doprinijeti uspostavi Investicione banke Jugoistočne Evrope

BiH¹⁷ je preko Vijeća za regionalnu saradnju¹⁸ pokrenula inicijativu za formiranje subregionalne razvojno-finansijske institucije Investicione banke Jugoistočne Evrope (South East Evrope Investment Bank), čija bi misija bila jačanje konkurentnosti zemalja regiona kroz finansiranje infrastrukture i zaštitu okoliša po modelu NIB (Nordic Investment Bank).¹⁹ Radi povećanja efikasnosti investicija potrebno je uspostaviti regionalno investiciono središte.

Indikatori rezultata za strateški cilj makroekonomska stabilnost

Preliminarni benchmark indikatori predstavljaju BiH „udaljenost“ u odnosu na prosjek EU 4. Ovaj prosjek je izjednačen s indeksom 100 i bh. vrijednost predstavlja udio u toj vrijednosti. Indeks 100 predstavlja „pokretni prosjek“ odnosno prosjek EU 4 koji se posebno izračunava za svaku godinu. (Četiri zemlje članice EU koje se koriste za izračunavanje prosjeka su Bugarska, Rumunija, Slovačka i Mađarska, kao četiri zemlje članice EU koje su istovremeno tranzicijske zemlje.) U aneksu su predstavljene metodologije izračuna, tabele s potpunim podacima za svaki pojedinačni indikator, uključujući i dvije zemlje iz regiona koje su kandidati za članstvo.

¹⁷ Predsjedavajući Vijeća ministara, dr. Nikola Špirić je zvanično pokrenuo bh. inicijativu predajom prijedloga generalnom sekretaru Vijeća za regionalnu saradnju, Hidi Bišćeviću, 4. februara 2008. S prijedlogom je upoznao i Upravni odbor Vijeća za implementaciju mira, 25. marta 2009, i Vijeće sigurnosti UN-a, 29. maja 2009.

¹⁸ Vijeće za regionalnu saradnju je prihvatilo i podržalo prijedlog BiH, pa su konsultacije u vezi s osnivanjem banke jedan od prioriteta 'Strateškog radnog plana Vijeća za regionalnu saradnju za 2009 – 2010'.

¹⁹ NIB je osnovana augusta 1976. U tom trenutku od njenih današnjih članica jedino je Danska bila članica zajednice koju danas poznajemo kao EU. To znači da je NIB kao subregionalna finansijska institucija imala zapaženu ulogu u promoviranju konkurentnosti čak i kod najrazvijenijeg evropskog regiona, a kamoli da neće neka subregionalna finansijska institucija kod najmanjeg konkurentnog regiona Evrope (v. Vjekoslav Domljan (2009), "A Proposal for Establishing the South East Europe Development Bank". In Takehiro Togo and Negoslav Ostojčić (eds.), National Reconciliation, Inter-Ethnic and Inter Confessional Tolerance in the Balkans – Reconciliation and Human Security. Proceedings of the Fourth ECPD International Conference, Miločer, Montenegro, 30 – 31 October, 2008. Belgrade: ECPD, University for Peace, UN.).

Tabela 7: Benchmark indikatori

Cilj: Makro stabilnost	Bazna vrijednost indikatora je benchmark odnosno prosjek EU 4 = 100						
	Nivo	Izvor	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
BDP <i>per capita</i>	BiH	1	41	39	37	:	:
BDP u tekućim cijenama	BiH	1	15	14	15	:	:
Zaštita investitora	BiH	2	:	:	:	84	83
Makroekonomska stabilnost	BiH	3	111	96	100	96	:
Sofisticiranost finansijskog tržišta	BiH	3	:	95	89	85	:
Stopa agregatne štednje	BiH	3	:	41	53	:	:
Ukupna poreska stopa	BiH	2	:	98	107	106	168
Finansijske usluge*	BiH	3	:	:	80	:	:
Vanjski dug/GDP (%)	BiH	1	65	58	53	:	:
Budžetski bilans u % GDP-a**	BiH	1	2,92	1,29	-2,00	:	:

* Dvogodišnji indikator.

** Nominalni indikator.

1 – Eurostat.

2 – Svjetska banka – Doing Business (online baza podataka).

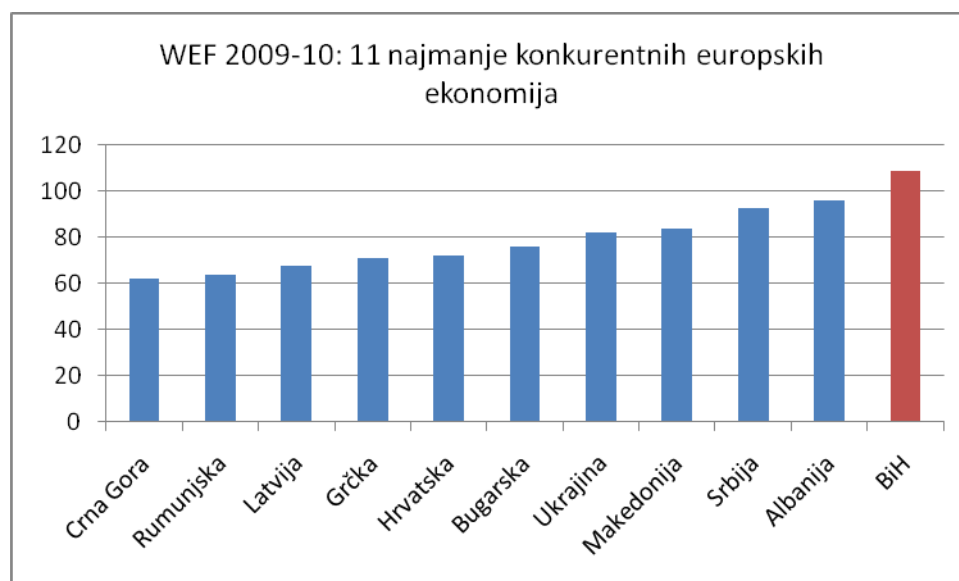
3 – Svjetski ekonomski forum.

Drugi strateški cilj: Konkurentnost

Aktuelna situacija

Osnovni izazov bh. ekonomije je nekonkurentnost. BiH spada među najmanje konkurentne evropske zemlje (v. graf 2). Zajedno s ostalim zemljama Jugoistočne Evrope čini najnekonkurentniji region Evrope. Pored toga je evidentan i trend opadanja konkurentnosti bh. ekonomije od 2006. godine.

Graf 2: Najmanje konkurentne evropske ekonomije

Izvor: Global Competitiveness Report 2009 – 2010, WEF.

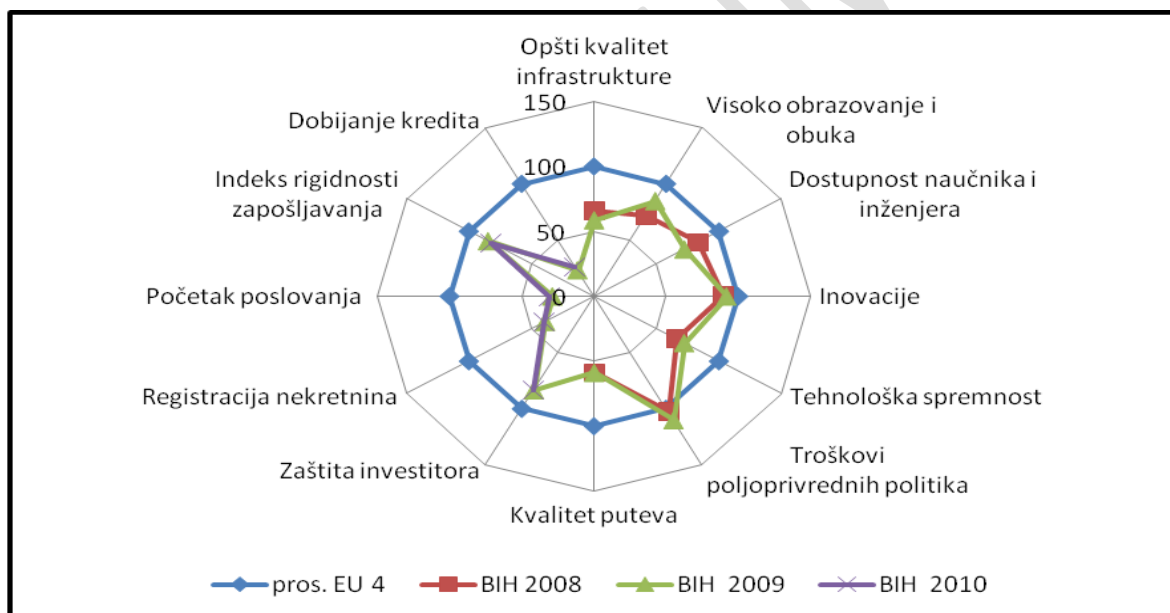
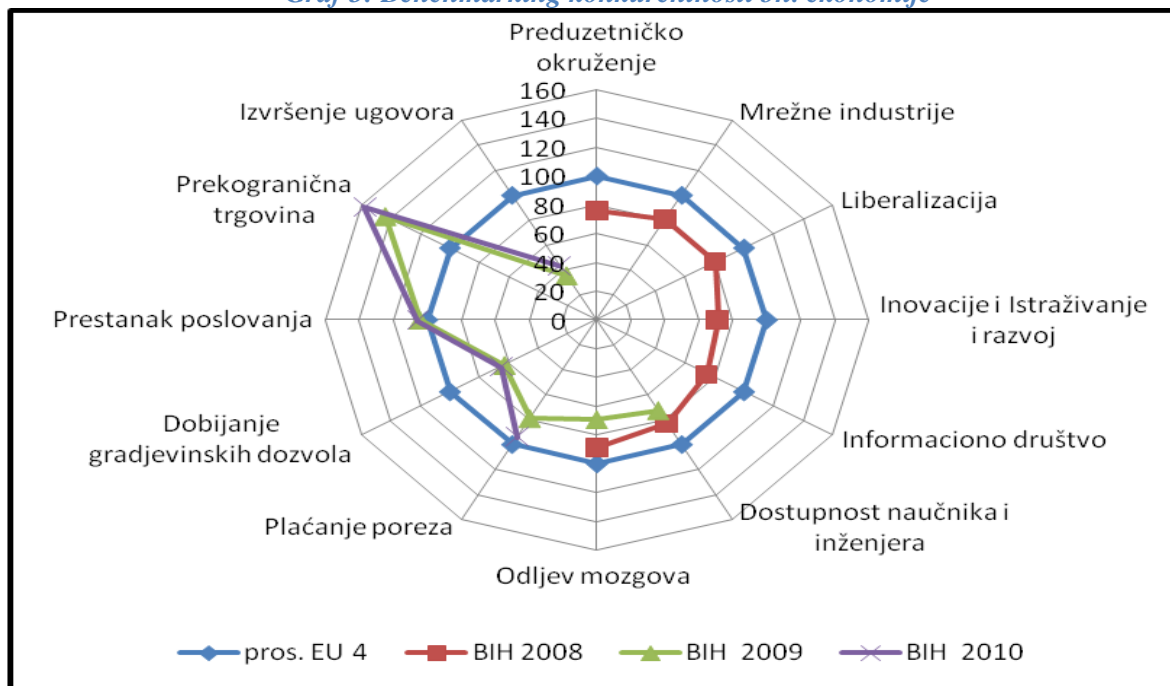
Osnovni način povećanja internacionalne konkurentnosti i ostvarivanja snažnog ekonomskog razvoja je podsticanje internacionalno konkurentne proizvodnje i distribucije znanja. To se može postići, prije svega, povećanjem ulaganja u istraživanja i razvoj na minimalno 0,50 % bruto domaćeg proizvoda u 2013.

Istraživačko-razvojni centri u preduzećima (na koje u zemljama članicama EU otpada preko 60 % ukupnog broja istraživača) nisu adekvatno razvijeni, pa stoga nema adekvatnog razvoja proizvoda. Posljedično konkurentnost preduzeća, koja su osnovni nosioci konkurentnosti zemlje, na niskom je nivou.

Postojeća OECD norma da svaki univerzitetski nastavnik provodi polovicu radnog vremena u proizvodnji znanja (istraživanjima), a polovicu u distribuciji tih znanja (edukaciji) u BiH je ispunjena s 3%.²⁰

²⁰ Izračun zasnovan na BH Universities Annual reports for 2004.

Graf 3: Benchmarking konkurentnosti bh. ekonomije

S grafa 3, zasnovanog na indikatorima Svjetskog ekonomskog foruma, „Doing business“ Svjetske banke, vidno je da su **izvršenje ugovora i registracija nekretnina** s jedne strane, te **početak poslovanja i dobijanje kredita** s druge strane, među glavnim razlozima nekonkurentnosti bh. ekonomije.

Pravni okvir za odvijanje ekonomskih aktivnosti nije razvijen. BiH uveliko zaostaje za drugim ekonomijama u oblasti izvršenja ugovora. Ako sigurnost prava svojine i izvršenje ugovora nisu osigurani, investicije i trgovina te time i ekonomski razvoj će biti ugroženi. Pojednostavljanje i harmonizovanje propisa u BiH bi doprinijelo uspostavi jedinstvenog ekonomskog prostora, što bi dalje doprinijelo porastu konkurentnosti kroz uspostavu ekonomije obima i smanjenje troškova poslovanja.

BiH ima nedovoljno izobraženu radnu snagu (u tabeli 8), pa je neophodno poboljšavati sistem obrazovanja od najnižeg do najvišeg nivoa, kako kroz porast obuhvata obrazovanjem, tako i poboljšanjem performansi obrazovnog sistema.

Tabela 8: Struktura radno sposobnog stanovništva prema završenoj školskoj spremi, području i spolu, 2008. (u %)

	Ukupno				Muškarci				Žene			
	BiH	RS	FBiH	BD	BiH	RS	FBiH	BD	BiH	RS	FBiH	BD
UKUPNO	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Osnovna škola i niže	46,9	48,7	45,6	55,1	35,2	38,8	32,70	47,9	57,8	58,2	57,5	62,1
Srednja škola	46,4	44,6	47,7	37,1	57,0	52,8	59,80	43,7	36,5	36,8	36,4	32,8
Viša, visoka sprema, magistarski i doktorski stepen	6,7	6,7	6,7	6,7	7,8	8,4	7,40	8,4	5,7	5,0	6,1	5,2

Izvor: Agencija za statistiku u BiH (Anketa o radnoj snazi 2008).

Stopa upisa u srednju školu (73%) je dvostruko niža od prosjeka grupe tranzicijskih zemalja članica EU (Slovačka, Mađarska, Rumunija, Bugarska). To čini malom osnovu za regrutaciju visokoškolske populacije, koja je za 58 % niža od prosjeka navedene grupe zemalja.²¹

Stoga je neophodno povećati aktuelno mali broj studenata, posebno na prirodno-matematičkim i tehničko-tehnološkim fakultetima, radi jačanja baze za regrutovanje istraživačkih kadrova. To je i put za osnivanje istraživačko-razvojnih centara u preduzećima, koji uveliko nedostaju.

Veoma je mali broj preduzeća koja pružaju internu obuku za svoje zaposlenike ili mogućnost vanjske obuke. To je posljedica nedostatka priznavanja vrijednosti obuke ili toga što je većina preduzeća u BiH veličine mikro ili malih i srednjih preduzeća koja u većini slučajeva ne raspolažu sredstvima za obuku zaposlenika.

Ideja o konkurentnoj prednosti, mada u BiH prisutna među ekonomistima, nije preovlađujuća u krugovima koji se bave poslovanjem i/ili donose ključne političke odluke. Preduzetnici još uvijek smatraju da je sticanje komparativne prednosti ključna tačka oslonca uspjeha preduzeća, pa se njihovi zahtjevi uglavnom odnose na smanjenje poreza, snižavanje kriterija radnog zakonodavstva, uvođenje protekcionističkih i sličnih mjera.

Kada se to ne podrži ili se samo djelimično i sporo podrži odnosnim politikama, rezultat je gušenje lokalne konkurencije, čime opada produktivnost, pa se izlaz nalazi u prodaji često monopolske pozicije stranim investitorima, na koje država zbog njihove snage i vlastite slabosti ne može adekvatno uticati. Alternativa je stvaranje uslova da lokalni preduzetnici svoj uspjeh ostvaruju u konkurentskoj utakmici.

Jedna od posljedica rata u BiH u periodu 1992 – 1995. je emigracija visokokvalifikovane radne snage što je imalo snažan uticaj na razvoj zemlje. Svjetska banka procjenjuje da procenat emigracije visokoobrazovanih iz BiH iznosi 28,6%. Ne postoje precizni podaci o odlivu mozгова (*brain drain*) iz zemlje, ali kao ilustracija o kolikom obimu je riječ može poslužiti podatak da je BiH napustilo 79% inženjera istraživača iz oblasti tehničkih nauka,

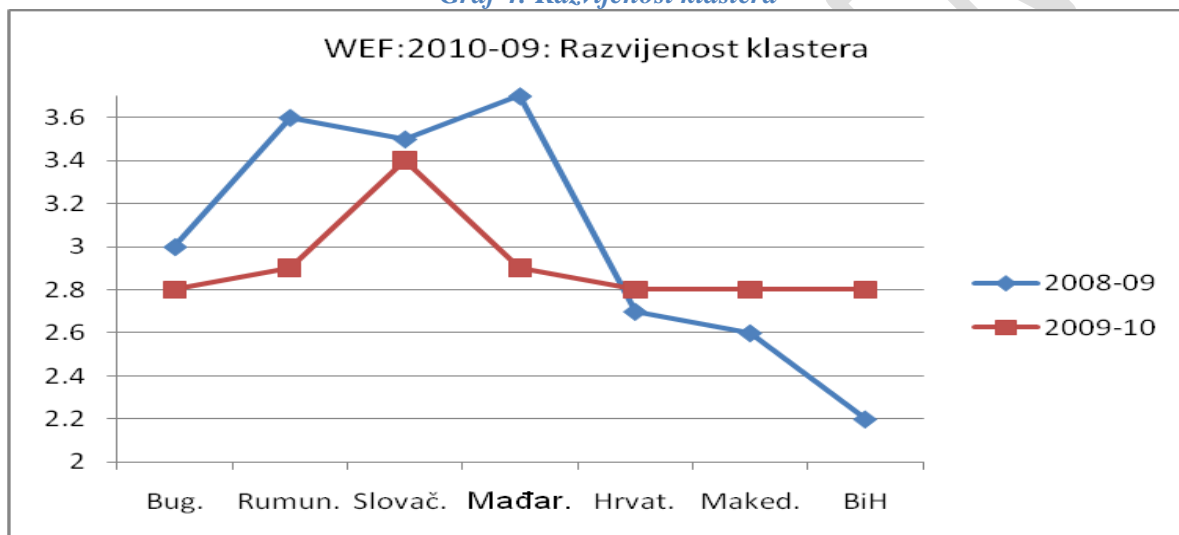
81% magistara i 75% doktora nauka. Danas na evropskim i američkim univerzitetima i vodećim svjetskim kompanijama rade profesori, istraživači i stručnjaci BiH porijekla koji su spremni pomoći razvoju BiH kroz neki oblik privremenog angažmana.

Tokom rata zemlju je također napustilo 260.000 djece osnovnog i srednjoškolskog uzrasta. Mnogi od njih, kao i novostasale generacije, u međuvremenu su stekli visoko obrazovanje.

Budući da u BiH nema adekvatnog razvoja ili transfera inovativnih tehnologija i razvijenih vještina uposlenika – što uz partnerstvo firmi čini kritične faktore uspjeha u razvoju klastera – razumljivo je da klasteri nisu dovoljno razvijeni u BiH.

BiH nema urađenu mapu postojećih klastera, niti usvojene politike razvoja klastera. Naredna tabela pokazuje poziciju klastera u odnosu na izabrane zemlje.

Graf 4: Razvijenost klastera

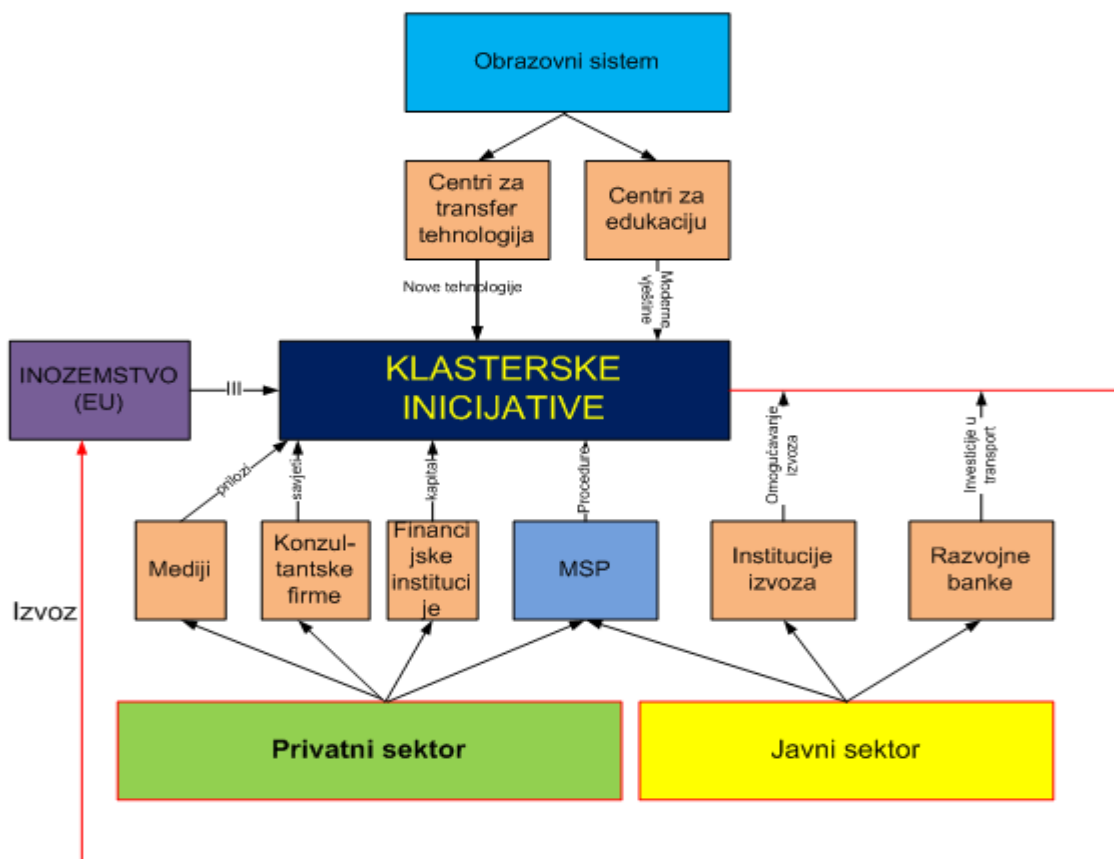

Izvor: Global Competitiveness Report 2009 – 2010, WEF.

Nedovoljno razvijeno jedinstveno tržište u BiH, odnosno postojanje niza prepreka poslovanja unutar nje, dalja je smetnja razvoju, dodatni trošak poslovanja, koji ima negativan uticaj na konkurentnost ekonomije BiH.

Na narednom grafu se daje prikaz potrebnih organizacija za razvoj KI u BiH s prikazom ključnih tokova između tih organizacija.

Graf 5: Model klusterskih inicijativa

Izvor: V. Domljan, A. Domazat i E. Resić, 2009, Komparativna analiza konkurentne pozicije BiH ekonomije sa implikacijama za oblikovanje politika. Sarajevo, Ekonomski institut Sarajevo.

Ključni izazovi u poboljšanju konkurentnosti

U doba globalizacije podrazumijeva se da svi rezultati i indikatori o kojima je riječ kod ovoga strateškog cilja moraju biti *relevantni na svjetskom nivou*, što se postiže internacionalizacijom i evropeizacijom nauke i obrazovanja.

Jačanje konkurentnosti i s tim u vezi održivo povećanje zapošljavanja iziskuje saradnju svih nivoa vlasti u prihvatanju evropskih normi, čime se istodobno doprinosi unapređenju unutrašnjeg ekonomskog prostora te ulasku u regionalne i evropske ekonomske tokove.

Situacija u razvijenim zemljama je takva da je evidentna „tranzicija“ naučno-istraživačkih sistema prema novom modelu „proizvodnje znanja“ koji podrazumijeva heterogenost, interdisciplinarnost i umrežavanje, s akcentom na kooperativna istraživanja u saradnji nauke i privrede. U središte istraživačke i tehnološke politike dolazi inovacija, a napor se usmjeruju prema uspješnom iskorištavanju i komercijalizaciji znanja i rezultata istraživanja u proizvodnom i u uslužnom sektoru.

U ovome se iz vida ne smije izgubiti uloga pojedinačnih inovatora koji nisu neophodno vezani za univerzitetske, odnosno, institutske laboratorije ili istraživačke centre u preduzećima. Uspjehe bh. inovatori, koji veoma često nemaju neka formalna akademska ili istraživačka zvanja i koji na svjetskim smotrama inovacija dobijaju najviša priznanja, prati mali stepen primjene u privredi. Tržišni potencijali njihovih pronalazaka ili poboljšanja uglavnom ostaju neiskorišteni, zbog nedovoljne pomoći bh. društva za te, veoma važne, inovacijske aktivnosti. U novembru 2007. u Solunu na sastanku posvećenom „Programu Evropske zajednice za istraživanje i tehnološki razvoj zemalja Jugoistočne Evrope“ date su smjernice i preporuke u vezi podrške, ali i motivisanosti inovatora-pojedinaca, odnosno: „Individualne inovatore i istraživače mora štiti i pomagati država, kako bi rezultati njihovog rada dospjeli na tržište. Država treba da snosi rizik promašaja koji može proisteći iz inovacijskog postupka“.

Pojam „jedinствен ekonomski prostor“ ne treba isključivo vezivati za uređenje unutrašnjeg prostora u Bosni i Hercegovini. Upravo obrnuto, prihvatanje EU pravila i standarda i uključivanje BiH u šire regionalno i EU tržište, značit će i da je definitivno prevaziđen problem uspostavljanja jedinственog ekonomskog prostora, nezavisno od toga da li se posmatra unutrašnji prostor Bosne i Hercegovine ili njena pozicija u širim regionalnim integracijama, pa i u samoj Evropskoj uniji.

Ekonomska globalizacija sve više relativizuje državne granice i daje šansu sposobnim preduzetnicima, a uloga javne administracije država je da svojim aktivnostima doprinosi većoj konkurentnoj sposobnosti privrednika na što širem prostoru.

Unapređenje jedinственog ekonomskog prostora i uključivanje u regionalna tržišta i tržište Evropske unije otvara neslućene mogućnosti ekonomskog i društvenog razvoja u Bosni i Hercegovini i prevazilaženje problema apsorpcionih mogućnosti veoma malog i platežno inferiornog domaćeg tržišta.

Dalje unapređenje jedinственog ekonomskog prostora u Bosni i Hercegovini zahtijeva usaglašavanje složene mreže zakona i propisa, te jačanje institucija na svim nivoima vlasti, uz punu efikasnost i efektivnost u primjeni usvojenih EU pravila i standarda, a isto može da bude postignuto samo uz saglasnost svih učesnika u njegovom kreiranju. To podrazumijeva akceptiranje podjele nadležnosti između svih nivoa vlasti u BiH.

Polazeći od prioriteta iz Studije izvodljivosti, Izveštaja o procesu stabilizacije i pridruživanja i Evropskog partnerstva, uspostavljanje funkcionalne ekonomije u BiH neophodno je usmjeriti na pitanja: konkurencije, zaštite potrošača, slobodno kretanje roba i usluga i sigurnosti industrijskih proizvoda. U narednom periodu posvećenost ispunjavanju ovih kriterija treba biti zadatak svih nivoa vlasti u zemlji.

Sadašnju situaciju u BiH karakterišu dva djelimično koordinisana ekonomska prostora (čemu treba dodati i Distrikt Brčko čiji su propisi u sferi ekonomije također specifični) s neusaglašenim zakonodavnim i upravnim sistemima.

Zbog toga što nisu zadovoljena međunarodna pravila koja se odnose na vanjsku trgovinu, iz BiH se može izvoziti izuzetno mali broj industrijskih proizvoda, a najveći dio izvoza predstavljaju sirovine i polupreradevine. S druge strane, zbog nepostojanja adekvatnih propisa i sistema provjere usklađenosti proizvoda, usaglašenih na cijeloj teritoriji, u BiH se

može uvoziti praktično sve, a to znači i proizvodi koji su neadekvatni, pa čak i potencijalno štetni i opasni po zdravlje i život potrošača. Najslabija tačka sistema infrastrukture kvaliteta je tehnička infrastruktura za ocjenjivanje usklađenosti (ispitne i kalibracione laboratorije, certifikacijski i inspekcijски organi) u koju već dugo nije ništa investirano.

Ni jedna zemlja okruženja pa ni EU ne priznaje dokumente o usaglašenosti proizvoda izdatih od subjekata iz BiH i nije potpisan ni jedan bilateralni ili multilateralni sporazum o međusobnom priznavanju izvještaja ispitivanja i certifikata. Ovo su glavni razlozi zašto Bosna i Hercegovina nije mogla koristiti prednosti Izvanrednih trgovinskih mjera EU donesenih u septembru 2000. po kojima može skoro sve proizvode izvoziti u EU praktično bez količinskih i tarifnih barijera.

Uspostavljanje jedinstvenog ekonomskog prostora po modelu EU je dio procesa stabilizacije i pridruživanja putem kojeg se preuzima i primjenjuje u praksi dio *acquis-a* EU vezan za funkcionisanje unutrašnjeg tržišta.

Stvaranjem unutrašnjeg tržišta u skladu s principima koji važe u Evropskoj uniji ostvarit će se niz važnih efekata:

- ukinut će se tehničke barijere trgovini (usklađenost s odgovarajućim propisima o sigurnosti proizvoda) za sve proizvode u izvozu na tržište EU pa prema tome i na ostala nacionalna i regionalna tržišta u svijetu u okviru WTO;
- životi i zdravlje ljudi i domaćih životinja, te okoline kao i interesi potrošača bit će maksimalno zaštićeni;
- u kombinaciji s preuzimanjem i sprovođenjem mjera iz prioriternih pregovaračkih poglavlja (industrijska politika, mala i srednja preduzeća, nauka i istraživanje i obrazovanje i obuka) izgradit će se konkurentna sposobnost privrede BiH na tržištu EU kao i ostalim nacionalnim i regionalnim tržištima.

Unapređenje i pravilno funkcionisanje unutrašnjeg tržišta Bosne i Hercegovine preduslov je za implementaciju bilo kakve razvojne strategije ili politike, te za članstvo u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (WTO) i Evropskoj uniji. Usklađivanje ekonomskog prostora s dijelom *acquis-a* koji se odnosi na unutrašnje tržište EU zahtijeva dobru organizaciju i multidisciplinovanu stručnu ekipu u resornim ministarstvima. Samo dobar izbor prioriteta u preuzimanju dijela *acquis-a* koji se odnosi na unutrašnje tržište imao bi blagotvoran efekat na razvoj ekonomije i društva u cjelini.

Očigledno je da Bosni i Hercegovini predstoji izazovan put kreiranja pravnog i privrednog sistema u skladu s EU standardima i pravilima, ali je to i jedini mogući pristup na putu da se postane punopravni član Unije i da se ravnopravno konkuriše drugim zemljama u okruženju na polju privređivanja i privlačenja investicija. Radi lakšeg savladavanja prepreka na tom putu i ubrzanja procesa pridruživanja, Bosna i Hercegovina treba da više uvažava vlastitu ustavnu strukturu i da maksimalno koristi poziciju entiteta, Brčko distrikta i jedinica lokalne samouprave za uvođenje EU pravila i standarda, putem harmonizacije propisa i usklađivanja dinamike promjena.

Radi poboljšanja protoka roba i usluga, kao i faktora proizvodnje (rada i kapitala), potrebno je ukloniti brojne administrativne prepreke, a iznad svega smanjiti troškove, procedure i

vrijeme za registraciju preduzeća. Prilikom donošenja novih propisa treba uvesti postupak procjene uticaja propisa, te organizovanje rasprava kao dijela procesa donošenja propisa²².

Neophodno je i nastaviti reforme u fiskalnom sektoru koje se odnose na direktno oporezivanje i socijalne doprinose radi postizanja većeg stepena harmonizacije poreskog zakonodavstva entiteta i Brčko distrikta. Time bi se eliminisali štetni aspekti poreske konkurencije i doprinijelo poboljšanju poslovnog okruženja i privlačenju stranih investitora.

Prioriteti u poboljšanju konkurentnosti i mjere njihovog ostvarivanja

2.1. Klasteri

Prioritet 1: Kontinuisano poboljšavati produktivnosti preduzeća

Povećanje produktivnosti kao osnove povećanja konkurentnosti od ključnog je značaja za bolje pozicionisanje domaćih proizvođača na domaćim i inostranim tržištima. Konkurentnost je sposobnost postizanja uspjeha firmi na tržištima, prvenstveno tržištu EU što znači podsticanja uvođenja inovativnosti u poslovanje posebno mikro, malih i srednjih preduzeća.

Mjera 1: Podsticati modernizaciju i standardizaciju poslovanja

Modernizacija, kao kontinuisani proces, zasniva se na praćenju kretanja na tržištima, tj. kroz praćenje promjena u preferencijama i navikama potrošača. Uz to se vežu podsticajne mjere za intervenisanje na nivou preduzeća u oblastima proizvodnje, marketinga, upravljanje kvalitetom te sistem kvaliteta i sertifikacija, razvoj proizvoda i obuka menadžera i radnika. Neophodno je podsticati proaktivan odnos domaćih preduzeća prema promjenama u sferi novih tehnoloških dostignuća i njihovu spremnosti za implementaciju tih promjena u praksi. Osim novih tehnologija, modernizaciji poslovanja doprinosi i usvajanje i praktična primjena novih modela u oblasti upravljanja i korištenja ljudskih i materijalnih resursa, uključujući i klasterizaciju preduzeća i institucija.

Mjera 2: Povećanje proizvodnje intenzivno vještinama i kapitalom²³

To je moguće postići modernizacijom proizvodnje kroz uvođenja novih tehnologija i/ili uvođenje novih proizvoda. Time bi se doprinijelo poboljšanju konkurentnosti u smislu smanjenja udjela radom i prirodnim resursima intenzivne proizvodnje te povećanja vještinama i kapitalom intenzivne proizvodnje.

Moguće aktivnosti na povećanju konkurentnosti roba i usluga se ogledaju u davanju podrške preduzećima, osiguranju novih usluga za preduzeća, razvoju kanala distribucije itd.

Mjera 2: Fiskalno podupirati unapređenje poslovanja

Redukovanje fiskalnih opterećenja i ostalih davanja osigurat će sektoru privrede povećanje rezidualne dobiti (dobit koja ostaje nakon podmirenja svih troškova, uključujući troškove

²² Prema ocjeni Svjetske banke (v. Doing Business 2010.) BiH je plasirana na 103. mjesto svjetske ljestvice po lakoći poslovanja (ostavivši od evropskih zemalja iza sebe jedino Ukrajinu na 142. mjestu), prvenstveno zbog teškoća osnivanja firmi. Makedonije je lider Jugoistočne Evrope (na 32. mjestu svjetske ljestvice) iz čijeg iskustva se mogu izvući brojne lekcije.

²³ „Bosna i Hercegovina je zemlja s relativno visokim platama posmatrano unutar zemalja Zapadnog Balkana, no svega 33 % njenog izvoza su intenzivni vještinama i kapitalom“ (v. Kathuria Sanjay (ed.), (2008) Western Balkan integration and the EU. Washington, D.C.: World Bank, p. 26).

sopstvenog kapitala) raspoložive za reinvestiranje u modernizaciju i proširenje kapaciteta. Ostvarivat će se kroz reviziju i ukidanje postojećih fiskalnih opterećenja državnih i entitetskih/BD institucija nadležnih za fiskalnu politiku.

Mjera 3: Stimulisati firme da podstiču zapošljavanje I&R uposlenika putem materijalnih stimulansa firmi

Neophodno je jačati inovativno-razvojnu funkciju k inotržištu orijentisanih poslovnih i drugih organizacija jer je razvoj te funkcije garancija opstanka tih organizacija na dugi rok.

Inovativno-razvojna funkcija firmi će se razvijati utoliko više i bolje ukoliko postoji relativno veći broj uposlenika vezanih za tu funkciju te je neophodno mjerama aktivne fiskalne politike podsticati zapošljavanje te vrste uposlenika.

Glavnina poslova istraživanja i razvoja u zemljama EU se odvija u poslovnom sektoru (2/3 ukupnih poslova istraživanja i razvoja) te je neophodno mjerama politike podsticati istraživačko-razvojne aktivnosti preduzeća, novčana ulaganja u aktivnosti istraživanja i razvoja, upošljavanje djelatnika na tim poslovima; osiguravati materijalnu stimulaciju i pravnu zaštitu inovatorskog rada te podsticati komercijalizaciju inovacija i tako u konačnici poboljšavati konkurentnost ekonomije.

Prioritet 2: Jačati poslovne lance

Neophodno je radi porasta konkurentnosti bh. ekonomije jačati čvršće i stabilnije veze firmi i drugih institucija ugrozanih na određenim geografskim prostorima u jače poslovne lance. Pouzdanost isporuke u prethodno utvrđenim vremenskim okvirima uz stalno relativno sniženje troškova *inputa* doprinosi povećanju konkurentnosti kako odnosnog lanca tako i ekonomije u cjelini.

Mjera 1: Mapirati vodeće poslovne lance i njihovu domaću komponentu

Potrebno je utvrditi koji su vodeći domaći poslovni lanci zasnovani na *inputima* dostavljenih od domaćih proizvođača, obraćajući posebnu pažnju onima koji sadrže ili potencijalno sadrže veći stepen prerade. Neophodno je širiti svijest o potrebi zajedničkog stvaranja i/ili zajedničkog nastupa na tržištu putem odgovarajuće edukacije.

Mjera 2: Finansijski i stručno podržavati zajedničke razvojne projekte u sklopu identifikovanih poslovnih lanaca

Kod identifikovanih poslovnih lanaca, potrebno je identifikovati zajedničke razvojne projekte članica tog poslovnog lanca te podržavati te projekte „paketima podrške“ jer samo finansijsko podržavanje, iako od iznimne važnosti, nije dovoljno za održivo funkcionisanje članica lanca.

Prioritet 3: Jačati klusterske inicijative (KI)

Na postojećem stepenu razvoja BiH, kriteriji za selekciju izbora KI trebaju biti: liderstvo klastera, vizija i strategija klastera, ekonomski učinak na ekonomiju regiona i zemlje. Ciljevi uspostave KI trebaju biti: povećanje dodatne vrijednosti, izvoza, zaposlenosti i komercijalizacija inovativnog rada. Glavne aktivnosti kojima se trebaju baviti KI su istraživanja (tržišta, tehnologija) i razvoj, zajednička nabava, proizvodnja i/ili prodaja, poslovno okruženje (razvoj infrastrukture, lobiranje za promjene politike i regulative) te usavršavanje kadrova. Učinak KI se treba mjeriti preko sljedećih mjera: zaposlenost, obim proizvodnje, izvoz, broj firmi, poslovno okruženje, uvoz, SDI, plate, inovacije, cijene/dodatna vrijednost, vladino finansiranje/subvencije.

Mjera 1: Razviti politike usmjeravanja investicije u KI

Neophodno je adekvatnim instrumentima investicione i fiskalne politike usmjeravati investicije, posebno inostrane direktne investicije k postojećim i potencijalnim klusterskim inicijativama, kao mjestima na kojima će se najbolje oplodivati, što se treba testirati pilot projektima prvenstveno u oblasti strateških izvoznih proizvoda, kao što su klusterske inicijative u oblasti turizma koje se mogu zasnivati na bogatom prirodnom, kulturnom, historijskom naslijeđu, povezivati urbani i eko-turizam i zajedničkom promocijom uveliko povećati izvoznju ponudu u BiH. Ovime se također otvaraju brže mogućnosti zapošljavanja.

Mjera 2: Razviti politike podsticaja upotrebe naprednih tehnologija

Radi dugoročnog očuvanja i razvoja pozicije na inotrižštima, neophodno je mjerama fiskalne politike podsticati ulaganja u napredne tehnologije koje osiguravaju takvu poziciju. Posebno je važno podupirati tehnološki inferiornije članove KI, tj. pomagati im kroz centre za transfer tehnologija u usvajanju novih tehnologija i postavljanju inovativnijim.

Mjera 3: Vršiti kontinuisan „benchmarking“ KI s klasterima zemalja komparatora radi preventivnih i korektivnih mjera održivog razvoja

Radi razvoja adekvatnih klaster politika neophodno je vršiti kontinuisan „benchmarking“ razvoja KI s razvojem KI u drugim zemljama, pri čemu fokus treba staviti na inovativne aktivnosti, izvozne aktivnosti te kvalitet strateških klaster menadžera.

2.2. Kompetentnost ljudskih resursa²⁴

Prioritet 1: Osigurati kompetencije kroz institucionalne sisteme obrazovanja

Povezanost povećanog opsega obrazovanja i ekonomskog rasta je velika, zbog toga je uvođenje većeg obuhvata, naročito visokim obrazovanjem i treningom glavni prioritet za zemlju koja teži ostvarivanju većeg kvaliteta života. Dodatna godina obrazovanja stanovništva pojedine zemlje omogućuje povećanje proizvodnje po stanovniku za 4 – 7%.

Bosanskohercegovački obrazovni sistemi u uslovima globalne konkurentnosti moraju imati evropsku dimenziju. Internacionalizacija u svim vidovima – mobilnost nastavnika, inostrana literatura, nastava na stranim jezicima, međunarodna saradnja i mobilnost – moraju postati svakodnevnica u svim obrazovnim institucijama u BiH. To podrazumijeva da su studenti i

²⁴ O preduzetničkom obrazovanju i cjeloživotnom učenju vidjeti dio „Poboljšanje vještine na tržištu rada, strukovnog obrazovanja i treninga“.

učenici u prilici sticati vještine govorenja stranih jezika i komunikaciju savremenim komunikacijskim tehnologijama i metodama korištenjem savremenih istraživačkih metoda. Također je neophodno imati u vidu ravnopravnost spolova i jednake mogućnosti, usklađivanje privatnog, porodičnog i profesionalnog života i povezivanje ekonomije brige i tržišne ekonomije.

Mjera 1: Stvoriti uslove za cjeloživotno učenje kroz sve oblike obrazovanja i obuke

Neophodno je osigurati uslove za uvođenje koncept cjeloživotnog učenja u svim životnim periodima (od rane mladosti do starosti) i u *svim oblicima* u kojima se ostvaruje (formalno, neformalno, informalno). Ovo podrazumijeva distinkciju opštih obrazovnih profila, koji nastaju kao rezultat djelovanja obrazovnog sistema, i kvalifikacionih (profesionalnih) profila, koje traži specifično tržište rada. Cjeloživotnim učenjem je potrebno uspostaviti sistem koji bi povezivao ta dva sistema, s time da bih obuhvatao:

- razvoj kompetencija kroz stalnu ponudu mogućnosti dokvalifikacija i prekvalifikacija postojećih obrazovnih zanimanja (profila) shodno potrebama tržišta rada;
- doobuka postojećih zanimanja shodno razvitku nauke, tehnike i tehnologije;
- stručno usavršavanje struka koje to zahtijevaju; i
- obrazovanje cjelokupnog stanovništva prema osobnim potrebama i potrebama djelovanja u zajednici.

Neophodno je kroz aktivno socijalno partnerstvo uspostaviti systemske uslove za povećanje kapaciteta sva tri sektora za sprovođenje reforme, koja svakako podrazumijeva dugoročan proces. Nacionalni kvalifikacioni okvir za srednje i visoko obrazovanje definisat će nivo kompetencija koji se stiče nakon završetka specifičnih srednjih škola i studijskih programa na visokoškolskim institucijama u BiH. Time će se postići ujednačenost u kompetencijama na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine i nivo kompetencija usporediv s evropskim te omogućiti evropska mobilnost radne snage te uspostaviti vezu između obrazovanja i tržišta rada.

Mjera 2: Nastaviti reforme visokog obrazovanja započetih pristupanjem Bolonjskoj deklaraciji i Lisabonskoj konvenciji

U reformskom procesu ključno je osigurati međunarodnu prepoznatljivost diploma.

To znači osnažiti funkcionisanje novouspostavljenih institucija na državnom nivou, sprovesti akreditaciju visokoškolskih institucija i studijskih programa, adekvatnu uspostavu ciklusa studija, internacionalizaciju studija, obogaćivanje nastavnih programa savremenim sadržajima, snaženje vještina, implementaciju nacionalnog kvalifikacionog okvira za visoko obrazovanje, transparentni ishodi učenja, evropeizovan sistem studiranja.

Implementacija bolonjskih ciljeva mora dovesti do efikasnijeg studiranja (sada približno 50% javnih sredstava koja se izdvajaju za visoko obrazovanje odlaze na studente koji nikada ne diplomiraju), studenti moraju biti više posvećeni studiju, a programi moraju biti tako koncipirani da svaki diplomac uz znanja iz predmeta studija obavezno dobiva informatičku pismenost i znanje engleskog jezika.

Mjera 3: Vršiti pripreme za uvođenje obaveznog srednjoškolskog obrazovanja

Obavezno srednjoškolsko obrazovanje je mjera koja će imati direktan uticaj na jačanje kompetentnosti ljudskih resursa u BiH. Međutim, za njeno uspješno sprovođenje neophodno je izvršiti analizu postojećih kapaciteta, infrastrukture, opreme, kadrova i neophodnih javnih sredstava. Uvođenje obaveznog srednjeg obrazovanja dovest će i do povećanog obuhvata generacije visokim obrazovanjem, kao što je obavezno osnovno obrazovanje doprinijelo boljem obuhvatu generacije srednjoškolskim obrazovanjem. No, sistem srednjoškolskog obrazovanja treba temeljito reformisati u smislu stručnog obrazovanja i uvođenja državne mature.

Mjera 4: Stimulisati i promovisati programe saradnje s EU obrazovnim institucijama

Unapređivanje kapaciteta za učešće u programima, finansijskih i implementacijskih resursa te agresivna promocija evropskih programa među akademskom zajednicom, posebno među preduzećima, od velikog je značaja.

Prioritet 2: Osigurati da ishodi obrazovanja i stečene kompetencije odgovaraju potrebama konkurentne ekonomije

Zbog povećanja konkurentnosti potrebno je osigurati da se javna sredstva koja se izdvajaju za nauku i istraživanja postepeno povećavaju i sistemski prate.

Privatni sektor nedovoljno ulaže u razvoj sopstvenih kadrovskih kapaciteta.

Potrebno je osigurati bolju vezu između obrazovanja i tržišta rada u Bosni i Hercegovini te da se obrazovne institucije pri kreiranju i evaluiranju svojih programa konsultuju sa strukovnim udruženjima, privrednim komorama, te time formiraju novu vrstu obrazovnih zanimanja u skladu s potrebama modernog tržišta rada.

Mjera 1: Osigurati uslove za naučno-istraživački rad na visokoškolskim institucijama

Univerzitet predstavlja instituciju koja pruža nova, savremena znanja. Nastavni proces na univerzitetima je po definiciji temeljito isprepleten s vrhunskim istraživanjima koja otvaraju nove izazove na granici ljudske spoznaje. Osim te osnovne i tradicionalne zadaće stvaranjem i primjenom novih ideja i tehnoloških rješenja univerzitet omogućuje napredak privrede i održivi razvoj društva u cjelini.

Treba stvoriti uslove za uvođenje OECD norme, te da je svaki univerzitetski nastavnik 0,5 FTE (*full time equivalent*) edukator, a drugih 0.5 FTE istraživač, što se u BiH ispunjava s 3%, uveliko povećaća.

Univerzitetima se trebaju dodijeliti značajna sredstva za obnovu naučne infrastrukture (kombinacija javnih i kreditnih sredstava koje država može osigurati kod međunarodnih finansijskih institucija); na univerzitetima treba pokrenuti *poslovne centre* i *centre za transfer tehnologija*. Transfer tehnologija (novih tehnologija ili apliciranje postojećih) i razvoj novih proizvoda i poslovnih procesa će osiguravati snažan impuls privredi. Pored toga, uključanjem studenata u istraživanja dao bi se doprinos jačanju istraživačke kulture.

Mjera 2: Uskladiti politike upisa u srednje škole i visokoškolske ustanove s potrebama tržišta rada i društva

Treba korigovati dosadašnju praksu da se upisne politike kreiraju isključivo na osnovi kapaciteta obrazovnih ustanova, u smislu da se konsultuje tržište rada (zavod za zapošljavanje, strukovna udruženja, privredna komora), te da upisne politike postanu predmetima javnih debata. Principi upisnih politika trebaju postati predmetima i parlamentarnih debata, ali i debata koje bi organizovao nevladin sektor. Uloga strukovnih udruženja je tu posebno istaknuta.

Mjera 3: Stvoriti efikasne mehanizme za pristup mladim tržištima rada i ulazak u pripravnički status

Država treba potaknuti da svaki svršeni srednje škole koji ne pristupa visokom obrazovanju i svaki svršeni visokog obrazovanja dobiju mogućnost odraditi pripravnički staž. Neophodno je evaluirati dosadašnje akcije podsticaja putem zavoda za zapošljavanje i na osnovu rezultata unaprediti sistem podsticajnih mehanizama. Volonterska služba ili model *internshipa* također su na tragu rješavanja ovoga pitanja.

Prioritet 3: Koristiti vještine i znanja dijaspore

Veliki broj stručnjaka u dijaspori predstavlja značajan potencijal koji se može usmjeriti u razvoj Bosne i Hercegovine. Postojanje velikog broja stručnjaka u dijaspori se može iskoristiti za ostvarivanje veza i umrežavanje domaćih institucija s institucijama na kojima oni rade. Takav model dobro funkcioniše i daje rezultate.

Mjera 1: Razviti programe povratka stručnjaka/naučnika i njihove reintegracije

Do sada jedini pokrenuti *brain gain* program bio je projekat WUS Austrije koji je finansirala Austrijska razvojna agencija. Vlade BiH trebaju prema svojim nadležnostima zajedno ili posebno koristiti pozitivna iskustva i usvojiti program(e) za stimulisane stručnjaka i preduzetnika iz dijaspore za privremeni ili stalni povratak. Dijaspore koja se vraća donosi sa sobom nove (zapadne) navike, kapital, obrazovanje, novi način rada. Time može značajno doprinijeti razvoju bh. zajednice i povećavanju kompetencija okruženja. Dio povratka dijaspore mora biti i razvoj efikasnijeg sistema priznavanja (prepoznavanja) inostranih diploma i školskih svjedočanstava.

Mjera 2: Razviti programe kružne migracije stručnjaka i naučnika

Visokoobrazovani stručnjaci mogu biti uključeni u brojne domaće projekte kao konzultanti, mogu biti mentori na magistarskim ili doktorskim tezama. Oni bi dolazili povremeno i učestvovali u nastavi ili u projektima. Znanja koja su stekli u inostranstvu bi dala veliki doprinos obrazovnom (ili naučnom, poslovnom, konzultatskom) procesu u koji se oni uključuju.

Mjera 3: Razviti oblike umrežavanja akademske dijaspore s lokalnim institucijama

Veliki broj bosanskohercegovačkih stručnjaka je u dijaspori ostvario vrhunske karijere i u mogućnosti je osigurati stipendije za bosanskohercegovačke studente i istraživače, uključiti bosanskohercegovačke kolege u svoje projekte, povezati bosanskohercegovačke institucije s institucijama na kojima rade. Takve oblike saradnje je neophodno institucionalizovati i od države podsticati.

2.3. Naučno-tehnološka i poslovna infrastruktura

Prioritet 1: Izgraditi savremenu naučno-tehnološku i poslovnu bazu

Bez savremene naučno-tehnološke i poslovne baze, koja podrazumijeva odgovarajuće ljudske resurse, naučno-istraživačke i istraživačko-razvojne institucije, istraživačku i informacionu opremu, uređaje i sisteme, relevantne baze podataka, definisane statističke indikatore za oblast nauke i tehnologije, tehnološke parkove, inkubatore i centre, umrežene naučne, istraživačke i razvojne punktove kako između univerziteta, instituta, udruženja inovatora i privrednih subjekata u Bosni i Hercegovini, tako i sa onima u inostranstvu, učešća u međunarodnim udruženim naučno-istraživačkim i tehnološko-razvojnim programima i projektima, odnosno, bez adekvatnih finansijskih ulaganja, nema ni inovativne ni konkurentne proizvodnje u našoj zemlji.

Mjera 1: Osnivati, razvijati i umrežavati sve naučno-istraživačke i istraživačko-razvojne institute

Bez savremeno opremljenih i organizovanih naučno-istraživačkih i istraživačko-razvojnih instituta, univerzitetskih istraživačkih centara, istraživačko-razvojnih centara u preduzećima, centara za transfer tehnologija, inovacionih centara, tehnoloških parkova, i ostalih vrsta poslovne infrastrukture teško je očekivati značajnije inovativne aktivnosti i plasman konkurentnih proizvoda na domaćem i svjetskom tržištu.

Radi daljeg razvijanja postojećih preduzeća neophodno je osigurati uslove za njihov rast i razvoj uspostavljanjem preduzetničke infrastrukture. Podsticaji mogu biti u vidu osiguranja infrastrukture, projektne dokumentacije i promocije. Lokalne zajednice su uglavnom spremne za razvoj ovih vidova preduzetničke infrastrukture, ali im treba finansijska podrška od entiteta i kantona.

Mjera 2: Podsticati razvoj poslovnih zona

Neophodno je pravno odrediti kako definisati poslovnu zonu (u odnosu na komercijalnu zonu, industrijsku zonu i sl.) na osnovu savremenih proizvodnih kretanja. Postindustrijske firme se više oslanjaju na modernu „infrastrukturu“ koju čini IT tehnologija nego na fizičku infrastrukturu na koju se oslanjaju industrijske firme. U okviru tih poslovnih zona posebno je važno poduprijeti one koje će imati izvozno orijentisane firme, služeći kao eksportni inkubator.

Mjera 3: Povećati finansijska izdvajanja iz javnih sredstava, kao i veće učešće privrede, za osnovna, primijenjena i razvojna istraživanja, te finansijsku pomoć inovatorima

Potrebno je postepeno ispoštovati Lisabonsku deklaraciju (3% BDP izdvajanja za istraživanje), preporuke UNESCO-ROSTE-a iz 2006. za BiH (Guidelines for a Science and Technology Policy in Bosnia and Herzegovina) – kratkoročno 1% i dugoročno 2% BDP-a; neophodno je povećati finansiranje naučno-istraživačko-razvojne djelatnosti. Procjene su da to povećanje finansijskih sredstava treba minimalno biti 0,5 % BDP-a do 2013, odnosno 1% BDP-a do 2015. s odnosom od 1/3 ulaganja iz privrede i 2/3 iz budžeta države, entiteta i lokalne zajednice.

Postoji više oblika javnog finansiranja od strane države koji su u pravilu dostupni istraživačkim i privrednim organizacijama u gotovo svim zemljama, iako postoje manje ili veće razlike među njima u načinu primjene mehanizama tog finansiranja. To su uglavnom: donacije, grantovi, javne nabavke, isplate organizacijama za usluge koje su one pružile, korištenje državne, entitetske ili općinske imovine itd.

Mjera 4: Podsticati primjenu savremenih informacionih i komunikacionih tehnologija (ubrzan razvoj informacionog društva u BiH)²⁵

Prioritet 2: Unapređivati saradnju istraživačkih organizacija i privrede

U uslovima kada su politika nauke i istraživanja i politika proizvodnje i tehnologije nezavisne jedna od druge, a u cilju povećanja inovativnosti i konkurentnosti privrede, treba preduzeti niz mjera. Da bi se povećala konkurentnost bh. privrede potrebno je ojačati inovativno-tehnološke aktivnosti i povezati ih s preduzećima, čime će se ubrzati tehnološko-inovativne promjene u BiH i povećati konkurentnost bh. proizvodnje.

Mjera 1: Podsticati zapošljavanje visoko obrazovanog kadra u privredi i povećanje mobilnosti kadra između privrede i istraživačko-obrazovnih institucija

Vraćanjem dokazanih stručnjaka i pomlađivanja istraživačkog, tehničkog i menadžerskog kadra neće se izvršiti revitalizacija privrednih aktivnosti i pokretanje novog, pozitivnog trenda proizvodnje. Nekoliko je faktora koji utiču na povećanje angažovanja visokostručnog kadra u privrednim organizacijama, kao što su visina i stabilnost plata, atraktivnost posla, mogućnost usavršavanja i napredovanja, društveno priznavanje rada i sl. Ograničene mogućnosti preduzeća u dugoročnom ispunjavanju navedenih faktora mogu se povećati u saradnji univerziteta, instituta i javne uprave (vlada).

Mjera 2: Podsticati uključanje u svjetske naučno-istraživačke i tehnološke tokove

Uključenje u svjetske naučno-istraživačke i tehnološke tokove, unapređenje saradnje na međunarodnom planu u oblasti istraživanja i tehnološkog razvoja s posebnim akcentom na bolju integraciju u Evropski istraživački prostor, specijalno učešće u Okvirnom programu Evropske komisije (*FP – Framework Programme*), TEMPUS, COST, EUREKA programima itd, otvaraju vrata i inovativnosti i konkurentnosti naših proizvoda i usluga, naučnih, tehničkih i tehnoloških dostignuća.

Pored stalnog učenja i usavršavanja, učešće u međunarodnim projektima omogućuje dobijanje dodatnih finansijskih sredstava, podizanje tehnološkog nivoa, prezentaciju naših kadrova, mogućnosti i dostignuća, razmjenu svih vrsta informacija i povećava šansu za veće investiranje stranog kapitala i otvaranje novih pogona i radnih mjesta u Bosni i Hercegovini.

Mjera 3: Podsticati adaptaciju i akreditaciju univerzitetskih, institutskih i industrijskih laboratorija u svrhu testiranja i certifikovanje proizvoda

Jedan od postojećih resursa koji može bez većeg ulaganja pomoći u povećanju kvaliteta bh. proizvoda, kao i u kontroli i sprečavanju uvoza loših i štetnih proizvoda, su laboratorije u sastavu univerziteta, instituta i privrednih organizacija. Premda određenu opremu i uređaje

²⁵ Detaljnije o ovome u dijelu „Transport i komunikacije“.

treba zamijeniti savremenijim, dokompletirati neke sisteme ili nabaviti što nedostaje, ipak, jedan dobar dio laboratorijske infrastrukture je u dobrom i upotrebljivom stanju. Pored toga, potrebno je uspostaviti saradnju sa sličnim laboratorijama u okruženju radi komplementarnosti opreme i mogućnostima zajedničke saradnje u akreditaciji, testiranju i certifikovanju određenih proizvoda.

Prioritet 3: Uspostaviti institucionalni okvir za razvoj naučno-tehnološke i poslovne infrastrukture

Politike stvaranja, prenosa i primjene znanja u BiH su odvojene. Neophodno je da se ove pojedinačne politike sagledaju, sinhronizuju i objedine. Da bi se poboljšalo kreiranje i praćenje dogovorenih ili usvojenih politika po pitanju povećanja konkurentnosti i inovativnosti privrede u BiH, potrebno je imati izgrađene efikasne evropski primjerene institucije koje prate, usmjeravaju i savjetuju privredni sektor, specijalno mala i srednja preduzeća (MSP).

Upravljanje tehnološko-inovacionim procesom je planiranje, organizovanje i usmjeravanje ljudskih i kapitalnih resursa prema uspješnom:

- kreiranju novog znanja
- generisanju ideja usmjerenih na nove ili poboljšane proizvode, proizvodne procese i usluge
- razvoju ovih ideja
- prenošenju ideja u proizvodnju, distribuciju i upotrebu.

Mjera 1: Podsticati širenje naučno-istraživačkih i tehnoloških saznanja i uticaj na stvaranje društvene svijesti o značaju nauke i istraživanja

Neprekidan i masovan razvoj novih naučnih saznanja i inovativnih tehnologija donosi ogroman broj korisnih informacija koje uglavnom koristi mali broj istraživača i stručnjaka. Većina tih informacija i podataka nikada ne dođe do svih subjekata, posebno privrednih, koji bi itekako mogli da imaju koristi od toga. Razvijene zemlje imaju specijalne organizacije ili udruženja koje se bave distribucijom najnovijih informacija iz oblasti tehnološko-inovativnog razvoja i na taj način štede vrijeme i novac preduzećima koja žele da budu konkurentna. S druge strane, društvo u cjelini samo površno ima percepciju o važnosti tehnološkog napretka i ulaganja u nauku, istraživanje i tehnologiju za ekonomsko blagostanje zemlje. U Bosni i Hercegovini, gdje su socijalni problemi veliki, stanje društvene svijesti o potrebama razvoja nauke i tehnologije je na izuzetno niskom nivou.

Mjera 2: Jačati ulogu *think tank* organizacija

Think-tank je moderan tip neprofitne nevladine organizacije koja se bavi istraživanjem i edukacijom o određenoj javnoj politici ili problemu s ciljem uticaja na javnu raspravu i proces donošenja odluka i kao takva neophodna je u procesu jačanja konkurentnosti bh. ekonomije. Putem organizacije radnih stolova, izdavanjem različitih publikacija i zagovaranjem interesa, *think-tank* treba istaknuti i formulirati važna politička i razvojna pitanja, vršiti savjetovanje vladinih institucija radi izgradnje zakonodavnog i institucionalnog kapaciteta vlada, za dizajniranje i implementaciju efikasnih politika razvoja, te prezentovati preporuke vladi radi postizanja konkretnih rješenja. Zbog uvođenja principa dobrog upravljanja (*good governance practice*) potrebno je osigurati javna sredstva za rad ovakvih organizacija.

2.4. Jedinstven ekonomski prostor

Prioritet 1: Uskladiti tehničku regulativu sa zakonodavstvom EU

Bosna i Hercegovina će se u ranoj fazi preuzimanja zakonodavstva EU fokusirati na one dijelove koji se odnose na unutrašnje tržište i trgovinu, što znači da će prioritet imati usklađivanje tehničke regulative s obzirom da je ona ključni element unutrašnjeg tržišta i ima ključni uticaj na trgovinu. Usklađivanje tehničke regulative sa zakonodavstvom EU predstavlja jedan od preduslova za ostvarenje slobodnog protoka proizvoda koji su sigurni za upotrebu i koji ne ugrožavaju zdravlje ljudi, zdravlje životinja i životnu sredinu, a što je naročito važno predstavlja preduslov za nesmetan protok proizvoda na inostrana tržišta.

Mjera 1: Jačati kadrovski, tehnički i finansijski mrežu nadležnih institucija na poslovima usklađivanja tehničke regulative na svim nivoima vlasti

Jedan od najznačajnijih problema s kojima su se susretale i druge zemlje u procesu usklađivanja tehničke regulative sa zakonodavstvom EU je nedovoljan broj zaposlenih kadrova. Zbog toga je neophodno kadrovski jačati nadležne institucije na poslovima usklađivanja tehničke regulative na svim nivoima vlasti (nivo BiH, entiteti i Brčko distrikt). Također, potrebno je nabaviti neophodnu opremu i softver za šta je potrebno osigurati određena finansijska sredstva.

Mjera 2: Preuzimati tehničku regulativu EU

Aktivnosti na usaglašavanju tehničke regulative s direktivama novog i starog pristupa i važećim tehničkim standardima. U procesu preuzimanja tehničkih propisa neophodno je ostvariti saradnju nadležnih entitetskih institucija. Potrebno je predvidjeti uvođenje procedure procjene uticaja tehničkih propisa na poslovno okruženje, te organizovanje javnih rasprava kao dio procesa donošenja propisa.

Mjera 3: Vršiti stručno obrazovanje, edukaciju i informisanje iz oblasti usklađivanja tehničke regulative

U sklopu navedene mjere predviđene su aktivnosti na dodatnom i sistemskom stručnom usavršavanju službenika u oblasti usklađivanja tehničke regulative, prilagođavanje nastavnih programa na tehničkim fakultetima radi pružanja osnovnih znanja o zahtjevima i implementaciji novih propisa i EU modela u oblasti tehničke regulative, te informisanju privrednih subjekata kako bi što spremnije dočekali implementaciju novih tehničkih propisa, kao i javnosti u cilju podizanja svijesti o važnosti ovog procesa.

Prioritet 2: Unapređivati sistem infrastrukture kvaliteta

Unapređenje sistema infrastrukture kvaliteta, kojega čine sistem standardizacije, metrologije, ispitivanja i certifikacije, akreditacije i upravljanja sistemima kvaliteta približavanjem modelu EU, drugi je preduslov za unapređenje unutrašnjeg tržišta Bosne i Hercegovine, ostvarenje slobodnog protoka bh. proizvoda na tržištu, kao i priznavanje certifikacionih i ispitnih dokumenata koji ih prate. Bosna i Hercegovina je preuzela obavezu da će preduzeti korake kako bi postigla usaglašenost s praksom u navedenim oblastima koji vladaju u Evropskoj uniji, sve do nivoa da se steknu uslovi za zaključenje ugovora između dvije strane o međusobnom priznavanju u oblasti ocjene usaglašenosti proizvoda.

Mjera 1: Kadrovski i tehnički jačati sistem infrastrukture kvaliteta na svim nivoima vlasti

Uspostavljanje sistema kvaliteta prema modelu EU zahtjeva jačanje kapaciteta nadležnih institucija na svim nivoima vlasti (kadrovsko i tehničko), te dodatno poboljšanje saradnje među relevantnim institucijama kako bi se stvorili povoljni uslovi za unutrašnje tržište i trgovinu. U cilju uspostavljanja sistema ocjenjivanja usaglašenosti proizvoda potrebno je naročito unaprediti odgovarajuću tehničku infrastrukturu (laboratorije za testiranje i kalibraciju, organi za certifikaciju i inspeksijski organi).

Mjera 2: Osiguravati finansijsku podršku unapređenju sistema infrastrukture kvaliteta
Tehnička infrastruktura za ocjenjivanje usaglašenosti proizvoda je najslabija tačka sistema infrastrukture kvaliteta u koju posljednjih godina gotovo da nije ništa investirano. Unapređenje sistema infrastrukture kvaliteta zahtijeva određena finansijska sredstva, koja se mogu osigurati kroz grantove iz budžeta, iz raspoloživih EU fondova, te javnog privatnog partnerstva.

Mjera 3: Uspostavljati sistem ocjenjivanja usaglašenosti proizvoda sa zahtjevima specifikovanim u važećim tehničkim propisima

Ocjenjivanje usaglašenosti proizvoda je postupak kojim se provjerava posredno ili neposredno da li je proizvod u skladu sa zahtjevima specifikovanim u važećim tehničkim propisima. Cilj je stvaranje pretpostavki za sprovođenje postupka ocjenjivanja usaglašenosti proizvoda s tehničkim zahtjevima, u skladu s legislativom EU. Navedeno će omogućiti pretpostavke za efikasnu kontrolu i nadzor tržišta u cilju zaštite potrošača od nesigurnih i nekvalitetnih proizvoda, zaštitu proizvođača od nelojalne konkurencije i ravnopravnu participaciju u međunarodnoj trgovini.

Mjera 4: Vršiti efikasnu regulaciju tržišta proizvoda

Nadzor nad tržištem je važna aktivnost za funkcionisanje tržišta. Cilj je uspostaviti sistem nadzora nad tržištem koji je u skladu s evropskim standardima. Posebnu pažnju treba posvetiti unapređenju saradnje s inspeksijskim organima i institucijama nadležnim za akreditaciju, standardizaciju i zaštitu intelektualne svojine.

Mjera 5: Vršiti stručno obrazovanje, edukaciju i informisanje iz oblasti infrastrukture kvaliteta

U sklopu navedene mjere predviđaju se aktivnosti na stručnom obrazovanju na fakultetima iz oblasti infrastrukture kvaliteta, naročito meteorologije, edukaciju iz oblasti međunarodno priznate akreditacije laboratorija i certifikacionih organa, priznavanju dokumenata i znakova usaglašenosti, nadzoru nad tržištem, informisanju privrednih subjekata iz oblasti infrastrukture kvaliteta i kampanje za jačanje svijesti javnosti, promociju i demonstraciju prednosti i značaja kvaliteta za konkurentnost.

Prioritet 3: Poboljšavati poslovno okruženje

Tempo poboljšanja poslovne klime u BiH je znatno sporiji od zemalja u okruženju. U cilju unapređenja ekonomskog prostora BiH potrebno je predvidjeti aktivnosti na usklađivanju poslovnog okruženja u entitetima i Distriktu Brčko.

Mjera 1: Uklanjati administrativne prepreke poslovanju privrednih subjekata

U cilju poboljšanja poslovnog okruženja potrebno je nastaviti s uklanjanjem svih administrativnih prepreka za poslovanje privrednih subjekata, s tim u vezi potrebno je: eliminirati regulatorna ograničenja i sporosti u postupanju nadležnih organa, izvršiti analizu formalnosti i identifikovanje propisa koji su zastarjeli, neprimjenjivi i predstavljaju administrativno opterećenje za privredu, te ih treba pojednostaviti, a posebno smanjiti procedure vezane za investiranje.

Prilikom donošenja novih propisa treba uvesti procedure procjene uticaja propisa, te organizovanje rasprava kao dijela procesa donošenja propisa. To između ostalog podrazumijeva i jačanje kapaciteta institucija zaduženih za izradu i predlaganje zakonske i podzakonske regulative i uvođenje metodologije procjene uticaja propisa (RIA – Regulatory Impact Assessment) u cilju smanjenja rizika negativnih uticaja u primjeni regulative.

Mjera 2: Vršiti edukaciju i informisanje iz oblasti poboljšanja poslovnog okruženja

Potrebno je sprovođiti obuku zaposlenih u jedinicama lokalne samouprave za poslove regulatorne reforme i *online* komunikaciju, informisati javnost o donesenim novim propisima i ukinutim/pojednostavljenim procedurama s ciljem poboljšanja poslovnog okruženja.

Mjera 3: Uklanjati fiskalne prepreke poslovanju privrednih subjekata

Potrebno je nastaviti reforme u oblasti direktnog oporezivanja i socijalnih doprinosa u cilju postizanja većeg stepena harmonizacije poreskog zakonodavstva između entiteta i Brčko distrikta. Poresko zakonodavstvo potrebno je uskladiti i između kantona u Federaciji BiH.

Mjera 4: Sprovođiti transparentan postupak javnih nabavki

Jedan od temeljnih principa jedinstvenog tržišta je da sve firme moraju imati jednaku priliku za dobijanje javnih ugovora. Kod javnih ugovora potrebno je, bilo da se radi o radovima, snabdijevanju, ili uslugama, sprovođenje sveobuhvatne kontrole regularnosti postupka javnih nabavki, od planiranja javnih nabavki do kontrole izvršenja ugovora poslije završenih tendera. U cilju podizanja nivoa konkurentnosti i ravnopravnosti ponuđača u postupku javnih nabavki treba predvidjeti redovno savjetovanje poslovnog sektora o načinu učešća u postupku javnih nabavki.

Mjera 5: Smanjivati korupciju

Korupcija nameće značajne ekonomske troškove firmama i usporava proces ukupnog ekonomskog razvoja, stoga je neophodno preduzeti snažne mjere na njenom suzbijanju²⁶, prije svega u oblasti otpočinjanja poslovanja (registracija firme itd.) te vođenje poslovnih sporova pred sudskim organima.²⁷

²⁶ Korupcija u BiH je izraženija na općinskom i kantonalnom nivou nego na entitetskom i državnom nivou (World Bank, 2009, Doing Business in Bosnia and Herzegovina. Washington, D.C: World Bank).

²⁷ 'Strategija i akcioni planovi su usvojeni, ali se ne provode na odgovarajući način. Neophodna je intenzivnija istraga i krivično gonjenje' (Komisija Evropskih zajednica. 2007. Izvještaj o napretku Bosne i Hercegovine u 2007. – Radni dokument osoblja Komisije. Sec/2007/ 1430).

Mjera 6: Podsticati veću geografsku mobilnost radne snage

Neophodno je ukloniti prepreke većoj geografskoj mobilnosti radne snage uzrokovane različitim unutrašnjim zakonodavstvom o radu i sistemima socijalne sigurnosti.

Mjera 7: Osiguravati stvarnu i efikasnu zaštitu intelektualnog, industrijskog i trgovačkog vlasništva

Za dostizanje efikasnije zaštite neophodno je jačanje institucija i organa nadležnih za implementaciju zakona, organizovanje obuke i jačanje svijesti o štetnosti piraterije kako za domaću tako i za međunarodnu ekonomiju. Potrebno je raditi i na edukaciji policije, carinskih i inspeksijskih službi, i pravosudnih organa (posebna pažnja se treba posvetiti edukaciji i specijalizaciji sudija i tužilaca).

Indikatori rezultata za cilj konkurentnost

Benchmark indikatori predstavljaju BiH „udaljenost“ u odnosu na prosjek EU 4. Ovaj prosjek je izjednačen s indeksom 100 i BiH vrijednost predstavlja udio u toj vrijednosti. Indeks 100 predstavlja „pokretni prosjek“ odnosno prosjek EU 4 koji se posebno izračunava za svaku godinu. (Četiri zemlje članice EU koje se koriste za izračunavanje prosjeka su Bugarska, Rumunija, Slovačka i Mađarska, kao četiri zemlje članice EU koje su istovremeno tranzicijske zemlje.) U aneksu su predstavljene metodologije izračuna, tabele s potpunim podacima za svaki pojedinačni indikator uključujući i dvije zemlje iz regiona koje su kandidati za članstvo.

Tabela 8: Benchmark indikatori

Cilj: Konkurentnost	Bazna vrijednost indikatora je benchmark odnosno prosjek EU 4 = 100					
	Nivo	Izvor	2007	2008	2009	2010
Preduzetničko okruženje*	BiH	3	:	76	:	:
Mrežne industrije*	BiH	3	:	81	:	:
Liberalizacija*	BiH	3	:	81	:	:
Inovacije, istraživanje i razvoj*	BiH	3	:	72	:	:
Informaciono društvo*	BiH	3	:	75	:	:
Opšti kvalitet infrastrukture	BiH	3	:	66	59	:
Visoko obrazovanje i obuka	BiH	3	76	72	85	:
Dostupnost naučnika i inženjera	BiH	3	:	83	73	:
Inovacije	BiH	3	:	90	92	:
Tehnološka spremnost	BiH	3	69	66	72	:
Odljev mozgova	BiH	3	:	88	69	:
Ukupna poreska stopa	BiH	2	98	107	106	168
Zaštita investitora	BiH	2	:	:	84	83
Plaćanje poreza	BiH	2	:	:	79	94
Registracija nekretnina	BiH	2	:	:	39	40
Početak poslovanja	BiH	2	:	:	29	31
Dobijanje građevinskih dozvola	BiH	2	:	:	63	65
Prestanak poslovanja	BiH	2	:	:	104	106
Prekogranična trgovina	BiH	2	:	:	144	158
Izvršenje ugovora	BiH	2	:	:	36	44
Indeks rigidnosti zapošljavanja	BiH	2	:	:	85	83
Dobijanje kredita	BiH	2	:	:	23	26
Zapošljavanje radnika	BiH	2	:	:	71	73

* Dvogodišnji indikator.

2 Svjetska banka – Doing Business (online baza podataka).

3 Svjetski ekonomski forum.

Treći strateški cilj: Zapošljavanje

Aktuelna situacija

Tržište rada i zapošljavanje u BiH se suočava s brojnim izazovima, među kojima su karakteristični sljedeći²⁸:

- niska stopa aktivnosti radno sposobnog stanovništva;²⁹
- relativno visok broj „obeshrabrenih“;³⁰
- dugoročna, strukturna nezaposlenost;³¹
- nedovoljno stvaranje radnih mjesta (uz porast broja radnih mjesta na neformalnom tržištu);
- visoka podzaposlenost;³²
- veoma ograničen pristup otvorenim radnim mjestima;
- zavodi za zapošljavanje imaju ograničenu ulogu u posredovanju između ponude i potražnje zbog preopterećenosti obavezama prema velikom broju lica koje ne traže aktivno posao u formalnom sektoru i zbog neoglašavanja radnih mjesta od strane poslodavaca;
- neusklađeni obrazovni programi i programi treninga vještina s tržišnom potražnjom s niskim stepenom dostupnosti tih programa;
- mobilnost radne snage ispod nivoa koji traži jedinstven ekonomski prostor prema EU standardima;
- slaba razvijenost socijalnog dijaloga što vodi nesređenim odnosima na tržištu rada, koje poslodavci ističu kao ključnu barijeru bržeg otvaranja radnih mjesta; aktivna medijacija na tržištu rada nije nerazvijena.

Sporo otvaranje radnih mjesta i uopšte niska tražnja radne snage ključni je problem nezaposlenosti u BiH. Ne postoji proces kreiranja radnih mjesta koji može apsorbovati priliv radne snage na tržište rada.³³

BiH u poređenju sa zemljama u okolini, posebno sa zemljama članicama EU, ima, uz Makedoniju, najnižu stopu zaposlenosti radne snage³⁴. Od ukupnog broja nezaposlenih 86.6 % su dugoročno nezaposleni, tj. oni nezaposleni preko godinu dana. Polovina nezaposlenih

²⁸ Ekonomski memorandum BiH, Svjetska banka, Sarajevo, 2005, str. 15.

²⁹ Od ukupnog neaktivnog stanovništva, skoro 2/3 su žene. Od neaktivne ženske populacije 73% su s osnovnom školom ili nezavršenom osnovnom školom.

³⁰ “Mali broj zemalja kvantificira obeshrabrenost, stoga je naše znanje o širini problema više anegdotalno nego zasnovano na činjenicama.” (Međunarodna organizacija rada, Globalni trendovi zapošljavanja mladih, ILO, Ženeva, 2006, str. 31)

³¹ To je rezultat sektorske neravnoteže izazvane zastarjelim tehnologijama i zastarjelim praksama upravljanja bh. ekonomijom, koja je uvozom vođena – i kao takva izlaže domaći poslovni sektor inostranoj konkurenciji koja koristi moderne tehnologije i usavršene prakse upravljanja.

³² Bilo koja vrsta zaposlenja koja je “nezadovoljavajuća” (iz perspektive radnika) u smislu nedovoljnih sati rada (podzaposlenost vezana za vrijeme na radnom mjestu), nedovoljna naknada (podzaposlenost vezana za prihode od rada) ili nedovoljnu upotrebu vještina (podzaposlenost vezana za vještine u radu).

³³ Commission Staff Working Document. Bosnia and Herzegovina 2007 Progress Report, SEC(2007) 1430, 6. novembar 2007, Brisel, dostupno na

http://www.europa.ba/files/docs/reports/en/bosnia_herzegovina_progress_reports_en.pdf

³⁴ Prema anketama radne snage za 2009. Brčko distrikt ima najveću stopu nezaposlenosti, koja iznosi 29.2 %, potom slijedi FBiH sa stopom nezaposlenosti od 25.7 %, dok RS ima najnižu stopu nezaposlenosti koja iznosi 21.4 %.

(50.3%) je nezaposlena preko pet godina. Aktivne mjere zapošljavanje se ne sprovode sistematski i u dovoljnom obimu.

Tabela 9: Stope aktivnosti, zaposlenosti i nezaposlenosti u BiH, 2009

	Stopa aktivnosti	Stopa zaposlenosti	Stopa nezaposlenosti
FBiH	41,6	30,9	25,7
RS	47,4	37,2	21,4
DB	38,1	27,0	29,2
BiH	43,6	33,1	24,1

Izvor: Agencije za statistiku u BiH, Anketa radne snage 2009.

Rezultati anketa radne snage potvrđuju prisustvo neformalne ekonomije u BiH. Naime, upoređujući podatke o ukupnom broju nezaposlenih (272.034) do kojih je došla anketa s administrativnim podacima zavoda za zapošljavanje u BiH u 2009. (497.600), vidno je prisustvo velikog broja lica koja rade u neformalnoj ekonomiji (225.566 nezaposlenih), odnosno lica koja su administrativno registrovane na biroima za zapošljavanje radi ostvarivanja beneficija, a u stvari rade u neformalnoj ekonomiji.

Prema anketama radne snage, postoji u BiH relativno visok udio samozaposlene radne snage u 2009: 23.4% u RS-u i 18.3% u FBiH. Ukoliko se ti podaci uporede s brojem registrovanih preduzeća i obrtnih radnji, očigledan je veliki udio neformalne ekonomije, koja se procjenjuje na oko 36%. To s jedne strane predstavlja veliki problem, a na drugoj strani i veliki potencijal da se uz dobro struktuisanu razvojnu politiku mogu razviti mnoga nova mikro, mala i srednja preduzeća. Naime, jedna od mjera koja omogućava smanjenje dugoročne nezaposlenosti je i podrška samozapošljavanju kroz pružanje finansijske i tehničke podrške nezaposlenima.

U ovome bi BiH trebala slijediti zemlje koje su u rješavanju nezaposlenosti otišle najdalje (npr. Irska). One su, prije svega, svojim politikama preokrenule razumijevanje položaja nezaposlenih lica – tretira ih se ne kao problem, nego kao neiskorišten razvojni resurs, pa su značajna sredstva uložena u osposobljavanje nezaposlenih tretirana kao razvojne investicije.

Anketni podaci o stopama nezaposlenosti prema stručnoj spremi također sugerišu pozitivnu korelaciju između nezaposlenosti i nivoa obrazovanja, kao i u većini tranzicijskih zemalja. Istu vezu između obrazovanja i nezaposlenosti pokazuju i administrativni podaci. Među nezaposlenim u 2009, 70.2% čine lica sa srednjom stručnom spremom, bez značajnih međuentitetskih razlika. Za 2009. u FBiH nezaposlene lica sa SSS čine 72% nezaposlenih, u RS 67.7.7% i Brčko distriktu 61.2%. Lica koja imaju niže od srednjeg nivoa obrazovanja (osnovno ili bez osnovnog obrazovanja) čine 62.7% neaktivne populacije.

Također treba istaći da su uslijed male potražnje za radnom snagom poslodavci u prilici da zapošljavaju visoko kvalifikovane radnike za radna mjesta koja ne zahtijevaju visoki nivo stručnosti, pa se sa time već stečene kompetencije ne iskorištavaju dovoljno. S druge strane, postoji raskorak između kompetencija koje posjeduje radna snaga po završetku stručnog obrazovanja i onih, koje se potražuju na tržištu rada, a i visok udio niže kvalifikovanih u redovima nezaposlenih.

Prema Strategiji razvoja malih i srednjih preduzeća, BiH ima jedan od najmanjih udjela u broju malih i srednjih preduzeća po glavi stanovnika, a i postojeća preduzeća su vrlo ranjiva i

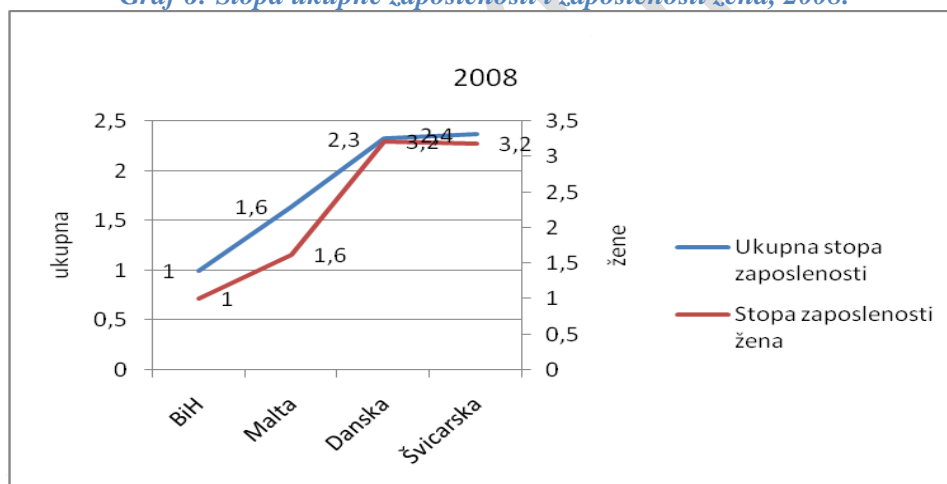
sputavana u razvoju zbog nepovoljnog poslovnog okruženja.³⁵ Prema istoj Strategiji, koja se poziva na izvještaje Svjetske banke, troškovi početka poslovanja previsoki su i među najvišim u EU. BiH mora nastaviti s primjenom Evropske povelje za mala preduzeća u svim oblastima koje Povelja prati. Posebno je važno poboljšanje poslovnog okruženja koje se ocjenjuje kao ključno za olakšanje poslovnih aktivnosti i trgovanja.³⁶

Ključni izazovi u poboljšanju zaposlenosti

BiH treba – prema kalkulacijama zasnovanim na anketama radne snage za 2009. – stvoriti preko 0.6 miliona radnih mjesta, pored postojećih 0.9 miliona, da bi sustigla Maltu, zemlju članicu EU s najnižom stopom ukupne zaposlenosti. Da bi BiH stigla stopu zaposlenosti Danske, zemlju članicu EU s najvišom stopom zaposlenosti, trebala povećati zaposlenost za 2.3 puta, a da bi imala zaposlenost barem kao Malta, treba potpuno eliminisati postojeću nezaposlenost – i pored toga znatno smanjiti broj neaktivnih lica (koji iznosi 1,5 miliona) njihovim uključivanjem u radnu snagu, prvenstveno u zaposlena lica.

Zaposlenost žena u EU je relativno veća nego zaposlenost žena u BiH³⁷ od 1.6 puta (Malta) do 3.2 puta (Danska). Zemlja s najvećom zaposlenošću u Evropi, Švicarska, ima 2.4 puta veću ukupnu zaposlenost nego BiH te 3.2 puta veću zaposlenost žena. Alarmantno je „da postoji tako veliki broj neaktivnih lica”³⁸, koje je 2009. iznosilo 1.5 miliona lica, što uz visoku stopu nezaposlenosti dodatno negativno utiče na ostale strateške ciljeve.

Graf 6: Stopa ukupne zaposlenosti i zaposlenosti žena, 2008.

Izvor: ARS, 2008.

Razvoj preduzetništva i stvaranje uslova za brzi rast MSP-ova predstavlja prvi oslonac u stvaranju radnih mjesta. To mora biti sistemski uklopljeno u poboljšanje političke, poslovne i

³⁵ Bitno je napomenuti da Strategija analizuje samo broj pravnih lica, ali ne i zanatske radnje i specifične probleme tog sektora što joj je svakako nedostatak jer je ograničena na analizu samo 47% djelujućih poslovnih subjekata.

³⁶ Izvještaj Svjetske banke „Lakoća poslovanja“ (Doing Business) upozorava da je BiH iz godine u godinu na sve lošijem mjestu po kvalitetu poslovnog okruženja, a samo u posljednje tri godine pala je za 18 mjesta. Naime, „Poslovanje u 2009“ je rangiralo BiH na 119. mjesto, 2008. na 117, 2007. na 95, a 2006. na 91. mjesto. Izvještaj „Poslovanje u Jugoistočnoj Evropi u 2008. godini“ (eng. Doing Business in South East Europe 2008) poredi 22 grada u sedam ekonomija jugoistočne Evrope. Tri bh. grada koja su predmet analize zauzimaju tri posljednja mjesta – Banja Luka 20, Sarajevo 21, Mostar 22.

³⁷ Prema anketama radne snage za 2009. stopa nezaposlenosti žena BD-a iznosi 28,8 %, u FBiH 27,9%, a u RS-u 22,4 %.

³⁸ Nacionalni izvještaj o humanom razvoju 2007. – Socijalna inkluzija u Bosni i Hercegovini, UNDP, Sarajevo, 2007, str. 75.

investicione klime, fizičke i socijalne infrastrukture i političkih institucija, transfera tehnologija i njihovu dogradnju kroz komercijalne inovacije proizvoda i proizvodnih procesa naročito unutar klusterskih inicijativa, diverzifikaciju finansijskih šema i instrumenata te specifično kroz ruralnu zaposlenost.

Treba reformisati VET sistem koji će razvijati radne vještine primjerene modernim tržištima i osigurati doživotno učenje kao drugi ključni oslonac smanjenje nezaposlenosti i obima neaktivne radne snage.

Modernizovan pravni okvir funkcionisanja tržišta rada i medijacije na tržištu rada, zajedno s efikasnim sistemom aktivnih mjera zapošljavanja, predstavlja treći oslonac poboljšanja situacije na području zapošljavanja.

Osnovni opšti principi i ciljevi Evropske strategije zapošljavanja usvojeni su kao polazna osnova za izradu ovog dokumenta imajući u vidu strateško opredjeljenje BiH za priključenje EU³⁹.

Iskustva evropskih zemalja pokazuju da je nezamjenjiv put k modernom društvu put održivog razvoja i stvaranja novih radnih mjesta kojeg karakterišu:

- a) preduzetništvo koje se ogleda u stvaranju što većeg broja MSP-ova i u prestrukturisanju postojećih radi uključivanja što većeg broja ljudi kako bi mogli aktivno uticati na svoju sudbinu, i
- b) novi pristup regionalnom i lokalnom razvoju koji se prije svega oslanja na vlastite snage.

Kao stup ekonomije EU postavljena su mala i srednja preduzeća, koja čine 67.1% zaposlenosti privatnog sektora, a u nekim privrednim djelatnostima (metaloprerađivački sektor, građevinarstvo, namještaj) i više od 80 %.

Poređenje stanja te postojećih politika razvoja preduzetništva u BiH s pet strateških oblasti na kojima djeluje Evropska komisija ukazuje na sljedeće ključne izazove u budućem srednjoročnom periodu⁴⁰:

- jačanje poduzetničkog razmišljanja;⁴¹
- ohrabrivanje ljudi da postanu preduzetnicima;
- podrška preduzetnicima da postanu konkurentnijima;
- poboljšanje finansijskih tokova preduzećima da uspješno finansijski posluju;
- stvaranje boljeg regulatornog i administrativnog okruženja za mala i srednja preduzeća.

Također je značajno da se u ekonomijama s niskim i srednjim dohotkom **inostrane direktne investicije** predstavljaju kao pokretač zapošljavanja, ali je i činjenica da strane investicije dolaze u zemlje sa razvijenijom preduzetničkom kulturom te većim brojem mikro i malih preduzeća, tj. povoljnim poslovnim okruženjem. Svojim ulaganjem u tzv. *green field*

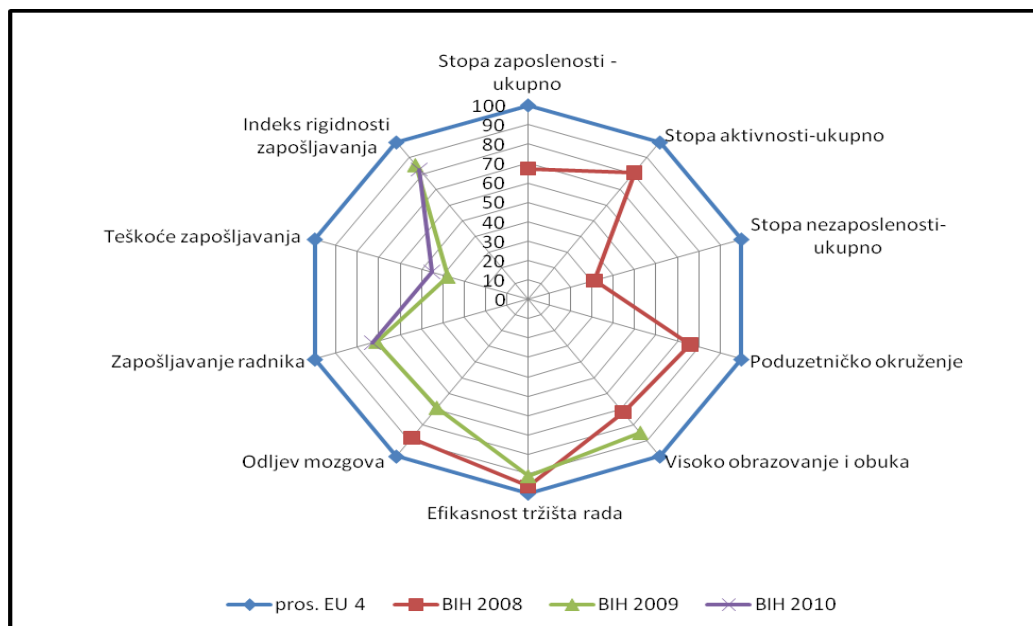
³⁹ Vidi: Evropska komisija. "Implementing the Community Lisbon Programme – Modern SME policy for Growth and Employment", COM (2005) 551 final, 10. novembar 2005.

⁴⁰ Evropska komisija. The Action Plan: The European Agenda for Entrepreneurship, COM (2004) 70 final of, 11. 02. 2004.

⁴¹ Određene aktivnosti već postoje i na obaveznoj i na dobrovoljnoj bazi. Aktivnosti na dobrovoljnoj bazi treba sistematizovati i uvesti u školski sistem tamo gdje to do sada nije urađeno. (Republika Srpska je u srednje obrazovanje uvela predmet „Osnove preduzetništva“.)

investicije velika preduzeća se dugoročno vezuju za te regione te stvaraju stabilna i korektna dugoročna partnerstva s MSP dobavljačima u okolini.

Graf 7: Indikatori tržišta radne snage, odabrane EU zemlje i BiH, 2007 – 2008.

Povećanje fleksibilnosti tržišta rada u BiH se prvenstveno odnosi na unapređenje pravnog i regulatornog okvira. Tim putem je potrebno ukloniti prepreke koje ograničavaju poslodavce ili značajno usložnjavaju ili poskupljuju zapošljavanje i otpuštanje radnika, razmotriti nivo zaštite zaposlenih radnika i koliko uspostavljeni sistem zaštite zaposlenih stavlja u nepovoljnu poziciju nezaposlene i onemogućava njihovu integraciju u tržište rada. Potrebno je razmotriti i unaprediti zakonodavni okvir u smislu povećanja fleksibilnosti određivanja radnog vremena i plata. Također je potrebno razmotriti koliko postojeći zakonodavni okvir omogućava fleksibilne forme zapošljavanja radnika.

Jedan od sektora koji značajno doprinosi visokoj nezaposlenosti neformalne ekonomije je sektor poljoprivrede, pa je potrebno posvetiti posebnu pažnju regulisanju statusa individualnih poljoprivrednih proizvođača.

Postoje i potrebe za intervenisanjem u zakonodavnom i regulatornom okviru u području rodne ravnopravnosti te za usklađivanjem postojećeg zakonodavnog i regulatornog okvira s međunarodnim standardima.

Dosadašnji oblici socio-ekonomskog dijaloga su se svodili na pregovore o cijeni rada, visini naknada za prekovremeni rad, te dodatak na minuli rad u slučaju promjene posla.

Dok socio-ekonomska vijeća donekle funkcionišu na entitetskom nivou, takvo vijeće nije uspostavljeno na nivou zemlje. Bosna i Hercegovina je obavezna uspostaviti socio-ekonomsko vijeće na državnom nivou radi usaglašavanja sa zahtjevima konvencija Međunarodne organizacije rada i ispunjavanja uslova u procesu EU integracija. Uspostava efikasnog socio-ekonomskog vijeća je prvi korak u stvaranju djelotvornog foruma na kojem će se rješavati pitanja strukturnih promjena u radnopravnim odnosima.

Neophodno je unaprediti djelovanje ključnih institucija tržišta rada. Trenutno je obuhvatnost nezaposlenih s uslugama koje pružaju zavodi za zapošljavanje skoro zanemariva te ju je potrebno značajno povećati.

Također je neophodno informacioni i statistički povezati te institucije. Između ostaloga ovo se odnosi na uvezivanje s informacionim sistemom penzionih fondova, zdravstvenih fondova itd.

Strukturalna nezaposlenost je posljedica neusklađenosti između vještina nezaposlenih i vještina koje se traže od strane poslodavaca na novootvorenim radnim mjestima. Mjere povećavanja dostupnosti nezaposlenih do dodatne obuke i prekvalifikacija osiguravaju mogućnost za stalno sticanje novih vještina kroz rad ili u vrijeme nezaposlenosti. Nezaposlene je zbog zadržavanja i unapređenja vještina potrebno privremeno zapošljavati unutar javnog/nevladinog sektora.

Postoje najmanje tri slabe tačke koje za poboljšanje ponude na tržištu rada treba adekvatno adresirati:

- srednje stručne škole (rigidnost školskih programa, nedovoljno profesionalno obrazovanje nastavnika, usmjerenja zasnovana na staroj privrednoj strukturi, nepodsticanje preduzetničkog obrazovanja itd. iziskuju temeljitu reformu ovog sistema);
- obrazovanje odraslih (postojeći kadrovi koji se trebaju prekvalifikovati radi zaposlenja kao i razviti cjeloživotno učenje koje iziskuje savremeno privredno i tehnološko okruženje);
- nepostojanje modernih preduzetničkih centara za usavršavanje tehničko-tehnoloških i drugih vještina (koje su nužne za „široke profile kvalifikacija“ koji su prije svega potrebni u MSP-ovima).

Prioriteti u poboljšanju zaposlenosti i mjere njihovog ostvarivanja

3.1. Razvoj malih i srednji preduzeća i otvaranje novih radnih mjesta

Prioritet 1: Poboljšanje uslova za razvoj postojećih MSP-ova

MSP-ovi čine važan institucionalni dio ekonomije s obzirom da zapošljavaju velik broj radnika.

Stvaranjem preduzetničke infrastrukture omogućava se širenje i razvoj MSP-ova pod povoljnim uslovima što dodatno utiče i na lokalni razvoj. Najveći broj MSP-ova poslovanje bazira na sopstvenim sredstvima preduzetnika, odnosno osnivača, koja najčešće nisu dovoljna da se osigura intenzivniji razvoj ovih preduzeća. Praktično, najveći problem s kojim se suočavaju MSP-ovi je nedostatak kapitala. Do dodatnih izvora finansiranja se uglavnom teško dolazi jer bankarski sektor nije spreman da preuzme rizik finansiranja ovih preduzeća zbog činjenice da su izložena visokom stepenu nestajanja, naročito u prve dvije godine funkcionisanja. Postoji očigledna nesrazmjera između potreba MSP sektora za dodatnim kapitalom i spremnosti bankarskog sektora da te potrebe podrži. Zbog toga su u svijetu nastali i funkcionišu specifični izvori finansiranja MSP-ova. Radi daljeg razvoja MSP-ova neophodni su povoljni finansijski podsticaji. Podsticaji su također neophodni za podršku posebnim programima: za mlade, žene, ruralno i socijalno preduzetništvo.

Kako bi se navedeno ostvarilo neophodno je jačati sistem podrške i edukacije za MSP-ove.

Mjera 1: Razvijati instrumente finansijske podrške razvoju MSP-ova

Financijski podsticaji se ogledaju u podsticajima iz budžeta i povoljnim kreditnim linijama. Podsticaji iz budžeta su neophodni za podršku posebnim programima: za mlade, žene, ruralno i socijalno preduzetništvo. Kreditnim linijama pod povoljnim uslovima (duži rok otplate, grace period, niža kamatna stopa) osiguravaju se sredstva za investicije u proširenje postojećih kapaciteta, za nove procese i proizvode i samim tim za zapošljavanje određenog broja radnika.

Mjera 2: Razvijati ljudske resurse kroz konsultantsku i trening podršku

Postojećim MSP-ovima je neophodna podrška u vidu konsultantskih usluga za izradu biznis planova, apliciranja za kredite i podsticajna sredstva, obuku zaposlenih, uspostavljanje sistema međunarodnih standarda poslovnog kvaliteta, promocije i dr. Posebnu pažnju treba posvetiti edukaciji i obuci preduzetnika kao i zaposlenih.

Istovremeno je potrebno pratiti dostupnost i kvalitet ponude konsultantskih i trening usluga i uspostaviti sistem podrške koji će značajno unaprediti oboje.

Prioritet 2: Poboljšavati uslove za stvaranje novih MSP-ova

Osnivanje novih MSP-ova je izuzetno značajno te je neophodno osmisliti mehanizme za lakše osnivanje novih MSP-ova ili prerastanje postojećih zanatskih radnji u preduzeća.

Mjera 1: Osiguravati finansijsku podršku osnivanju MSP-ova

Osnivanju novih preduzeća većina zemalja u okruženju i u EU pridaje posebnu pažnju u vidu raznih olakšica uključujući i finansijske podsticaje. Podsticaji se odnose na bespovratna sredstva iz budžeta u vidu početnog kapitala (*seed capital*) i povoljnih kreditnih linija za rast *start up* preduzeća, posebno u oblasti naprednih tehnologija. Potrebno je proučiti mogućnost formiranja fondova rizika kapitala (*joint venture*) kao javno-privatnog partnerstva.

Mjera 2: Podsticati razvoj inkubatora

Neophodno je sprovesti analizu funkcionisanja postojećih poslovnih inkubatora i ustanoviti barijere njihovom razvoju kao i stepen postojeće efikasnosti. Posebno je važno razmotriti koje usluge iz „pakete usluga“ (prostor, zajedničke poslovne funkcije, informacije, usmjeravanje, konzalting, trening, finansije, transfer tehnologija) pružaju inkubatori, izraditi nacrt daljeg razvoja uz unapređenje usluga inkubatora, početi promovisati sistem „poslovnih anđela“.

Mjera 3: Podsticati razvoj konzaltinga i usluga treninga

Preduzećima u osnivanju (*start up*) je neophodan paket podrške i kroz obuke, pogotovo besplatne, ili barem obuke pod povoljnim uslovima te osmisliti programe podrške zavisno od područja koje je najneophodnije. Potrebno je napraviti analizu mogućnosti uvođenja *vaučer* sistema.

3.2. Funkcionisanje tržišta rada i aktivne mjere zapošljavanja

Prioritet 1: Povećanje fleksigurnosti i poboljšanje funkcionisanja tržišta rada

Istodobno povećanje fleksibilnosti i sigurnosti tržišta rada (fleksigurnost) se odnosi na stvaranje okruženja i preduslova za ubrzanje dinamike na tržištu rada radi postizanja ravnoteže ponude i potražnje na tržištu rada. Fleksibilnije tržište rada je puno osjetljivije na

uslove povećane ponude ili potražnje za radnom snagom i omogućava lakše prilagođavanje tržišta na eksterne udare s minimalnim gubitkom radnih mjesta.

Jedan od bitnih elemenata koji određuju fleksigurnost tržišta rada je nivo standarda i zaštite radnika. Povećanje fleksigurnosti tržišta rada u BiH se prvenstveno odnosi na unapređenje pravnog okvira kroz jednostavniju regulativu zapošljavanja i otpuštanje radnika, fleksibilnije oblike ugovora o radu, fleksibilnost radnog vremena, kolektivno pregovaranje koje neće voditi plate i troškove zapošljavanja na nivo koji limitira dinamiku tržišta rada, te efikasnije institucije tržišta rada koje neće biti prepreka ili uska grla prebijanju / razmjeni (kliring) na tržištu rada. Potrebno je, također, donositi politike usklađivanja privatnog, porodičnog i profesionalnog života, u skladu s direktivama i preporukama EU i Vijeća Evrope.

Mjera 1: Unaprediti zakonodavni i regulatorni okvir

Zakonodavni i regulatorni okvir je bitan element koji određuje nivo rigidnosti ili fleksibilnosti tržišta rada kroz regulisanje individualnih radnih odnosa, regulisanje kolektivnog zastupanja i promovisanja zapošljavanja. Posebnu pažnju treba posvetiti jednakosti muškaraca i žena na tržištu rada te sprečavanju diskriminacije u procesu zapošljavanja i uslovima rada. Također je potrebno posvetiti posebnu pažnju mjerama koje ženama omogućavaju lakše usklađivanje profesionalnog i porodičnog života.

Kroz unapređenje zakonodavnog i regulatornog okvira relevantnog za funkcionisanje tržišta rada potrebno je:

- ukloniti sve prepreke koje ograničavaju poslodavce ili značajno usložnjavaju ili poskupljuju zapošljavanje i otpuštanje radnika;
- razmotriti nivo zaštite zaposlenih radnika i, posebno, koliko uspostavljeni sistem zaštite zaposlenih stavlja u nepovoljnu poziciju nezaposlene i onemogućava njihovu integraciju u tržište rada;
- razmotriti i unaprijediti zakonodavni okvir u smislu povećanja fleksibilnosti određivanja radnog vremena i plata;
- razmotriti koliko postojeći zakonodavni okvir omogućava fleksibilne forme zapošljavanja radnika;
- spriječiti diskriminacije između muškaraca i žena na tržištu rada.

Mjera 2: Unaprediti socio-ekonomski dijalog

Socio-ekonomski dijalog i ravnopravno učešće i odnos sindikata, poslodavaca i države u određivanju ključnih politika vezanih za tržište rada su preduslov za uspostavu stabilnog i fleksibilnog tržišta rada. Treba nastaviti napore za formiranje socio-ekonomskog vijeća za BiH.

Mjera 3: Poboljšati funkcionisanje institucija tržišta rada

Funkcionisanje ključnih institucija tržišta rada određuje funkcionisanje tržišta i nivo njegove fleksibilnosti. Na primjer potrebno je unaprediti sistem posredovanja kroz unapređenje funkcionisanja zavoda za zapošljavanje kao institucija tržišta rada koje će pružati bolje usluge nezaposlenima za njihovu bržu i lakšu integraciju na tržištu rada.

Mjera 4: Unaprijediti statistički sistem tržišta rada

Jedan od preduslova za upravljanje tržištem rada i donošenje politika zasnovanih na dokazima je efikasan sistem prikupljanja informacija i praćenja stanja na tržištu rada. Iako su

učinjeni značajni naporu u poboljšanju funkcionisanja, vrsta, kvantitet i kvalitet prikupljenih informacija nisu dostatni za donošenje informisanih politika i mjera tržišta rada. Potrebo je unaprijediti statistički sistem praćenja stanja na tržištu rada po rodnim kategorijama s posebnim fokusom na indikatore ravnopravnosti te uskladiti statistički sistem tržišta rada s Eurostat principima.

Prioritet 2: Poboljšati upravljanje aktivnim mjerama zapošljavanja (AMZ)⁴²

Potrebno je i razmotriti trenutni sistem finansiranja i nadzora trošenja sredstva za finansiranje AMZ-a. Trenutno finansiranje AMZ-a iz sredstava doprinosa za osiguranje u slučaju nezaposlenosti ograničava upotrebu AMZ-a kao mehanizma za intervenisanje na tržištu rada, te ograničava obuhvat nezaposlenih AMZ-a do nivoa upitnosti potrebe za postojanjem takvog sistema. Kada su u pitanju zavodi za zapošljavanje posebnu pažnju je potrebno posvetiti uspostavi sistema monitoringa i evaluacije AMZ-a i boljem ciljanju tih mjera. Reformu sistema upravljanja AMZ-a je potrebno započeti reformom sistema finansiranja AMZ-a. Također, potrebno je način razvoja i implementacije mjera uskladiti s evropskim principima koje moraju biti zasnovane i na socio-ekonomskim analizama po spolu.

Mjera 1: Unaprijediti organizacione i administrativne strukture unutar zavoda za zapošljavanje radi uspostave efikasnog sistema upravljanja AMZ-a

Postojeća organizacione i administrativne strukture unutar zavoda za zapošljavanje nisu dostatne za efikasno upravljanje AMZ-a. Ovo se odnosi na sve elemente sistema upravljanja AMZ-a, programiranje i planiranje, implementaciju, te nadzor i evaluaciju. Posebnu je pažnju potrebno posvetiti uspostavi struktura s jasnim zaduženjima i dostatnim resursima za efikasno upravljanje AMZ-a. Naročito pažnju treba posvetiti uspostavi odjela za nadzor i evaluaciju.

Mjera 2: Unaprijediti nivo kontakata i saradnje s poslodavcima i kreirati nove usluga za poslodavce

Postojeći nivo kontakata i saradnje zavoda za zapošljavanje s poslodavcima nije na zadovoljavajućem nivou. Potrebno je preduzeti aktivnosti koje će unaprijediti saradnju s poslodavcima i pri tome slijediti najbolje evropske prakse, te kreirati nove usluge koje će zavodi pružati poslodavcima.

Prioritet 3: Predupređivati dugoročnu i strukturnu nezaposlenost

Pored problema dugoročne nezaposlenosti, Bosna i Hercegovina se sve više suočava s problemom neusklađenosti ponude i potražnje za radnom snagom. Ovo se prvenstveno očituje u nedostatku iskusnih visokokvalifikovanih radnika u određenim i privrednim sektorima kao što su građevinarstvo i metaloprerađivačka industrija.

Zbog gore navedenog politike zapošljavanja se moraju usmjeriti na prevenciju dugoročne nezaposlenosti kroz omogućavanje onima koji su nezaposleni da u roku od šest mjeseci uspostave određenu vrstu kontakta s tržištem rada. Mjere i aktivnosti također treba usmjeriti na omogućavanje dugoročno nezaposlenim da se reintegrišu u tržište rada. Posebnu pažnju treba usmjeriti na stvaranje mogućnosti dodatne edukacije i prekvalifikacije nisko kvalifikovane radne snage, te otklanjanje nedostatka kvalifikovane radne snage.

⁴² O finansiranju programa aktivnih mjera zapošljavanja vidjeti dio „Javne finansije“.

Mjera 1: Uspostaviti institucije i programe za brzu doobuku i prekvalifikaciju

U BiH postoji nedovoljan broj centara za brzu prekvalifikaciju, stoga je potrebno izraditi program i plan uspostave novih centara za brzu obuku, dodatnu edukaciju i prekvalifikaciju nezaposlenih lica. Mjera dodatne edukacije, obuke i prekvalifikacije nezaposlenih se odnosi na osiguranje subvencija za obrazovanje nezaposlenih i redukovanje troškova edukacije, pružanjem mogućnosti nezaposlenima da učestvuju na programima obuke i prekvalifikacije, osiguravanjem mogućnosti za sticanje kvalifikacija kroz rad itd.

Mjera 2: Podsticati samozapošljavanje

Jedna od mjera koja omogućava prevenciju i smanjenje dugoročne nezaposlenosti je i podrška samozapošljavanju. Promocija samozapošljavanja kao jedne od opcija, te pružanje finansijske i tehničke podrške i preduzetničke obuke nezaposlenima ključni su mehanizmi koji mogu povećati stopu ekonomske aktivnosti i smanjiti stopu dugoročne nezaposlenosti.

3.3. Poboljšanje vještina na tržištu rada, strukovnog obrazovanja i treninga

Prioritet 1: Poboljšavati djelovanja tržišta rada kroz razvoj preduzetničke kulture

Ovaj prioritet se bazira na činjenici da su preduzetnička znanja osnov preduzetničke kulture, koja može omogućiti dinamiziranje tržišta rada u modernoj ekonomiji i time stvaranje radnih mjesta, stoga treba kroz sve vidove obrazovanja razvijati preduzetnička znanja, vještine, a time i sklonost o preduzetništvu.

Mjera 1: Uključivati programe preduzetničkog obrazovanja u obrazovne programe

Ova mjera pretpostavlja obogaćivanje nastavnih planova i programa (za mlade i odrasle) sadržajima koji bi stvarali preduslove razvoja preduzetničke kulture, a ona bi dalje bila uvod u promoviranje sklonosti o samozapošljavanju kao karijerne odgovornosti.

Teorijsko preduzetništvo, kao i praktično (obuka pisanja biznis planova), treba postati sastavnim dijelom srednjoškolskih i većine fakultetskih nastavnih planova i programa.

Treba pokrenuti programe promocije preduzetništva, obrta, stvaranja novih biznisa i samozapošljavanja među učenicima i studentima. Generisanjem novih *start-up* preduzeća koji uspostavljaju mladi diplomci osigurava se uspostava malih i srednjih firmi *zasnovanih na znanju*. Uspostavom različitih programa moguće je podići preduzetničku kulturu.

Naročito je važno usmjeravati mlade na preduzetništvo kroz otvaranje virtuelnih kompanija u školama. Vrlo značajno za smanjivanje raskoraka među ponudom i potražnjom je otvaranje centara za razvoj karijere u osnovnim, srednjoškolskim i visokoškolskim ustanovama ili pri zavodima za zapošljavanje. Na taj način navedena populacija bi se fokusirala na sticanje znanja i vještine kroz aktivno planiranje razvoja svoje profesionalne karijere, gdje jedan pravac može biti i vlastita inicijativa kroz samozapošljavanje i preduzetništvo.

Brojni socijalni problemi se mogu djelimično riješiti uvođenjem poduzetničkih principa u socijalnu sferu, tj. organizovanjem, stvaranjem i upravljanjem socijalnim preduzećima.

Učinak socijalnih preduzetnika se sagledava kroz njihov učinak na socijalnu promjenu. Socijalna preduzeća se mogu organizovati kao neprofitna (koja za rezultat djelovanja imaju „više od profita“, tj. stvaranje socijalnih vrijednosti) ali i kao profitna⁴³.

Mjera 2: Promocija javnog-privatnog partnerstva u razvoju i finansiranju programa poduzetničko-obrazovne infrastrukture u skladu s principom cjeloživotnog učenja⁴⁴

Da bi se osigurali potrebni resursi za razvoj preduzetničke kulture i uvođenje preduzetničkih vještina u širok krug mladih i radno sposobnih odraslih, potrebno je promovisati javno-privatno partnerstvo u razvoju i finansiranju programa cjeloživotnog učenja. Da bi se osigurali potrebni resursi za razvoj preduzetničke kulture i stalno usavršavanje vještina po principu cjeloživotnog učenja u širokom krugu mladih, potrebno je promovisati mehanizme javno-privatnog partnerstva u oblasti obrazovne infrastrukture (koja uključuje pružaoce treninga, savjetnike za razvoj sektorskih tehnoloških kompetencija), koji će razvijati potrebne kompetencije za uspješno zapošljavanje ili vođenje poslovanja unutar pojedinih privrednih sektora i u raznim regionima BiH.

Prioritet 2: Nastaviti reforme srednjeg stručnog obrazovanja

Ovaj prioritet pretpostavlja kontinuisanu podršku svim daljim reformama u srednjem stručnom obrazovanju. Na putu razvoja reformskih procesa neophodno je naslanjati se na sistem obrazovanja u evropskim zemljama. Pri tome ne treba zanemariti tradicionalna obilježja i postignuća koja su specifična za područje BiH.

Mjera 1: Poboljšavati ambijent učenja u obrazovnim institucijama i razvijati profesionalne kompetencije nastavnika

Obuka nastavnika za primjenu modernih nastavnih i trening metodologija shodno promjenama na tržištu rada mora doprinijeti pozitivnom ambijentu, pa samim time i boljim rezultatima u stručnom obrazovanju. Dakle, potrebne kompetencije za efikasnije funkcionisanje modernog tržišta rada pretpostavljaju obučeni nastavni kadar u srednjem obrazovanju koji u svakom momentu i kroz različite vidove nastavnih i trening programa za mlade i radno sposobno stanovništvo (u vidu cjeloživotnog učenja) može da produkuje potrebne kompetencije radne snage za fleksibilno tržište rada.

Mjera 2: Jačati institucije za uspostavu sistema kvaliteta, dinamičke evaluacije i monitoringa srednjeg stručnog obrazovanja

Za očekivati je da državni kvalifikacioni okvir omogući, prije svega, uspostavu međusobno skladnog sistema institucija na različitim nivoima upravne nadležnosti u BiH, koji će primjenjivati iste standarde kvaliteta te tako osigurati sistem kvaliteta u srednjem stručnom i visokom stručnom obrazovanju uključujući i postizanje jačanja već postojećih takvih institucija.

Da bi se uspostavio sistem standarda zanimanja, neophodno je uspostaviti sistem eksternog vrednovanja postignuća koji će se bazirati na važećim EU standardima i važiti za cijelu BiH. To je neophodno da bi se došlo do zajedničkih standarda kvaliteta u srednjem stručnom

⁴³ Preduzetničko obrazovanje je već uvedeno u srednje škole u RS-u kao obavezan predmet.

⁴⁴ O cjeloživotnom učenju vidjeti detaljnije u „Poboljšanje vještine na tržištu rada, strukovnog obrazovanja i treninga“.

obrazovanju na nivou BiH. Dakle, državna matura je ono što proizlazi iz ovakvog oblika vrednovanja postignuća.

Indikatori rezultata za cilj zapošljavanje

Benchmark indikatori predstavljaju BiH „udaljenost“ u odnosu na prosjek EU 4. Ovaj prosjek je izjednačen s indeksom 100 i BiH vrijednost predstavlja udio u toj vrijednosti. Indeks 100 predstavlja “pokretni prosjek” odnosno prosjek EU 4 koji se posebno izračunava za svaku godinu. (Četiri zemlje članice EU koje se koriste za izračunavanje prosjeka su Bugarska, Rumunija, Slovačka i Mađarska, kao četiri zemlje članice EU koje su istovremeno tranzicijske zemlje.) U aneksu su predstavljene metodologije izračuna, tabele s potpunim podacima za svaki pojedinačni indikator uključujući i dvije zemlje iz regiona koje su kandidati za članstvo.

Tabela 10: Benchmark indikatori

Cilj: Zapošljavanje	Bazna vrijednost indikatora je benchmark odnosno prosjek EU 4 = 100						
	Nivo	Izvor	2006.	2007.	2008.	2009	2010.
Stopa zaposlenosti po spolu**		4	60	62	67	:	:
Muškarci		4	72	74	79	:	:
Žene	BiH	4	46	47	53	:	:
Stopa aktivnosti po spolu***+		4	80	81	81	:	:
Muškarci		4	91	93	92	:	:
Žene	BiH	4	65	66	67	:	:
Stopa nezaposlenosti po spolu***		4	334	365	326	:	:
Muškarci		4	318	348	304	:	:
Žene	BiH	4	368	398	363	:	:
Zapošljavanje radnika	BiH	2	:	:	:	71	73
Teškoće zapošljavanja	BiH	2	:	:	:	38	45
Indeks rigidnosti zapošljavanja	BiH	2	:	:	:	85	83
Preduzetničko okruženje*	BiH	3	:	:	76	:	:
Visoko obrazovanje i obuka	BiH	3	77	76	72	85	:
Efikasnost tržišta rada	BiH	3	:	96	97	91	:
Odljev mozgova	BiH	3	:	:	88	69	:

* Dvogodišnji indikator

** Stanovništvo 15 – 64 godine.

*** Stanovništvo 15 godina i

starije.

2 Svjetska banka – Doing Business

(online baza podataka).

3 Svjetski ekonomski forum.

4 Izvor: LFS (EUROSTAT i BHAS).

Četvrti strateški cilj: Održivi razvoj

Aktuelna situacija

BiH je većim dijelom sačuvala svoju *geo* i *bio* raznolikost (i pored relativno visokih emisija sumpordioksida u atmosferu, nekih zagađenih riječnih tokova i velikog broja divljih i neuređenih odlagališta otpada), koji mogu služiti čvrstom podlogom njenog održivog razvoja. Preuzimanje pravnih stečevina u oblasti okolinskog *acquis-a* treba biti u funkciji održivog razvoja, a ne predstavljati teret ekonomiji, tj. treba jačati, a ne slabiti njenu konkurentnost. Područje koje može najviše doprinijeti održivom razvoju je povećanje efikasnosti korištenja energije.

Također BiH ima značajne zemljišne površine, gotovo idealan klimat i u značajnoj mjeri razvijenu prerađivačku industriju, te joj poljoprivreda može snažno servisirati vlastito tržište hrane i ostvarivati izvoz. No, niz je izazova na tom putu. Naprimjer, sistemi navodnjavanja od 1995. još nisu cjelovito obnovljeni, a veličina navodnjavanih površina je iznimno mala, daleko najmanja u regionu. Zemlja još uvijek nije osigurala pristup vanjskim tržištima, što ne samo destimuliše domaću proizvodnju, nego i rezultuje velikim vanjskotrgovinskim deficitom u oblasti hrane.

BiH ima kompetitivnu prednost u oblasti energetike, posebno u oblasti hidroenergije. Energetika može znatno doprinijeti njenom ekonomskom razvoju. Po svojim mogućnostima, BiH može biti regionalni lider u oblasti energije i značajan izvoznik energije.

Država treba dati primjer u promovisanju energetske efikasnosti. Ona koristi mnogo energije i kupuje mnogo električnih uređaja, stoga bi država trebala svoje investicije, nabavke i tekuće poslovanje usmjeriti u energetske štedne poslovne prostore, proizvode i usluge. BiH administracija bi mogla postaviti cilj smanjenja uštede električne energije za 8% tokom perioda 2011 – 2014. To bi trebala početi činiti već 2010. lansiranjem pilot projekta “100 energetske efikasne državnih zgrada”.

Održivi razvoj kao jedan od ciljeva Strategije razvoja BiH odnosi se na razvoj okoliša i okolinske infrastrukture, energije i obnovljivih izvora energije, transportnu infrastrukturu i telekomunikacije te razvoj poljoprivrede i ruralnih područja s ciljem diverzifikacije ekonomskih aktivnosti, a posebno povećanja samoopskrbe BiH zdravom hranom.

Ključni izazovi u pospješivanju održivog razvoja

Glavni izazovi s kojima se treba suočiti u oblasti okoliša i okolinske infrastrukture i aktivisanja potencijala izvora energije su:

- globalizacija i svjetska finansijska i ekonomska kriza
- klimatske promjene – ranjivost BiH na poplave, suše i druge ekstremne događaje
- snažno smanjenje neobnovljivih izvora energije i rast cijene energije
- mjesto BiH u regionu (tj. regionima kojima pripada) i saradnja sa susjedima
- neuređen i neefikasan sistem upravljanja čvrstim otpadom.

Uspješnim odgovorima na navedene izazove u narednom srednjoročnom periodu, BiH će se priključiti skupini zemalja s višim srednjim dohotkom i pri tome slijediti opredjeljenja još iz 1972. kada su se tadašnje zemlje članice sporazumjele o usvajanju okolišne politike, što je značilo da se ekonomski rast mora ostvarivati zajedno s poboljšanim kvalitetom života ili čak doprinostiti povećanom kvalitetu života.

Niti jedna mjera u području zaštite okoliša unutar EU nije donesena odvojeno od ukupnog razvoja, uz obavezno preispitivanje ekonomskih mogućnosti. Mjere se uvode postepeno i dobro promišljeno tako da svaka od njih treba doprinositi održivom razvoju i povećanju agregatnog dohotka. Upravo dobro promišljena postepenost uvođenja pojedinih mjera postala je osnova održivog razvoja zemalja s visokim dohotkom. Tako je npr. u Petom akcionom programu za okoliš EU (1992 – 1999.) uveden princip o “poboljšanju upravljanja i kontroli proizvodnih procesa uključujući i uvođenje sistema dozvola vezanih za integralnu prevenciju i kontrolu zagađivanja”.

Postizanje integralnog pristupa sprečavanju i kontroli zagađivanja koje potiče od širokog spektra industrijskih i poljoprivrednih aktivnosti u EU definisano je Direktivom o integralnoj prevenciji i kontroli zagađivanja (IPPC Direktivom, 96/61/EZ i 2008/1/EC). Duh Direktive potiče reciklisanje ili obradu otpadnog toka, čije se nastajanje nije moglo izbjeći nekom od BAT tehnika⁴⁵ i njegovo zbrinjavanje na okolišno prihvatljiv način. Direktiva i predloženi BAT-ovi doprinose racionalnom korištenju energije i prirodnih resursa, smanjuju rizik od akcidenata i omogućavaju da se lokacija, nakon što industrija prestane s radom, lakše dovede u prvobitno stanje (sanira). Za potrebe implementacije Direktive, prije svega izdavanja okolinskih dozvola, EU je izradila priručnike o BAT-ima, odnosno referentne dokumente koji sadrže osnovne informacije o BAT-ima, koji, ako se adekvatno tumače, ostavljaju dovoljno prostora za uvođenje čak i lokalnih BAT-ova. Poželjno je da evropske države u tranziciji počnu primjenu zahtjeva Direktive za vrijeme prelaznog perioda.

EU ima jedno od najnaprednijih zakonodavstava okoliša na svijetu, pa zemlje kandidati i pristupnice dugoročno imaju koristi od prihvatanja tog zakonodavstva.

U procesu približavanja BiH Evropskoj uniji postavljaju se mnogobrojni uslovi, u kojima pitanja okoliša postaju sve značajnija. To se objašnjava sve većom razlikom između nivoa zaštite okoliša u zemljama kandidatima, pristupnicama i zemljama EU. Okvir i smjernice za usklađivanje predstavljaju tzv. “pravne stečevine okoliša” (*environmental acquis communautaire*). Sam proces usklađivanja nacionalnog zakonodavstva, koji pretpostavlja i odgovarajući institucionalni kapacitet za sprovođenje promjena u skladu sa standardima EU, ima opšte pozitivan učinak na kvalitet okoliša. Potpuna transpozicija pravne stečevine EU u području zaštite okoliša u nacionalno zakonodavstvo jedan je od preduslova za članstvo BiH u EU.

Prema posljednjem izvještaju “Praćenje napretka usaglašenosti okolišne legislative za zemlje potencijalne kandidate i Bivšu Jugoslovensku Republiku Makedoniju s EU legislativom” zahtjevi IPPC Direktive transponovani su u propise u Federacije BiH sa 60% i u Republici Srpskoj sa 65%.

Usvojeni set entitetskih okolišnih zakona zasnovan je na principima održivog razvoja i djelimično harmonizovan s EU zakonodavstvom. Zakon o zaštiti okoliša predviđa “poseban režim kontrole” za “aktivnosti ili pogone i postrojenja koja ugrožavaju ili mogu ugroziti okoliš ili koja imaju ili mogu imati negativan uticaj na okoliš”, te također nalaže “načelo integralnog pristupa”, čija je svrha “sprečavanje ili svođenje na najmanju moguću mjeru rizika štete po okoliš u cjelini”. Zakon time nameće kao imperativ uključivanje okolišne komponente u politiku svakog oblika poslovanja. Princip “zagađivač plaća” i princip

⁴⁵ Best available techniques (best practicable means ili best practicable environmental option ili samo BAT) je izraz vezan za regulativu o ograničavanju otpadnih tokova koja se odnosi na strategije smanjenja tih tokova. Izraz označava pokretnu metu jer se društvene vrijednosti i napredne tehnike glede „razumno postignutog“, „najboljih praksa“ i „najboljeg raspoloživog“ vremenom mijenjaju.

“prevencije” predstavljaju osnovu Zakona o okolišu i pretpostavljaju da su industrijska preduzeća pravno i finansijski odgovorna za sigurno odlaganje otpada i kontrolu emisija otpadnih materija u skladu sa zahtjevima, stvaranje preduslova za izbjegavanje nastanka emisija i njihovo minimizovanje na mjestu nastanka, te efikasno i racionalno korištenje energije i prirodnih resursa.

Međutim, još uvijek se zakoni uglavnom baziraju na prostom i djelimičnom prenošenju zahtjeva iz EU regulativa, bez uvažavanja domaćih uslova i okolnosti. Tražena zaštita kod nas u pravilu podrazumijeva striktno preuzimanje uslova iz EU, a ne sagledavanje vlastitih mogućnosti i prilagođavanja domaćim uslovima, što je i implicitni cilj Direktive, tako da u praksi čak ni dozvole za dva ista postrojenja ne moraju biti identične.

Obaveza je BiH, po zakonima o zaštiti okoliša, da izradi tehničke upute o BAT-ima za određene vrste industrija, definisane podzakonskim aktima. Pod BAT-ima se smatraju tehnike kojima se postižu standardi kvaliteta okoliša utvrđeni posebnim sprovedbenim propisima. Direktno preuzimanje obaveza iz EU referentnih dokumenata o BAT-ima ograničenih je mogućnosti jer su u njima najčešće obrađene procesne industrije znatno većeg kapaciteta od onih koji su trenutno zastupljene u BiH. Također, nisu direktno primjenljivi za BiH, kao zemlju u tranziciji, s obzirom na drugačije ekonomsko, ekološko, tehničko, tehnološko i administrativno okruženje.

Iako je situacija u BiH industriji dosta složena, ona je ne oslobađa od njenih obaveza i aktivnosti na zaštiti okoliša, koje stoje pred njom. Operatori industrijskih pogona i postrojenja nisu informisani o njihovim obavezama koje će proizaći nakon transponovanja i usvajanja u BiH cjelokupne EU pravne stečevine iz oblasti okoliša. Postoji značajan nedostatak potrebnog nivoa znanja i obučenog osoblja u industriji, koje će moći odgovoriti svim obavezama koje ih čekaju u narednom periodu.

Evropska unija i svijet su na raskrsnici razmatranja energetske budućnosti. Klimatske promjene, rast ovisnosti o uvozu nafte i drugih fosilnih goriva, rast uvoza i rast cijena energije čini društvo ranjivim. Prevazilaženje ovih problema veliki je izazov za EU, i ona započinje veoma ambicioznim odgovorima. Evropske energetske politike imaju tri glavna cilja:

Održivi razvoj koji podrazumijeva sljedeće aktivnosti:

- razvoj obnovljivih izvora energije, konkurentnih konvencionalnim i istodobno sa smanjenim štetnim emisijama
- razvoj vlastitih resursa, dostatnih za zadovoljenje energetske potrebe unutar Evrope (oslanjanjem na vlastite resurse, a ne na uvoz)
- ulaganje napora čitave zajednice na zaustavljanju klimatskih promjena i poboljšanju kvaliteta zraka.

Konkurentnost koja podrazumijeva sljedeće aktivnosti:

- osigurati da otvoreno tržište energije donosi koristi potrošačima i ekonomiji u cjelini dok se ulaže u proizvodnju energije i u povećanje energetske efikasnosti;
- smanjiti uticaj viših međunarodnih cijena energije na ekonomiju Evropske unije i njene građane;
- održavati razvoj energetske tehnologije Evrope.

Sigurnost opskrbljivanja koja podrazumijeva:

- smanjenje ovisnosti Evropske unije od uvoza energije putem smanjenja zahtjeva, diverzifikovanjem različitih vrsta izvora energije Evropske unije s većim stepenom korištenja konkurentnih obnovljivih izvora energije;
- diverzifikovanje izvora i puteva opskrbljivanja energije uvoza;
- kreiranje sistema koji će adekvatno stimulirati ulaganja radi zadovoljenja rastućih zahtjeva za energijom;
- poboljšavanje uslova evropskih kompanija traženjem pristupa globalnim resursima;
- osiguranje mogućnosti i dostupnosti svih građana energetske izvora.

Za postizanje navedenih ciljeva važno je uključiti ih u cjeloviti sistem. To se može postići strategijskim ciljem koji izjednačava ciljeve održivog razvoja, konkurentnosti i sigurne opskrbe. U ovisnosti od ukupnog učešća različitih izvora energije Evropske unije, svaka zemlja članica i buduća članica bira koju vrstu obnovljivih izvora energije će razvijati, kako bi se postigli ciljevi učešća obnovljivih izvora energije.

Fosilno-gorivni resursi postaju sve oskudniji. Polazeći od dokazanih resursa, postojeće tehnologije i procjene tempa povećanja potrošnje, svijet će – kako predviđa IEA (World Energy Outlook, 2008) – ostati bez nafte za 40 – 50 godina, prirodnog gasa za 65 godina i ugljena za 250 godina.

Pojedini regioni svijeta polako zapadaju u probleme radi energije. Naprimjer, proizvodnja primarne energije u EU je u opadanju tokom posljednjih 10 godina. To iziskuje sve veća oslanjanja EU na uvozu energiju. EU već uvozi polovicu potrebite energije, a do 2030. će uvoziti dvije trećine potrebne energije; pri tome će iz uvoza pokrivati 95 % potreba u nafti i 84 % potreba u prirodnom gasu.

Vrijeme jeftine energije je nepovratno iza nas. Evropa ulazi u novu energetske eru. Danas je energija ne samo važna za funkcionisanje EU nego je ključna i za postizanje njenih strateških ciljeva. Povećanje proizvodnje domaće energije i povećanja konkurentnosti te proizvodnje s uvozom, važan je imperativ EU, kako bi se smanjila ovisnost o uvozu energije. Na tom putu od ključne važnosti je usmjerenost na obnovljive izvore energije, kao i unapređenje tehnologija za korištenje energije iz neobnovljivih izvora.

Korištenje obnovljivih izvora energije je važno zbog:

- smanjenja ovisnosti o energiji iz uvoza
- podsticaja razvoja ostalih privrednih grana
- povećanja mogućnosti zapošljavanja domaće radne snage
- produženja trajanja rezervi primarnih energetske izvora
- pozitivnog odnosa prema čovjekovoj okolini (okolinska održivost, ekološki značaj) itd.

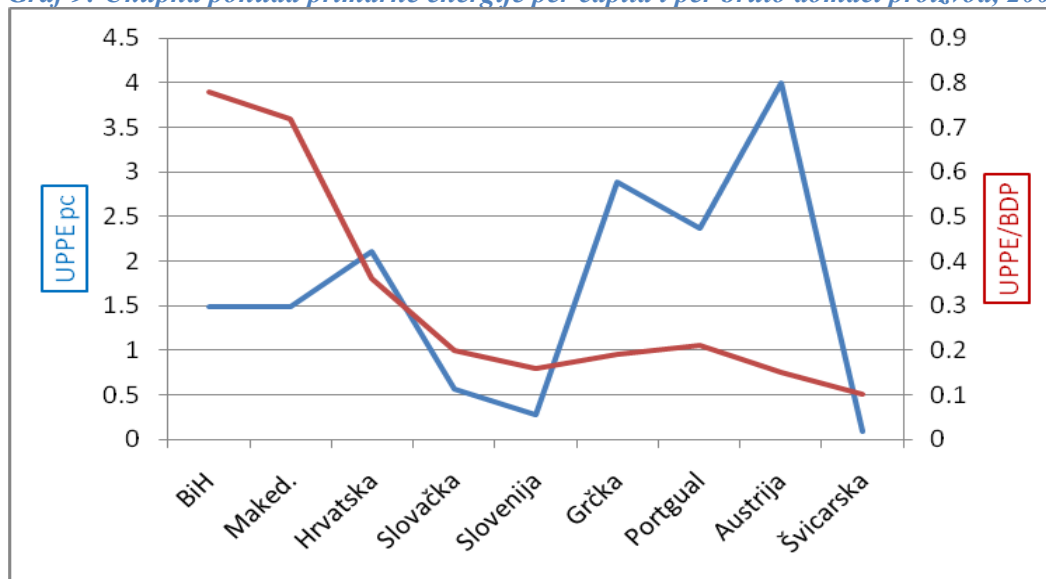
Primjena obnovljivih izvora okarakterisana je distribuisanom proizvodnjom.

Osnovni problem koji proizlazi iz korištenja distribuisane proizvodnje energije je problem stabilnosti distributivnog sistema. Ključno pitanje na koje treba dati odgovor je koji je nivo distribuisane proizvodnje da distributivni sistem funkcioniše stabilno.

Dok u razvijenim zemljama Evrope već dugi niz godina postoji strateški cilj iznalaženja novih oblika energije, među koje spadaju i obnovljivi izvori energije, Bosna i Hercegovina je na samom početku prihvatanja izazova smanjenja uvoznih energenata na bazi nafte i veće upotrebe vlastitih okolišno prihvatljivih tehnologija za proizvodnju energije.

BiH troši relativno malo energije, a što potroši ne troši racionalno. Od evropskih zemalja jedino Albanija i Moldavija troše manje električne energije po glavi stanovnika od BiH. Što se tiče energetske intenzivnosti bruto domaćeg proizvoda (količina energije za proizvodnju jedinica bruto domaćeg proizvoda) jedino Moldavija i Ukrajina troše više energije za proizvodnju jedinice bruto domaćeg proizvoda.

Graf 9: Ukupna ponuda primarne energije per capita i per bruto domaći proizvod, 2007.

Izvor: Međunarodna agencija za energiju (IEA).

Sektor poljoprivrede zauzima po tradiciji važno mjesto imajući u vidu geografski položaj zemlje i raspoloživost prirodnih resursa. BiH ima niz povoljnosti za razvoj poljoprivredne proizvodnje i ruralnih područja kao što su:

- dobri prirodni resursi
- relativno jeftini troškovi radne snage (u odnosu na zemlje u okruženju)
- blizina EU i mediteranskih tržišta
- tradicija poljoprivredne proizvodnje
- nezagađeno zemljište, dobri uslovi za razvoj *eko hrane*
- dobri uslovi za razvoj agroturizma
- postojanje određenog nivoa fizičke i socijalne infrastrukture u ruralnim područjima.

Pored nabrojanih prednosti mnogo je više nedostataka i prepreka na putu razvoja poljoprivrede i ruralnih područja, tako da je potrebno da BiH preduzme neophodne korake kako bi što prije stvorila institucionalne okvire za optimalno korištenje prirodnih resursa.

Poljoprivredna industrija, posebno industrijska prerada povrća, voća, mesa i mlijeka trenutno je daleko od potencijalnih mogućnosti. Mnoga polja su neobrađena i pusta.

Tabela 11: Struktura oraničnih površina po načinu korištenja u BiH, 2008. (u 000 ha)

Prostor	Oranice i bašče	Zasijane površine					Ostalo na oranicama	Ugari i neobrađeno
		Ukupno	Žita	Industr. bilje	Povrće	Krmno bilje		
Federacija BiH	400	198	87	2	45	64	2	200
Republika Srpska	587	349	225	5	37	82	0,43	238
DB BiH	28,9	12,4	10,15	0,51	0,66	1,03	0,10	16,4
Bosna i Hercegovina	1.015,91	559,38	322,14	7,55	82,97	146,72	2,52	454,01

Izvor: Za podatke iz RS-a: Republički zavod za statistiku; za podatke iz FBiH: Federalni zavod za statistiku; za podatke iz BD-a: Agencija za statistiku BiH.

Tabela 11.a: Struktura stočnog fonda u BiH, 2008. (u 000 grla)

Prostor	Goveda		Svinje	Ovce	Konji
	Ukupno	Krave i steone junice	Ukupno	Ukupno	Ukupno
Federacija BiH	226	173	93	533	8
Republika Srpska	227	164	384	493	14
DB BiH	6,5	3,2	15	3	0,25
Bosna i Hercegovina	459	340	492	1.029	23

Izvor: Za podatke iz RS-a: Republički zavod za statistiku; za podatke iz FBiH: Federalni zavod za statistiku; za podatke iz BD-a: Agencija za statistiku BiH; agregirani podaci za BiH su zbir entitetskih/BD podataka.

U situaciji kada nepoljoprivredni sektori u zemlji – kao i odliv radne snage u sektore izvan BiH, naročito nakon nastupanja svjetske ekonomske krize – ne obećavaju značajnije apsorbovanje ruralne radne snage izvan poljoprivrede, poljoprivreda neminovno ostaje još izvjesno vrijeme jedna od bazičnih djelatnosti apsorbovanja radne snage.

Razvoj poljoprivrede na bazi korištenja prirodnih kompetitivnih prednosti te modernizacija poljoprivredne proizvodnje radi povećanje njene efikasnosti, konkurentnosti i koncepta održivog razvoja ruralnog područja su pravci budućeg razvoja sektora, što je u skladu s EU politikama poljoprivrede.

Razvoj poljoprivrede u narednom periodu treba usmjeriti na:

- povećanje obima poljoprivredne proizvodnje i jediničnih prinosa
- viši stepen specijalizacije i modernizacije poljoprivredne proizvodnje i time dostizanja njenog većeg stepena konkurentnosti
- bolje i potpunije korištenje raspoloživih prirodnih resursa za poljoprivrednu proizvodnju
- usvajanje standarda i pravila Zajedničke poljoprivredne politike i instrumenata EU (fondova)
- viši stepen prerade sirovina poljoprivrednog porijekla

- povećanje potrošnje hrane domaćeg porijekla
- grupisanje sitnih poljoprivrednih proizvođača radi uspješnijeg nastupa na tržištu
- uravnoteženje vanjskotrgovinskog bilansa poljoprivredno-prehrambenih proizvoda
- povećanje materijalno-finansijske podrške domaćoj poljoprivrednoj proizvodnji i seoskim područjima
- uspostavljanje te kadrovske i materijalno jačanje institucija neophodnih za uspješan razvoj domaće poljoprivrede.

Osim u vezi s poljoprivredom, ruralni prostor treba posmatrati znatno šire kao životni prostor za ljude, životinje i biljke. Koncept cjelovitog ruralnog razvoja se već duže vrijeme primjenjuje u zemljama sa srednjim i visokim dohotkom, a bazira se na tome da se prirodni resursi koriste na raznovrsne načine, s tim da se osigura njihovo normalno obnavljanje u istom ili većem obimu, kako bi se sačuvali i za buduće generacije. U tom pravcu treba usmjeravati i budući razvoj ruralnih područja u BiH, a u skladu s EU politikama ruralnog razvoja.

Ruralni razvoj u narednom periodu treba usmjeriti na:

- unapređenje ljudskih kapaciteta u ruralnim područjima i povećanje njihove informisanosti, vještina i znanja
- unapređenje proizvodne infrastrukture i infrastrukture za otkup poljoprivrednih proizvoda u ruralnim područjima
- unapređenje kvaliteta i sigurnosti poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda u skladu s EU standardima
- održivo gazdovanje poljoprivrednim i šumskim zemljištem, stočnim fondom i uopšte životnim prostorom u ruralnim sredinama
- poboljšanje kvaliteta i dostupnosti javnih usluga ruralnom stanovništvu
- poboljšanje položaja žena na selu
- izgradnju i održavanje ruralne infrastrukture
- zaštitu i očuvanje prirodnog i kulturno-historijskog naslijeđa u ruralnim područjima
- diverzifikaciju poljoprivrednih i nepoljoprivrednih aktivnosti u ruralnim sredinama
- podršku započinjanju svih vidova mikro, malog i srednjeg biznisa u ruralnim sredinama i
- razvoj agro i ruralnog turizma u ruralnim područjima.

BiH je pretežno ruralna zemlja, u kojoj je jedna od osnovnih privrednih djelatnosti poljoprivreda, što je posljedica raspoloživih prirodnih resursa i zanemarenosti reindustrijalizacije zemlje. Poljoprivreda u BiH, uopšteno gledano, djeluje kao sektorski pratilac, nikako kao lider razvoja ekonomije. Vlade Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko distrikta, kantona u FBiH i lokalnih zajednica, zadnjih godina povećavaju finansijska sredstva kojima se podstiče domaća poljoprivredna proizvodnja, ali je to još uvijek znatno manje nego u zemljama u okruženju i EU.

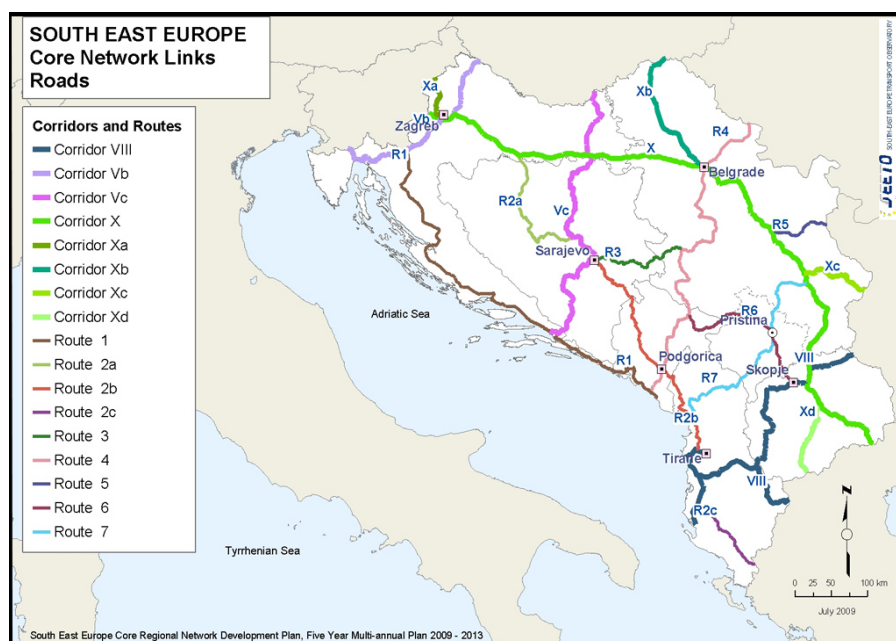
Ukoliko BiH ubrza svoje aktivnosti na harmonizaciji svoje legislative s EU legislativom u oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja, sredstva koja bi mogla koristiti iz predpristupnih fondova bi se pridodala već postojećim domaćim ulaganjima i na taj način doprinijela bi bržem razvoju poljoprivrede i stvaranja boljih uslova za život ruralnog stanovništva.

Transport i komunikacije, pored opšte društvene funkcije, povezuje međusobno proizvođače, te njih zajedno s potrošačima proizvedenih roba i usluga. Također, omogućuju povezivanje i društvenih institucija (obrazovnih institucija, javnih institucija) kako međusobno tako i s ostalim ekonomskim subjektima, domaćim i inostranim. Oni, nadalje, omogućavaju mobilnost radne snage. Transportna infrastruktura je, uopšteno promatrano, važna za konkurentnost preduzeća i zemlje jer utiče na geografsku lokaciju ekonomskih aktivnosti i na smanjenje značaja udaljenosti pojedinih geografskih prostora.

Transportna infrastruktura je važan segment u sektoru transporta i po svom značaju predstavlja glavnu podlogu za održivi razvoj zemlje, pa kreiranje ekonomske politike neizostavno podrazumijeva kreiranje i razvoj transportne politike, odnosno razvoja infrastrukture.

Od ukupne infrastrukture u BiH posebnu pažnju zaslužuju transportna infrastruktura i informaciono-komunikacione tehnologije. Transportna infrastruktura je na nižem stepenu razvoja nego u zemljama u okruženju, dok je u odnosu na prosječnu razvijenost EU zemalja u značajnom zaostatku. Ne samo da je BiH ispod nivoa razvijenosti zemalja komparatora u oblasti zračnog transporta, koji je transportna okosnica treće tehnološke revolucije, nego uveliko zaostaje i u cestovnom i željezničkom prometu, transportnim okosnicama prve i druge tehnološke revolucije. Na putu ekonomskog razvoja i unapređenja konkurentne pozicije, BiH mora biti uključena u EU transportno-komunikacione mreže. Već sada se radi na izgradnji brzih puteva i dijelova autoputeva na evropskom koridoru Vc, čime će se uz postepeno ukidanje granica olakšati komunikacija između zemalja u Centralnoj Evropi sa Sredozemljem, a time će se olakšati i razvoj trgovinskih odnosa između zemalja članica i mediteranskih zemalja. Na ovom prostoru postoji značajan potencijal za razvoj intermodalnog transporta. Prostor BiH je važan zračni koridor. BiH je članica Evropske organizacije za sigurnost zračne navigacije (EUROCONTROLA), koja ima ključnu ulogu u izgradnji jedinstvenog evropskog zračnog prostora (Single European Sky).

Ključna putna mreža

Nakon faze obnove i rekonstrukcije devastirane infrastrukture (1996 – 2000.) slijedila je faza rekonstrukcije i modernizacija infrastrukture (2000 – 2008.) kojom se želio otkloniti veliki jaz koji BiH ima u odnosu na druge zemlje za dobrobit građana i ekonomije. Investiranje nije išlo željenim i potrebnim intenzitetom. Dosadašnja investiranja se odnose na: puteve, željeznice, avijaciju i vodni transport. Uložena su sredstva za obnovu, rekonstrukciju i modernizaciju u iznosu od 1.913 milijardi KM.

Tabela 12: Dužina transportne infrastrukture po entitetima

Naziv indikatora	Nivo	Izvor*	2005.	2006.	2007.	2008.
Dužina puteva – ukupno (u km)	FBiH	FZS	4.714	4.716	4.698	4.695
Dužina puteva – magistralni (u km)	FBiH	FZS	2.008	2.008	2.045	2.037
Dužina puteva – lokalni (u km)	FBiH	FZS	2.706	2.708	2.653	2.658
Dužina pruge – ukupno (u km)	FBiH	FZS	608	608	601	601
Dužina elektrifikovane pruge (u km)	FBiH	FZS	440	440	440	440
Dužina puteva – ukupno (u km)	RS	RZS	11.848	12.304	12.700	12.785
Dužina puteva – savremeni putevi (u km)	RS	RZS	5.672	5.924	6.458	7.023
Dužina pruge – ukupno (u km)	RS	RZS	416	416	416	416
Dužina elektrifikovane pruge (u km)	RS	RZS	331	331	331	331

* FZS – Federalni zavod za statistiku; RZS – Republički zavod za statistiku.

Ključni razvojni dokument u oblasti transporta i komunikacija (strategija, koja bi opredijelila strateške pravce daljeg razvoja transporta i komunikacija, te transportna politika i investicioni programi s prioritetima projekata i aktivnosti) nedostaju.

Ad hoc improvizovani ili drugi dokumenti, na različitim nivoima, osim državnog, nemaju odgovarajuće razvojne i međunarodne komponente, pa nisu predmet niti osnova za investicione

programe za investitore, niti za implementaciju evropskih programa, bez čega nije moguća njihova odgovarajuća realizacija.

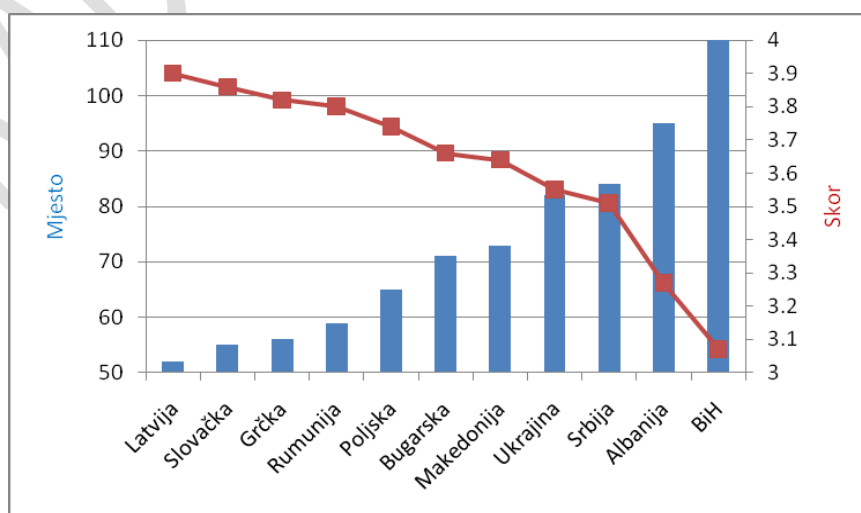
Telekomunikaciona mreža osigurava brz i slobodan protok informacija i bolje donošenje odluka na osnovu tih informacija. U oblasti informaciono-telekomunikacionih tehnologija čine ključnu infrastrukturu u daljem razvoju zemlje prema informacionom društvu. Osiguranje nediskriminatornog pristupa i njihovog visokog kvaliteta po pristupačnim cijenama čine jednu od osnova politike razvoja bh. društva i interesa građana BiH. Opšte mjere za sprovođenje takve politike su:

- liberalizacija tržišta telekomunikacija
- podsticaj razvoju sektora telekomunikacija
- osiguranje mjera efikasne kontrole u svrhu zaštite prava korisnika i smanjenja prepreka za ulazak novih operatera.

Ključnu regulatornu ulogu na tom području ima državna regulatorna agencija koja sprovodi propise iz nadležnosti sektora. Telekomunikacione mreže BiH u tehnološkom smislu su razmjerno dobro razvijene, prate svjetske trendove i bilježe stalan rast, te se stalno radi na dostizanju prosjeka EU. Telekomunikacione mreže pokrivaju cijelo područje BiH i velik dio svijeta. Primjetno je širenje mobilne telefonije i internet umrežavanja u BiH, postoje tri operatera mobilne telefonije i izdate su tri dozvole i 66 licenciranih pružaoca internet usluga i 66 mrežnih operatera u 2008. Krajnji cilj politike telekomunikacija je potpuna liberalizacija i regulacija sektora što podrazumijeva otklanjanje svih poteškoća u funkcionisanju jedinstvenog tržišta telekomunikacione opreme usluga i mreža. U postizanju ciljeva neophodno je primjenjivati princip tehnološke neutralnosti koji odražava konvergenciju informacionih tehnologija, telekomunikacija i elektroničkih medija.

Jedan od indikatora trenutne pozicije BiH u ovoj oblasti je NRI (indeks spremnosti umrežavanja identifikuje faktore koji omogućavaju zemljama koristiti moderne IKT, naglašavajući istodobno ključnu odgovornost svih socijalnih aktera, pojedinaca, firmi i vlada). BiH je u 2009 – 2010. uvrštena na 110. mjesto (od ukupno 133 zemlje). Prema tom indeksu, BiH je najlošije plasirana evropska zemlja. Tako nizak plasman BiH proističe prije svega zbog nespremnosti vlada na umrežavanje i njihovo slabo korištenje informaciono-komunikacionih tehnologija.

Graf 10: WEF 2008 – 2009: 11 najlošijih rangiranih evropskih zemalja prema indeksu spremnosti umrežavanja

Informaciono društvo

Za razvoj Bosne i Hercegovine kao modernog društva s ekonomijom baziranom na znanju, sposobnog da se uključi u evropske integracije i konkurentnog na svjetskom tržištu neophodna su znanja i pravovremene, sveobuhvatne i tačne informacije. Bosna i Hercegovina mora aktivno i brzo djelovati u pravcu smanjenja tehnološkog razvojnog raskoraka, specijalno u domenu razvoja i primjene informacionih i komunikacionih tehnologija – IKT (*digital divide*). Stvaranje novog tržišnog okruženja, novih poslovnih procesa, znanja, organizovanja, povećanja rentabilnosti, konkurentnosti, kvantiteta i kvaliteta usluga i proizvoda, primjene inovacija u ekonomiji, upravi, obrazovanju i u svim drugim oblastima života potrebno je nastaviti s daljim i efikasnijim razvojem informacionog društva u BiH.

Informaciono društvo je društvo u kojem proizvodnja, distribucija, difuzija i upotreba informacija predstavljaju značajnu ekonomsku, političku i kulturnu aktivnost. Pretvorba u informaciono društvo preduslov je za integrisanje u ekonomiju EU. Strategija razvoja informacionog društva u BiH uključuje politiku razvoja infrastrukture industrije e-poslovanja, e-uprave, e-poslovanja i e-obrazovanja. Zakonom o Agenciji za informaciono društvo BiH uspostaviti će se koordinator za uvođenje informacionog društva. Entitetske vlade i vlade BD-a slijede smjernice Akcionog plana e-Evropske kao operativnog plana Lisabonske strategije. Tako su uspostavljene agencije u RS-u (AIDRS) i u BD-u, dok u FBiH nije uspostavljena ista. Bitno je naglasiti da su mnogi pravni subjekti prepoznali ekonomske prednosti koje im pružaju IKT tehnologije u raznim segmentima poslovanja, kao što su komunikacija s klijentima i dobavljačima, obrada podataka i marketing, ali broj sigurnih servera na milion stanovnika je 8, dok susjedna Hrvatska ima 117 u 2008.⁴⁶ što pokazuje nevoljan razvoj infrastrukture u ovoj oblasti. IKT kako u proizvodnom tako i sektoru usluga u BiH je bila razvijena prije rata da bi se u poratnom razvoju počela ponovo revitalizovati i danas, mada mala po opsegu, predstavlja jedan od najprofitabilnijih i najbrže rastućih sektora. Procjena broja stanovnika u BiH koji koriste internet prema podacima Međunarodne telekomunikacione unije za 2008. iznosi 34,66% i pokazuje trend rasta.

Ključni izazovi za dalji razvoj informacionog društva:

- staviti u funkciju Agenciju za informaciono društvo BiH;
- uvesti IKT standarde u organe uprave;
- izraditi državnu IKT magistralu (širokopojasni internet);
- osigurati ujednačenu pokrivenost infrastrukturom;
- izgraditi naučno-istraživačku mrežu koja će osigurati pristup internetu na svim obrazovnim institucijama u zemlji na nekomercijalnoj osnovi;
- uspostaviti sistem digitalne pismenosti kod učenika i studenata ECDL-a;
- smanjiti ili ukinuti porez na IKT opremu radi bržeg razvoja informacionog društva.

⁴⁶ Svjetska Banka, „World Development Indicators 2010“, 2010.

Prioriteti u pospješivanju postizanja održivog razvoja i mjere njihovog ostvarivanja

4.1. Poljoprivreda, proizvodnja hrane i ruralni razvoj

Prioritet 1: Uspostavljanje funkcionalnog institucionalnog kapaciteta za poljoprivredu i ruralni razvoj

Manjak institucionalnog kapaciteta na svim nivoima potkopava konkurentnost poljoprivrednog i prehrambenog sektora što za posljedicu ima stalno uvećanje trgovinskog deficita u vanjskom prometu primarnim i prerađenim poljoprivrednim proizvodima. Uspostavljanje funkcionalnog i odgovornog institucionalnog kapaciteta za poljoprivredu i ruralni razvoj bi svakako vodilo poboljšanju takvog stanja. Takav manjak institucionalnog kapaciteta sprečava i brže uvođenje principa Zajedničke poljoprivredne politike EU.

Mjere ovog prioritetnog područja ojačat će generalnu koordinaciju kapaciteta na državnom nivou i omogućiti postepeno usaglašavanje politike i mjera podrške potrebnih za zadovoljavanje uslova za članstvo u EU i STO-u. I na državnom i na entitetskom nivou potrebno je više ljudskih potencijala i jačanje kapaciteta osoblja kako bi se osiguralo adekvatno efektivno poznavanje, planiranje i koordinacija brojnih različitih kompleksnih komponenti opšte reforme trenutnog pravnog okvira, politike i javnih institucija.

Mjera 1: Kadrovsko jačanje postojećih institucija

I na državnom i na entitetskom nivou potrebno je kadrovsko jačanje postojećih institucija kako bi se osigurala adekvatna institucionalna infrastruktura. To je svakako neophodan preduslov za efikasno planiranje, sprovođenje i koordinaciju različitih kompleksnih aktivnosti iz oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Mjera 2: Formiranje nedostajućih institucija za poljoprivredu i ruralni razvoj

Nedovoljna institucionalna izgrađenost i nepostojanje akreditovanih laboratorija predstavljaju slabosti koje imaju zajednički nazivnik u nepostojećoj institucionalnoj infrastrukturi. Takvo stanje stvara ozbiljne prepreke za normalno funkcionisanje sektora.

Mjera 3: Harmonizacija sektora poljoprivrede i ruralnog razvoja s EU

Potpisivanjem Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju BiH je prihvatila i obavezu za harmonizaciju legislative uz činjenicu da se više od 50% legislative odnosi na poljoprivredu i ruralni razvoj.

Prioritet 2: Poboljšanje konkurentnosti u proizvodnji, preradi i trgovini uz podizanje nivoa kvaliteta i sigurnosti domaćih proizvoda

Poboljšanje konkurentnosti u potpunosti uvažava privrednu strukturu BiH u kojoj još uvijek značajno mjesto zauzima poljoprivreda i šumarstvo, kao i bogatu resursnu podlogu koju čine površine poljoprivrednog zemljišta. Za realizaciju ovog cilja predviđeno je niz mjera koje će doprinijeti poboljšanju konkurentnosti poljoprivrede i ruralnog razvoja.

Mjera 1: Investicije u poljoprivredna gazdinstva/organizacije i investicije u modernizaciju postojećih i izgradnju novih kapaciteta za preradu i doradu poljoprivrednih proizvoda

Boljom opremom i savremenom mehanizacijom moguće je podići nivo tehnologije proizvodnje i znatno bolje upravljati troškovima proizvodnje te upravljati kvalitetom proizvoda koji je u direktnoj zavisnosti od vremena potrebnog za obavljanje određenih radnih operacija.

Veza između primarne i sekundarne proizvodnje i stvaranje lanca opskrbljivanja predstavlja šansu za unapređenje produktivnosti i konkurentnosti poljoprivrede. Mnogi postojeći prerađivački kapaciteti, pored osiguranja sirovinske osnove, zahtijevaju značajna ulaganja u obnovu i modernizaciju tehnologije proizvodnje i marketing. Jedan broj prerađivačkih kapaciteta mora se prilagoditi standardima EU, kada je riječ o kvalitetu i sigurnosti hrane. Prerađivački kapaciteti predstavljaju značajan potencijal za zapošljavanje radne snage u ruralnom području i razvoj malog i srednjeg preduzetništva. Za sistemski pristup razvoju ovog područja potrebno je izgraditi operativni investicioni program za poljoprivredu i ruralni razvoj koji će predstavljati podlogu za EU IPA 5 kada BiH postane kandidat.

Mjera 2: Uređenje poljoprivrednog zemljišta

Usitnjena i parcelizovana poljoprivredna gazdinstva su glavna prepreka unapređenja konkurentnosti poljoprivredne proizvodnje. Budući da je većina poljoprivrednog zemljišta u privatnom vlasništvu, organi upravljanja moraju pronaći način da stimulišu poljoprivredne proizvođače da razmjenjuju svoje parcele, ukрупnjavaju svoje posjede i da investicijama u meliorativne radove unaprijede kvalitet i plodnost zemljišta. Osim toga, poznavanjem karakteristika zemljišnih profila i agroklimatskih karakteristika teritorije, bio bi omogućen sistematičniji pristup u planiranju poljoprivredne proizvodnje. Da bi se ovo postiglo potrebno je razvijati projekat digitalizacije zemljišno-informativnog sistema.

Mjera 3: Uspostavljanje i unapređenje saradnje u proizvodnji i preradi poljoprivrednih proizvoda

Uvezivanje primarne i sekundarne proizvodnje u sektoru poljoprivrede i prehrane u smislu planske organizacije proizvodnje onih kultura koje su potrebne prehrambenoj industriji znatno bi olakšalo poljoprivrednim proizvođačima put do tržišta. Viši nivo ove saradnje postigao bi se udruživanjem proizvođača, otkupljivača i prerađivača poljoprivrednih proizvoda u lanac opskrbljivanja (npr. klaster zdrave hrane).

Mjera 4: Podrška za uvođenje sistema kontrole i kvaliteta

Uvođenje međunarodnih standarda i sistema kvaliteta (ISO, HACCAP) obaveza je svih prerađivača koji žele plasirati svoje proizvode kako na domaćem tako i na inostranom tržištu. Uvođenje standarda kvaliteta u prerađivačke objekte podrazumijeva dodatne investicije za vlasnike prerađivačkih kapaciteta, angažovanje konsultantske kuće za uvođenje sistema kontrole, a i sam proces certifikacije podrazumijeva dodatne investicije.

Mjera 5: Podrška organizacijama poljoprivrednih proizvođača

Jedna od glavnih slabosti sektora poljoprivrede okarakterisana je u neorganizovanom tržištu poljoprivrednih proizvoda, sistemu otkupa, malom obimu proizvodnje i nezaštićenom položaju poljoprivrednih proizvođača pred konkurencijom. Šansa za prevazilaženje ovih slabosti ogleda se u povezivanju proizvođača u zadruge, udruženja, klastere i druge vidove interesnog organizovanja proizvođača. U tom smislu grupe poljoprivrednih proizvođača bit će podržane kroz pružanje stručnih usluga u pogledu načina i oblika organizovanja, pravne podrške, te u izradi poslovnih planova. Intenzifikacija poljoprivredne proizvodnje zahtijeva i podrazumijeva uvođenje novih tehnologija, a samim tim i sticanje novih znanja i vještina od strane poljoprivrednih proizvođača kako bi bili u stanju primijeniti nove tehnologije na vlastitim gazdinstvima.

Mjera 6: Ribarstvo, politika za unapređenje domaćeg i izvoznog tržišta

Izvjestan broj bh. firmi ispunjava visoke zahtjeve i standarde, od stepena opremljenosti do uzimanja uzoraka i pravljenja analiza, te im je omogućeno izvoziti (očišćenu i prerađenu) ribu u EU. Dalji razvoj tih firmi treba biti omogućen donošenjem odgovarajućih zakona i strategija o slatkovodnom i pomorskom ribarstvu.

Prioritet 3: Očuvanje prirode i racionalno gazdovanje prirodnim resursima

Očuvanje prirode i racionalno gazdovanje resursima dobija na značaju zbog rastućeg konflikta između intenzivisanja poljoprivredne proizvodnje i korištenja modernih tehnologija u poljoprivredi (npr. eko-poljoprivreda, permakultura) i prerađivačkoj industriji kao potrebe očuvanja prirode i njene zaštite od dalje degradacije.

Bez obzira što se na sadašnjem nivou privrednog i društvenog razvoja ovom cilju u BiH ne pridaje dovoljno pažnje, u budućem periodu će dobijati sve više na značaju, što zbog sazrijevanja svijesti o značaju i potrebi očuvanja prirode to i zbog obaveza koje proizilaze iz brojnih međunarodnih konvencija koje je BiH potpisala ili će ih potpisati.

Mjera 1: Podrška mjerama zaštite životne sredine

Održivo upravljanje prirodnim resursima označava takav oblik korištenja zemljišta, voda, šuma, koji će zadovoljiti potrebe sadašnjih generacija i neće ugroziti potrebe budućih generacija. Pored toga, zdravstvena ispravnost hrane postaje odlučujući faktor u opredjeljenju potrošača pri kupovini prehrambenih proizvoda. U tom smislu mjere iz ove oblasti podrazumijevaju niz aktivnosti na podizanju ekološke svijesti stanovništva, edukaciji i kontroli proizvođača u pravilnoj primjeni pesticida, promociji integralne i organske proizvodnje i drugo.

Mjera 2: Podrška mjerama zaštite biodiverziteta i održivo korištenje genetičkih resursa

Ovi prostori su izuzetno bogati biljnim i životinjskim svijetom. Izuzetno je bogat i genetički fond sorti i rasa koje se već nalaze u poljoprivrednoj proizvodnji. Ta činjenica obavezuje organe upravljanja da se biodiverzitetu u oblasti poljoprivrede pokloni dužna pažnja. Potrebno je povećati nadzor nad unosom genetski modificovanih sjemena.

Prioritet 4: Poboljšanje uslova života i diverzifikacije prihoda ruralne zaposlenosti

Poboljšanje uslova života i uvođenje veće raznolikosti kod ostvarivanja prihoda u ruralnoj ekonomiji je i do sada bilo prepoznato kao izuzetno značajno za zaustavljanje dalje depopulacije seoskih prostora i stvaranja pretpostavki za dislokaciju i diverzifikaciju raznih vidova nepoljoprivrednih djelatnosti iz urbanih prema ruralnim područjima.

Mjera 1: Poboljšanje ruralne infrastrukture

Razvijena infrastruktura u ruralnim područjima je jedan od elementarnih pretpostavki za poboljšanje uslova života i privređivanja na selu. Na drugoj strani, slaba saobraćajna povezanost i loše stanje ili nepostojanje osnovne infrastrukture je razlog za migraciju seoskog stanovništva, naročito iz rubnih, udaljenijih, dijelova općina. Indirektno, bolje stanje infrastrukture utiče pozitivno na lokaciju nekih proizvodnih objekata u ruralnim umjesto u gradskim i prigradskim zonama.

Mjera 2: Podrška razvoju ruralnog i posebno ženskog preduzetništva⁴⁷

Razvoj biznisa na selu treba usmjeravati prema korištenju sirovina koje se već nalaze u ruralnom prostoru, te razvoju usluga koje su potrebne ruralnom području. Iako je značajan postotak ruralnog stanovništva potvrdio da ima određena znanja, iskustvo i vještine za bavljenje određenim zanimanjima, nužna je i dodatna obuka o tome kako započeti s nekom od djelatnosti kao što su: prerada drveta, obrada kamena, prerada poljoprivrednih proizvoda, šumskih plodova, ljekovitog bilja i sl. sirovina na samom seoskom gazdinstvu.

Ruralna područja su još uvijek u dobroj mjeri opterećena tradicionalnom podjelom poslova na muške i ženske, u kojoj su ženama namijenjeni fizički, teži, a manje plaćeni poslovi. Također, bavljenje nekom poslovnom djelatnošću u pogledu vlasništva nad poslovnim sredstvima, upravljanja i rukovođenja po definiciji je predodređeno muškarcima. Sve je više žena u ruralnim područjima koje imaju obrazovanje (čak i visokoškolsko) i znanje da uspješno započnu i vode određenu poslovnu aktivnost na samom poljoprivrednom gazdinstvu ili u domenu obavljanja zanatske ili neke druge preduzetničke djelatnosti. U tome im treba pružiti određenu podršku u pogledu održavanja specifičnih obuka kojima će se one upoznati s uslovima i načinima započinjanja nekog vlastitog biznisa te ih podsticati na preduzimanje takvih koraka.

Mjera 3: Podrška proizvodnji specifičnih geografski brendovanih proizvoda

Veliki broj ruralnih domaćinstava u BiH ima dugu tradiciju prerade različitih stočarskih i biljnih proizvoda direktno na poljoprivrednom gazdinstvu. Proizvodi kao što su razne mesne prerađevine, sir i kajmak, te med i prerađevine od voća i povrća predstavljaju važan dio ruralne ekonomije i doprinose unapređivanju ekonomskog položaja porodičnih gazdinstava. Preradom poljoprivredni proizvodi odnosno poljoprivredne sirovine dobijaju dodatnu vrijednost, a time i bolju cijenu na tržištu. Dodatnu vrijednost također stvara ime, kvalitet, poseban okus, oblik i druge osobine, kao i poseban vid tehnologije proizvodnje.

Mjera 4: Promocija ruralnog turizma

Zahvaljujući bogatom prirodnom naslijeđu, nezagađenim rijekama, raznovrsnoj flori i fauni, blagoj klimi, ali i jednako značajnom kulturno-historijskom naslijeđu, ruralna područja posjeduju odlične preduslove za razvoj ruralnog turizma. U širem smislu, ruralni turizam podrazumijeva skup aktivnosti i usluga, osiguranih od strane ruralnog stanovništva, s ciljem privlačenja domaćih i inostranih turista, kao i promocije tradicije, običaja, ambijentalnih i drugih vrijednosti u ruralnim područjima.

4.2. Ekologija i razvoj energetske potencijala

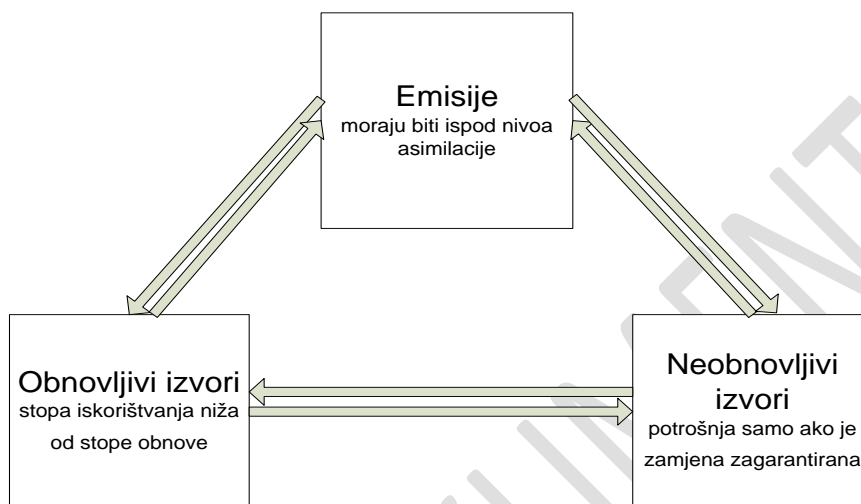
Prioritet 1: Korištenje obnovljivih i neobnovljivih prirodnih resursa za osiguravanje održivog razvoja

Postizanje optimalnih blagodati od prirodnog okruženja znači kretanje od slabe k snažnoj okolinskoj održivosti. Pomjeranje od paradigme o održivosti ukupnog kapitala⁴⁸ k paradigmi

⁴⁷ O ovome detaljnije u „Poboljšanje vještine na tržištu rada, strukovnog obrazovanja i treninga“.

o održanju okolinskog kapitala, tj. o postojanju čvrstih pravila o zaštiti prirodnih resursa i reguliranju ljudske aktivnosti u svezi s tim može se vidjeti na grafu koji slijedi.⁴⁹

Graf 8: Pravila okolinski održivog razvoja

Mjera 1: Harmonizacija okvira i jačanje kapaciteta institucija na svim nivoima u BiH

Potrebno je ukloniti slabosti u funkcionisanju sistema i pripremiti zajednički strateški okvir očuvanja i boljeg upravljanja okolišem, kao podlogu za pripremu investicionih planova, te izgraditi kapacitete za njenu implementaciju. Mjera je potrebna radi otklanjanja uočenih slabosti te neharmonizovanog rada institucija na nivou BiH, entiteta, u FBiH kantona i općina.

Mjera 2: Osigurati izradu strateških dokumenata, planova i programa istraživanja, te tendera za dodjele koncesija u oblasti održivog korištenja prirodnih resursa i obnovljivih izvora energije

Potrebno je preispitati i učiniti efikasnijim i transparentnijim rad na svim nivoima u BiH na dodjelama koncesija za iskorištavanje prirodnih resursa.

Zakoni o koncesijama u oblasti korištenja prirodnih resursa i obnovljivih izvora energije uglavnom se primjenjuju bez izrađenih strateških dokumenata, planova i programa, a najčešće se reaguje na samoinicijativne ponude investitora, najčešće posrednika, ili se tenderi raspisuju potpuno nepripremljeni. Potrebno je izraditi investicioni plan iz oblasti korištenja prirodnih resursa i pripremiti funkcionalnu analizu primjene zakona o koncesijama kao podlogu za pokretanje investicionog ciklusa.

Mjera 3: Razraditi, harmonizovati i primjenjivati već usvojene entitetske strategije relevantnih oblasti, a za one oblasti ili dijelove oblasti, gdje nisu donesene, usvojiti iste

Većina donesenih strategija je suviše uopštena, načelna i neproaktivna u smislu aktivisanja neiskorištenih prirodnih resursa. Zato ih treba razraditi, harmonizovati (npr. razvoja

⁴⁸ Ukupni kapital = fizički kapital + okolinski kapital; ako se smanjuje okolinski kapital (npr. vrši sječa šume) i povećava fizički (npr. gradi autoput) pa se u zbiru ne mijenja ukupni iznos kapitala, postoji održiv razvoj.

⁴⁹ Michael von Hauff (2009), From a Social to a Sustainable Market Economy“, Policy Paper 31. Bonn: SEF.

poljoprivrede i upravljanja vodama ili turizma i zaštite okoliša itd) i početi primjenjivati. Za one oblasti ili dijelove oblasti, gdje strategije nisu donesene, ne postoji prihvatljivo opravdanje, te se predlaže priprema i usvajanje odgovarajućih razvojnih dokumenata – strategija i planova implementacije.

Mjera 4: Usaglasiti prostorne i urbanističke planove raznih nivoa, te za sve sprovesti strateške procjene uticaja na okoliš

Prostorni plan FBiH je već duže vrijeme u izradi, dok su RS i BD već donijeli svoje prostorne planove. Pet ili šest kantona u FBiH je već donijelo svoje prostorne planove, dok se u ostalim rade. Svi će se morati međusobno usaglasiti, naročito u graničnim područjima. Za „posebna područja“ (autoput na koridoru Vc, postojeći ili eventualni novi nacionalni parkovi i druga zaštićena područja i sl.) također su većinom u izradi novi prostorni planovi. Po entitetskim zakonima o okolišu/životnoj sredini, a posebno evropskim direktivama o okolišu, obavezna je strateška procjena uticaja na okoliš ovih planova, što se u BiH još nigdje nije ni počelo raditi – osim u naznakama kod apliciranja na sredstva međunarodnih finansijskih institucija. Potrebno je unaprijediti koordinaciju i usaglasiti prostorne i urbanističke planove unutar BiH, koji će slijediti evropske direktive prema kojima je potrebna procjena uticaja na okoliš.

Mjera 5: Kroz proces približavanja EU usavršavati okolinsko zakonodavstvo na principima održivog razvoja BiH uz pomoć odgovarajućih institucija EU

Okolinsko zakonodavstvo je u oba entiteta i Distriktu Brčko djelimično usaglašeno s pravnim stečevinama EU. Koristeći pomoć odgovarajućih institucija EU, dograđivati i usavršavati okolinsko zakonodavstvo BiH na principima održivog razvoja izuzetno je važna mjera, koja nas vodi ispunjenju strateškog cilja održivog razvoja.

Prioritet 2: Razviti koncepciju mjerenja održivosti razvoja i razvoja okolinske infrastrukture

Neophodno je razviti set relevantnih indikatora za praćenje napretka održivog razvoja, kroz svima pristupačne i uporedive indikatore stanja i trendova. Kompetentno odlučivanje je nemoguće bez relevantnih indikatora kao pomoći donosiocima odluka na svim nivoima. Potrebno je napraviti detaljnu analizu nedostajućih podataka radi njihovog izračunavanja i praćenja.

Mjera 1: Razvijati, podsticati i mjeriti razvoj okolinske infrastrukture koja doprinosi održivosti razvoja

Razvoj svih segmenata društva zavisi od razvijenosti okolinske infrastrukture (vodoopskrba, kanalizacija, tretman otpadnih voda, upravljanje čvrstim otpadom, itd). Mjerenje razvoja okolinske infrastrukture je pretpostavka upravljanju njenim razvojem, a time i ukupnom razvoju. „Razvoj“ kojim se (prekomjerno) zagađuje okoliš može eventualno kratkoročno izgledati uspješan, ali se na duže staze vraća drastičnim opadanjem kvaliteta života. Odabrani set indikatora održivog razvoja u BiH mora biti uporediv s već razvijenim indikatorima u drugim zemljama, regionalnim i UN organizacijama, ali prilagođen situaciji i unutrašnjoj organizaciji BiH.

Mjera 2: Definisati sektorske, uključujući institucionalne obaveze za prikupljanje relevantnih podataka, te koordinacione aranžmane za njihovo objedinjavanje unutar statističkih agencija u BiH

Statističke agencije u BiH su po prirodi svoje djelatnosti mjesta za prikupljanje relevantnih podataka, njihovu obradu i objedinjavanje u sistem za praćenje održivosti razvoja. Međutim,

odgovarajućim zakonskim i koordinacionim aranžmanima, mnoge druge institucije na nivou BiH, te entitetske, BD, kantonalne i općinske moraju biti uključene i odgovorne za ovaj proces. Potrebno je razviti mehanizam korištenja indikatora za smanjenje poteškoća kod ocjene stanja, kvantitativne evaluacije progressa, te planiranja i donošenja odluka kod implementacije Strategije razvoja BiH i Strategije socijalne uključenosti.

Prioritet 3: Osigurati jače integrisanje politika zaštite okoliša politikama ostalih sektora

Politika zaštite okoliša ne smije biti kočnica razvoja, naprotiv, stvarni razvoj je moguć jedino uz adekvatne mjere zaštite okoliša. Zato politike svih sektora, a posebno onih koji se direktno dotiču prirodnih resursa, moraju u sebi integrisati i politiku zaštite okoliša.

Mjera 1: Transponovati okolišne zahtjeve EU u sve relevantne sektorske politike

Potrebno je da BiH integriše okolišne pravne stečevine u gotovo sve sektore (energija i rudarstvo, transport, poljoprivreda i šumarstvo, industrija, turizam, prostorno uređenje, zdravstvo, obrazovanje, finansije i drugo). To je siguran put i za BiH i njena obaveza u procesu pristupanja EU.

Mjera 2: Razvijati ekonomske instrumente koji će podsticati primjenu principa „zagađivač plaća“ i „korisnik plaća“ te principa „prevencije“ i „ponovne upotrebe“

Ekonomske instrumente koji će podsticati zaštitu okoliša, a u suštini održivi razvoj, u BiH su potpuno nerazvijeni. Potrebno ih je hitno razvijati, jer su, uz pravne instrumente (npr. okolišne i druge dozvole, saglasnosti, planove prilagođavanja i slično), to komplementarni mehanizmi za upravljanje razvojem, tako da bude stvarno održiv.

Mjera 3: Uspostaviti i učiniti operativnim entitetske (i u FBiH kantonalne) i BD fondove za okoliš

U Republici Srpskoj je potrebno unaprijediti rad Ekološkog fonda. U Federaciji BiH je potrebno uspostaviti slične fondove koji će podržavati investicije.

Mjera 4: Završiti prethodne pravne i ekonomske analize kako bi se pristupilo okolišnim i s njima povezanim konvencijama i protokolima kojima BiH još nije pristupila te regulisati njihovu implementaciju na relaciji država – BD/entiteti/kantoni

Treba pristupiti konvencijama i protokolima kojima BiH još nije pristupila za razliku od susjednih zemalja. U suštini je u pitanju neizgrađenost kapaciteta odgovarajućih institucija na nivou BiH za pripremu te često nejasni mehanizmi implementacije na relaciji s entitetima i kantonima.

Mjera 5: Uspostaviti odgovarajuće kapacitete na nivou BiH radi realizacije međunarodnih ugovora o okolišu, posebno onih kojima su pristupile i BiH i EU, te donijeti potrebne zakone na nivou države, entiteta i u FBiH kantona

Međunarodni ugovori su obaveza koja se kroz domaće zakone mora sprovesti, u skladu s unutrašnjom organizacijom države. Zato su neophodni zakoni i drugi sprovedbeni akti na svim nivoima u BiH.

Mjera 6: Razvijati okolinski odgovorno tržište u BiH

Potrebno je slati signale akterima da je potrebno da se okolinski prihvatljivo ponašaju te uvoditi državne programe i ekonomske podsticaje.

Okolinski odgovorno tržište jedino ima šansu u tržištu okruženja i EU, pa su neophodni programi i ekonomski podsticaji za one privredne subjekte koji prepoznaju tu potrebu i hoće da investiraju u čistiju proizvodnju, implementaciju IPPC direktive i druge okolišno prihvatljivije postupke od postojećih.

Mjera 7: Uspostaviti partnerstvo između vlasti, poslovne zajednice, industrije i akademske zajednice te građana na rješavanju okolinskih pitanja

Potrebno je ugraditi okolinske komponente u razvoj te u svim sferama djelatnosti osigurati veće učešće mladih i žena.

Partnerstvo je jedina prava garancija uspješnosti rješavanja postojećih okolišnih problema (npr. upravljanja čvrstim otpadom, tretmanom komunalnih i industrijskih otpadnih voda i drugo). Mladi i žene su posebno osjetljivi na ove probleme, pa ih se mora podsticati na znatno veće učešće u njihovom rješavanju. Potrebno je uspostaviti mehanizme dobrog upravljanja koji će omogućiti razvoj partnerstva.

Prioritet 4: Podsticati razvoj energetskog sektora

BiH bi hitno na nivou države trebala donijeti odgovarajuće zakone, osnovati institucije i formirati baze podataka koje se bave energetskim pitanjima koje mogu osigurati transparentan i stručan proces razvoja energetskog sektora zemlje. Potrebno je realizovati preostale preporuke iz Ugovora o energetskoj zajednici – Mapa puta za električnu energiju i gas (Sastanak Ministarskog vijeća EZ-a, Skoplje, 2006).

Mjera 1: Ojačati institucionalni okvir

Svjetska banka je u svom dokumentu “Infrastruktura i energetska strategija” (2004) ukazala da BiH “plaća tešku ekonomsku cijenu svoje neumjerene fragmentacije i decentralizacije infrastrukture, elektroprivreda i javnog nadzora nad njima.”⁵⁰ Potrebno je stoga uspostaviti institucionalni okvir za praćenje i strateško planiranje u energetskom sektoru u BiH u skladu s preporukama Svjetske banke.

Mjera 2: Usvojiti strateška dokumenta

BiH nedostaju osnovna strateška dokumenta koja bi usmjerila razvoj energetskog sektora zemlje, prije svega strategiju razvoja i akcione planove koji bi prije svega tretirali pitanje energetske sigurnosti.

Mjera3: Poboljšati regulativu

BiH nedostaju zakoni i drugi pravni izvori koji bi regulisali oblast energije, djelovanje regulatora (npr: način određivanja cijena električne energije i drugih energetskih proizvoda), olakšali ulaganje u energetski sektor.

⁵⁰ Svjetska banka, (2004) „Bosnia and Herzegovina – Energy Strategy 29023-BA“, p. 6.

Mjera 4: Poboljšati sigurnost sistema

BiH bi trebala uspostaviti sistem energetske sigurnosti, utvrditi izvore i pravce uvoza energetske proizvoda i ustanoviti norme i sigurnosni i minimalnim zalihama u skladu s EU standardima.

Prioritet 5: Podsticati razvoj svih obnovljivih izvora energije

Od iznimne je važnosti za BiH ustanoviti godišnje ciljeve proizvodnje energije iz obnovljivih energetske izvora. Ovo je još uvijek veoma nerazvijen sektor u BiH, opterećen praktično svim slabostima organizacije sistema, a ogromni prirodni potencijali u BiH su praktično potpuno neiskorišteni. Ti ciljevi bi uvezali u zajedničke aktivnosti i javni i privatni sektor. Proizvodnja energije iz obnovljivih izvora predstavlja veliku razvojnu šansu za BiH jer je to trend u EU.

Mjera 1: Implementirati Konvenciju o klimatskim promjenama

Potrebno je ojačati svijest u BiH o mogućim posljedicama klimatskih promjena, preduzeti mjere adaptacije na moguće klimatske promjene, posebno za povećanje energetske efikasnosti, odnosno korištenje obnovljivih izvora energije.

Mjera 2: Oformiti jedinice za energetske efikasnost i obnovljive izvore energije pri relevantnim ministarstvima kako bi se ubrzalo donošenje relevantne legislativne u skladu s *acquis-om* Evropske unije

Ove jedinice, ili već postojeće organizacione forme, moraju ubrzati donošenje relevantne legislativne i osiguranje odgovarajućih ekonomskih instrumenata.

Mjera 3: Unaprijediti mehanizme za promociju korištenja obnovljivih energetske resursa, učiniti ih tržišno konkurentnim i osigurati mehanizme za implementaciju

Potrebno je koristiti pozitivna iskustva susjednih zemalja i EU te ih prilagoditi i primijeniti u BiH.

To podrazumijeva uvođenje evropskih standarda i regulative za goriva iz biomase kako bi se olakšalo njeno energetske korištenje, što rezultuje neophodnošću donošenja propisa koji bi olakšali razvoj tržišta, te povećali povjerenje potrošača

BiH u ovoj oblasti raspolaže ogromnim potencijalom, koji je, za sada, praktično potpuno neiskorišten.

Mjera 5: Priprema i kompletiranje mape vjetrova, geotermalne mape, mape malih hidroelektrana, potencijala sunčeve energije i mape proizvodnje i distribucije drveta

Neophodno je da se odgovarajuće institucije, od komisija za koncesije do vlada i parlamenata ili općinskih vijeća, pripreme na tržišno, konkurentno davanje koncesija na korištenje prirodnih resursa za obnovljive izvore energije. Ova mjera treba omogućiti aktivan i transparentan odnos nadležnih institucija i javnog sektora, do razvoja novih izvora energije kako bi proces dodjele koncesija bio ekonomski i okolišno optimalan, socijalno prihvatljiv i dugoročno održiv.

4.3. Transport i komunikacije

Bosna i Hercegovina je mala zemlja, po površini i broju stanovnika, što zahtijeva veću angažovanost, odnosno povezanost i mobilnost ljudi i roba, u cilju ekonomskog i društvenog razvoja, na osnovi većeg korištenja internih prirodnih, ljudskih i drugih resursa.

Razvoj svih vidova transporta je neophodan radi konkurentnosti i ponude različitih vidova usluga. Pa se u tom pogledu postavlja cilj optimalnog razvoja svih vidova transporta, kako bi se u skladu s EU transportnom politikom postigao zadovoljavajući nivo svih usluga uz dostignuće promovisanog i praktično primijenjenog intermodalnog transporta i sistema inteligentnog transporta (ITS), kao najviših oblika modernog i ekonomičnog transporta, potrebnog ekonomiji, društvu i građanima pojedinačno.

Informacione i komunikacione tehnologije (IKT) sve više zauzimaju središnje mjesto u strategijama povećanja konkurentnosti zemalja diljem svijeta, zahvaljujući svojoj modernizujućoj snazi kao suštinskom omogućivaču rasta i razvoja⁵¹. IKT je od iznimne važnosti u osposobljavanju zemalja sa srednjim dohotkom u postizanju viših etapa rasta i ostvarivanja ekonomske i socijalne transformacije.

Prioritet 1: Zadovoljenje i povećanje mobilnosti roba i ljudi, te doprinos ukupnom održivom društvenom i ekonomskom razvoju

Mjera 1: Izgraditi nedostajuću transportnu infrastrukturu, naročito planirane autoputeve i brze puteve koji povezuju velike privredne i administrativne centre u BiH te povećavaju regionalnu povezanost u BiH

Za realizaciju ovih projekata treba koristiti kreditna sredstva i modele javno privatnog partnerstva kako bi se izbjegla prevelika zaduženost države. Neophodno je povećati učinak rada u pogledu boljeg planiranja realizacije projekata, efikasnijeg rada i znatno povećati rezultate izgradnje puteva, koji trenutno na godišnjem nivou, 15 do 20 kilometara autoputa.

Mjera 2: Rekonstruisati i modernizovati postojeću infrastrukturu (puteve, željezničku mrežu, riječne luke, te aerodrome)

Potrebno je ubrzati sprovođenje dogovorenih reformi, koje su veoma često uslov korištenja finansijskih sredstava, te pospješiti pripremu investicionih projekata. Kod određivanja prioriteta za rekonstrukciju i modernizaciju potrebno je rukovoditi se stepenom veće ekonomske i finansijske isplativosti i rješavanja transportnih problema, kao što je slučaj korištenja riječnog i željezničkog transporta, koji su trenutno veoma zapostavljeni. Prilikom realizacije ove mjere posebnu pažnju treba posvetiti sigurnosti u prometu i zaštiti okoliša.

Mjera 3: Povećati i modernizovati mobilne transportne kapacitete te racionalizovati njihovo korištenje

Mobilni kapaciteti u nekim vidovima transporta, kao što su željeznice, zračni i vodni transport, u veoma su slabom kvalitativnom stanju i kapacitetima. Potrebno je povećanje

⁵¹ Inicijativa i-2010 Evropske unije navodi unapređenje, široku primjenu i razvoj IKT kao preduslov za konkurentnost i zaposlenost (v. COM /2005/ 229 final: Communication from the commission to the council, the European parliament, the European economic and social committee and the committee of the regions “i2010 – A European Information Society for growth and employment”).

kapaciteta i modernizacija mobilnih kapaciteta. Neki aranžmani su već postignuti, kao što je lizing i dokapitalizacija u zračnom transportu, te ugovoreni nagibni vozovi. U cestovnom transportu potrebna je modernizacija i prilagođavanje EU standardima, kao i racionalno korištenje, što se može postići uspostavljanjem logističkog centra BiH, te drugim mjerama, kojima se regulišu redovi vožnje, dozvole i sl.

Prioritet 2: Optimalan razvoj svih vidova transporta i pružanje najboljeg nivoa usluga pri najnižim troškovima

BiH je jedna od rijetkih zemalja, a vjerovatno i jedina u Evropi, koja u oblasti transporta nema razvojnih strateških dokumenata, ni investicionih programa s prioritetima projekata i aktivnosti. Da bi izvršila obaveze iz zaključenih međunarodnih sporazuma, te poboljšala planiranje transportne infrastrukture na državnom i entitetskom nivou u svjetlu dosljednog utvrđivanja prioriteta transportnih projekata duž zajedničke regionalne transportne mreže Jugoistočne Evrope i drugih internih mreža, tri važna dokumenta su u procesu pripreme i usvajanja: Transportna politika BiH, Transportna strategija BiH i Akcioni plan BiH.

Mjera 1: Razvijati transportni sistem prema strateškim dokumentima (politike, strategije, akcioni planovi)

Ovi strateški dokumenti su osnova za razvoj i napredak. Transportna politika je završena i nalazi se u proceduri usaglašavanja i usvajanja. Očekuje se da strategija i akcioni plan budu gotovi do kraja juna 2010. godine. Dokumenti se rade uz finansijsku pomoć Svjetske banke i EBRD-a.

Mjera 2: Unaprijediti domaće propise i primjenjivati standarde i propise Evropske unije

Regionalnim sporazumom o zajedničkom razvoju osnovne transportne mreže BiH se obavezala na usvajanje većeg broja standarda i direktiva. Uspostavljanjem Transportne zajednice između EU i zemalja Jugoistočne Evrope, što je u toku, povećat će se obaveze BiH u tom pogledu.

Mjera 3: Jačati regionalnu saradnju i povezanost

Svi aktuelni dogovori i sporazumi prevashodno zahtijevaju regionalnu saradnju i zajednički razvoj transporta, u čemu BiH ne smije zaostajati, jer zajednički razvoj i saradnja istovremeno znače i međusobnu konkurenciju. Uvažavajući regionalne sporazume i dogovore, treba maksimalno intenzivirati bilateralne sporazume sa susjednim, graničnim zemljama, naročito u kopnenom i vodnom transportu.

Prioritet 3: Interna usaglašenost u oblasti transporta te harmonizacija s EU standardima i propisima uključujući aspekte sigurnosti i zaštite okoliša

Mjera 1: Ostvariti funkcionalan i ekonomičan transport uz minimalno negativan uticaj na okoliš

Postojeći transport ne zadovoljava društvene i ekonomske potrebe na način kako je to u razvijenim zemljama Evrope i zbog toga su neophodni veliki naponi za povećanje funkcionalnosti i ekonomičnosti transporta. Urađene studije za intermodalni transport, rehabilitaciju rijeke Save, za sigurnost saobraćaja i sl. osnova su za donošenje odluka za realizaciju ove mjere. Funkcionalan i ekonomičan transport ima izuzetne indirektno efekte na ekonomiju i društvo.

Mjera 2: Pratiti i evaluirati negativne uticaje i procese u sektoru transporta i preduzeti potrebne aktivnosti i mjere za postizanje sigurnog i pouzdanog transporta

Podsektori transporta se razlikuju jedan od drugog i pristup je različit. U cestovnom saobraćaju je sve privatizirano, dok u željezničkom nije. U cestovnom saobraćaju je potpuna konkurencija, izuzev urbanog transporta, dok u željezničkom nije. Svaki vid transporta treba posebno analizovati i preduzeti tražene aktivnosti u cilju postizanja sigurnosti i pouzdanosti transporta.

Mjera 3: Preduzeti aktivnosti nadzora i kontrole primjene propisa te uspostaviti finansijsku disciplinu naplate adekvatnih naknada za sve vidove transporta

Mehanizmi inspeksijske i interne kontrole su prisutni kod mnogih subjekata i operacija, ali je to nedovoljno za potpunu primjenu propisa i uvođenje novih direktiva i standarda. Nadležna ministarstva su obavezna na primjenu propisa i obaveza stečenih sporazumima i zakonima za cijeli sektor transporta, a isto moraju tražiti od transportnih organizacija i institucija

Prioritet 4: Povećati spremnost za informaciono-komunikaciono umrežavanje i razvoj informacionog društva

Neophodno je osigurati izgradnju i razvoj informaciono-komunikacionih tehnologija, zasnovanih što više na optičkim vezama, i njihovu upotrebu od što većeg broja građana, posebno mladeži, i organizacija da bi se zemlja što bolje uključila u e-Evropske i globalne informaciono-komunikacione procese. Posebno je važno osigurati što bolji pristup širokopojasnom internetu u osnovnom i srednjim školama te fakultetima.

Mjera 1: Izgraditi i razviti IKT infrastrukturu

Neophodno je definisati i poduzeti korake kojima bi se omogućilo racionalnije korištenje postojeće komunikacione infrastrukture, kao i izgradnja nove širokopojasne infrastrukture. Racionalnije korištenje postojeće infrastrukture se podjednako odnosi na prenosnu i na pristupne mreže. S tim u vezi potrebno je:

- uspostaviti ICT magistrale i akademske mreže na nivou BiH⁵²
- intenzivirati izgradnju nove širokopojasne pristupne infrastrukture putem:
 - omasovljenja digitalne pretplatničke mreže xDSL priključaka (x Digital Subscriber Lines)
 - izgradnje bežičnih širokopojasnih pristupnih mreža
 - razvoja i izgradnje optičkih mreža u pristupu i
 - razvoja i implementisanja novih širokopojasnih tehnologija.
- harmonizovati plan frekvencija BiH za potrebe:
 - civilnog korištenja
 - državnih institucija
 - razvoja digitalnog radija i televizijskog emitovanja.

⁵² Neophodno je pokrenuti naučno-istraživačku računarsku mrežu radi uključivanja istraživačke i naučne zajednice u evropske i globalne naučne tokove. BiH je, pored Albanije, jedina evropska zemlja bez naučno-istraživačke računarske mreže na razini zemlje. Vlada RS-a je oktobra 2006. osnovala Javnu ustanovu „Akademska i istraživačka mreža Republike Srpske“ (JU „SARNET“) koja se bavi izgradnjom, razvojem, održavanjem i korištenjem informaciono-komunikacione infrastrukture za potrebe visokoškolskih i naučno-istraživačkih ustanova u RS-u, te za povezivanje sa srodnim institucijama i mrežama.

Uspješno sprovođenja ovih koraka rezultovalo bi povećanjem stepena konkurentnosti između pružaoca telekomunikacionih usluga, omogućavanjem pružanja novih usluga uz racionalnije korištenje postojeće i razvojne nove TK infrastrukture.

Mjera 2: Jačati e-zakonodavstva i e-vlade

Uprkos značajnom napretku glede donesenih propisa u IKT području, koherentan i sveobuhvatan pravni okvir za upotrebu IKT-a još uvijek nije zadovoljavajući. Neophodno je zakonodavnu regulativu razvijati cjelovito i u skladu sa zahtjevima *acquis-a* i potrebama savremenog informacionog društva. Razvoj IKT sektora će biti posebno potaknut aktivnostima vlada na usvajanju i razvoju najboljih praksi u oblasti usluga e-vlada. To će uticati na poboljšanje produktivnosti javnog sektora i performansi privatnih preduzeća koja koriste te usluge. Razvoj e-vlada će iziskivati dalje napore na osnivanju i razvoju formalnih organa odgovornih za njenu koordinaciju i izvršenje.

Mjera 3: Sprovoditi "eSEE Agendu +"

BiH će raditi dosljedno na sprovođenju zaključka iz "eSEE Agenda +", potpisane od strane ministara vlada zemalja Jugoistočne Evrope, u Sarajevu 2007, i ohrabrivati razvoj širokopojasne mrežne infrastrukture i na njoj baziranih širokopojasnih elektronskih servisa kako bi se ubrzao razvoj informacionog društva i postigli postavljeni ciljevi iz Akcionog plana "eSEE Agenda +".

Postizanje postavljenih ciljeva iz "eSEE Agenda +" u domeni širokopojasne mrežne infrastrukture i odgovarajućih servisa ostvarivat će se kroz:

- osiguranje širokopojasnih mreža velikih bitskih brzina i pouzdanih servisa koji će osigurati siguran pristup bogatim sadržajima;
- podsticanje razvoja digitalnih sadržaja i servisa kao i prevođenje konvencionalnih sadržaja u digitalni format;
- harmonizovanje pravila i politika iz oblasti telekomunikacija i medija koji će biti tehnološki neutralni i koji će omogućiti lakšu konvergenciju informacionog društva i medija servisa;
- osiguravanje kompjutera i širokopojasnog pristupa internetu za sve škole i obrazovne institucije; i
- daljnji razvoj akademske širokopojasne mreže koja će uvezati sve naučne institucije u BiH i omogućiti im saradnju na važnim projektima za razvitak informacionog društva, kao i na drugim projektima od zajedničkog interesa.

Indikatori rezultata za cilj održivi razvoj

Benchmark indikatori predstavljaju BiH „udaljenost“ u odnosu na prosjek EU 4. Ovaj prosjek je izjednačen s indeksom 100 i BiH vrijednost predstavlja udio u toj vrijednosti. Indeks 100 predstavlja „pokretni prosjek“ odnosno prosjek EU 4 koji se posebno izračunava za svaku godinu. (Četiri zemlje članice EU koje se koriste za izračunavanje prosjeka su Bugarska, Rumunija, Slovačka i Mađarska, kao četiri zemlje članice EU koje su istovremeno tranzicijske zemlje.) U aneksu su predstavljene metodologije izračuna, tabele s potpunim podacima za svaki pojedinačni indikator uključujući i dvije zemlje iz regiona koje su kandidati za članstvo.

Tabela 12: Benchmark indikatori

Cilj: Održiv razvoj	Bazna vrijednost indikatora je benchmark odnosno prosjek EU 4 = 100							
	Nivo	Izvor	2005.	2006.	2007.	2008.	2009.	2010.
Održiv razvoj*	BiH	3	:	:	:	81	:	:
Kvalitet puteva	BiH	3	:	:	:	59	59	:
Troškovi poljoprivrednih politika	BiH	3	:	:	:	103	111	:
Tehnološka spremnost	BiH	3	:	77	69	66	72	:
Opšti kvalitet infrastrukture	BiH	3				66	59	:
Željeznički transport – transport robe (miliona tona / km)	BiH	1	8	11	11	13	:	:
Emisija CO ₂ po GDP-u (kgCO ₂ /\$)	BiH	5	73	68	64	:	:	:
Emisija CO ₂ po stanovniku (veća vrijednost predstavlja manju emisiju) (tCO ₂ /stanovn.)	BiH	5	141	132	121	:	:	:
Potrošnja el. energije po stanovniku	BiH	5	61	58	59	:		:
Potrošnja energije po GDP-u	BiH	5	105	97	90	:	:	:
Potrošnja energije po stanovniku	BiH	5	48	51	57	:	:	:
Broj mobitela		6	:	54	58	71	:	:
Broj korisnika interneta		6	:	72	69	73	:	:
Broj priključaka širokopojasnog interneta		6	:	15	22	39	:	:

* Dvogodišnji indikator.

3 Svjetski ekonomski forum.

1 EUROSTAT.

5 International Energy Agency.

6 Međunarodna telekomunikaciona unija

(online baza podataka).

Peti strateški cilj: EU integracije

EVROPSKE INTEGRACIJE – STRATEŠKI PUT BOSNE I HERCEGOVINE

Zaključcima Parlamentarne skupštine Bosne i Hercegovine iz aprila 2003. godine potvrđeno je da je pridruživanje Evropskoj uniji strateški cilj Bosne i Hercegovine za koji postoji potpuni politički koncenzus u zemlji.

Naklonost proevropskim integracijama, prije i poslije ovog zaključka, formalno su potvrdile i „Deklaracija o specijalnim odnosima s EU“ iz 1998. godine, „Odluka Vijeća ministara o pokretanju inicijative za pristupanje EU“ iz 1999. godine, „Rezolucija o evropskim integracijama i Paktu

stabilnosti za Jugoistočnu Evropu Parlamentarne skupštine BiH“ iz istog perioda te „Izjava predsjednika političkih stranaka“ iz 2004. godine kojom se potvrđuje spremnost na politički konzenus i dalju demokratizaciju BiH, u okviru ustavnog poretka radi ulaska u Evropsku uniju i Partnerstvo za mir.

BiH je predmet regionalnoga pristupa Evropske unije zemljama Zapadnog Balkana kroz proces stabilizacije i pridruživanja, kao i element strategije uslovljenosti iz 1997. godine. Politički dijalog, liberalizacija trgovine, saradnja u oblasti pravosuđa i unutrašnjih poslova te proces stabilizacije i pridruživanja vodilje su integrisanja BiH u političku i ekonomsku maticu Unije. Uz autonomne trgovinske mjere i finansijsku pomoć, ključni instrument procesa je Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju, čijim je potpisivanjem 16. juna 2008. godine BiH stupila u prvi ugovorni odnos s Evropskom unijom, potvrdivši status potencijalnog kandidata za članstvo u EU iz 2000. godine, a time i ranije više puta njoj ponuđenu evropsku perspektivu. Potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju ostat će trajno ubilježeno u historiju evropskog puta BiH, tim prije što ovaj čin ne predstavlja isključivo nagradu za doseganje reformskih ciljeva, kojima je ovaj ugovorni odnos bio uslovljen, već jednovremeno otvara prostor novih mogućnosti za zemlju, kroz jasno istaknuto uvjerenje strana potpisnica o stvaranju novog ozračja za ekonomske odnose između BiH i zemalja članica EU, prije svega za razvoj trgovine i ulaganja, što su presudni faktori za restruktuisanje i osuvremenjivanje privrede BiH. Baziran na postepenom uspostavljanju zone slobodne trgovine u periodu od najviše pet, kao i cilju končanog pridruživanja u periodu od najviše šest godina od dana stupanja na snagu istog, Sporazum promovise okvir za reforme osmišljene kako bi se potaklo usvajanje EU standarda, s ciljem da se bosansko-hercegovačko društvo u svim svojim suštinskim aspektima približi tekovinama evropskih vrijednosti na kojima je Unija zasnovana. Prvim ugovornim odnosom s EU BiH preuzela je na sebe kako odgovornost za uživanja prava tako i odgovornost za ispunjavanje obaveza utjelovljenih u osnovne elemente Sporazuma, koji se sežu od opštih principa Sporazuma, političkog dijaloga, regionalne saradnje, preko ključnih segmenata unutrašnjeg tržišta, usklađivanja i sprovođenja zakonodavstva, do finansijske i politika saradnje uopšteno, a koje imaju pravno dejstvo s aspekta međunarodnog zakonodavstva.

AKTUELNA SITUACIJA

S ciljem da se čim prije počnu sprovoditi odredbe SSP-a o trgovini i trgovinskim pitanjima, 16. juna 2008. potpisan je i Privremeni sporazum o trgovini i trgovinskim pitanjima, koji je stupio na snagu 1. jula iste godine te time obavezao institucionalne i administrativne strukture u zemlji, da koriste, poštuju i sprovode prava i obaveze koje se tiču slobodnog kretanja roba, industrijskih proizvoda, te poljoprivrednih i ribljih proizvoda. Privremeni sporazum, kao što mu i sam naziv govori, primjenjivat će se privremeno, dok na snagu ne stupi Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju. U tom kontekstu, oformljene su privremene institucionalne strukture, koje će nadzirati primjenu i sprovođenje istog.

Strateški okvir za realizaciju obaveza iz Privremenog sporazuma i Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju za period 01.01.2010 – 31.12.2011. daje dokument “Program mjera za sprovedbu

Privremenog sporazuma/Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju” usvojen od strane Vijeća ministara.

Dodatni okvir podrške procesu stabilizacije i pridruživanja i punom ispunjavanju pristupnih kriterija pruža Evropsko partnerstvo, zasnovano 2004. godine, kojim se definišu prioritete reforme neophodne da se realizuju kako bi se zemlja približila krajnjem cilju – pristupanje ujedinjenoj evropskoj porodici. Evropsko partnerstvo nastoji usmjeriti administrativne i institucionalne kapacitete na državnom i entitetskom nivou u pravcu reformisanja ključnih aspekata političkog, ekonomskog i socijalnog uređenja zemlje, promovisući i okvir finansijske podrške za navedene svrhe. Institucije BiH trenutno su predane ispunjavanju obaveza iz trećeg Evropskog partnerstva razrađenih “Akcionim planom za realizaciju prioriteta iz dokumenta Evropsko partnerstvo za period 2008 – 2012”. Vrijeme koje dolazi donijet će sa sobom nove prioritete i obaveze utjelovljene u četvrtom po redu Evropskom partnerstvu, a za očekivati je da po sticanju statusa kandidata isti bude zamijenjen Pristupnim partnerstvom.

Danom potpisivanja SSP-a BiH je preuzela na sebe obavezu usklađivanja domaćeg zakonodavstva s pravnom stečevinom EU kao i njegovog efikasnog sprovođenja. Međutim, Odluka Vijeća ministara iz 2003. godine o procedurama u procesu usklađivanja zakonodavstva s *acquis communautaire-a*, kao i tekstom gotovo identične entitetske odluke o usklađivanju zakonodavstva, već tada su, s aspekta domaćeg prava, obavezale zakonodavne strukture u zemlji na usklađivanje domaćeg pravnog okvira s pravnom stečevinom Zajednice, što je potvrdilo suštinsku opredijeljenost BiH ponuđenoj evropskoj perspektivi. Preuzimanje *acquis-a* predstavlja najkompleksniji i najdugotrajniji posao u cjelokupnom procesu evropskih integracija. Ovo stoga što je pravo Evropske unije podložno promjenama koje se javljaju kao odgovor na razvoj društvenih odnosa i globalizaciju ekonomskih tokova u Uniji i regionu. Imajući na umu kompleksnost organizacione strukture BiH i brojne aktere uključene u proces predlaganja i donošenja zakona, ključni izazov bliske budućnosti predstavlja uspostavljanje jedinstvene metodologije preuzimanja pravne stečevine EU, kako bi se osigurala sprovedba iste na jedinstveni način u cijeloj zemlji. Jedinstvena metodologija dalje povlači za sobom naredni izazov utjelovljen u jačanju saradnje i koordinacije rada u ove aktivnosti uključenih institucija u cijeloj zemlji, na kojoj Direkcija za evropske integracije, u saradnji s entitetskim i koordinatorom u procesu evropskih integracija iz Distrikta Brčko, već radi i za očekivati je da će učinjeni napori čim prije rezultovati jačom i efikasnijom koordinacionom strukturom u potpunosti predanoj ideji evropskih integracija, a samim tim izmjenama i dopunama ranije navedene Odluke Vijeća ministara o procedurama u procesu usklađivanja zakonodavstva s *acquis communautaire-a*. „Program prioriteta usklađivanja u zakonodavnim aktivnostima za sprovedbu Evropskog partnerstva i Privremenog Sporazuma“ i SSP-a, kad ovaj stupi na snagu, daje početni planski okvir za usklađivanje zakonodavstva.

Evropska perspektiva potvrđena 16. juna 2008. godine insistira na kreiranju i implementiranju sveobuhvatnog pristupa dosezanju takozvanih *kopenhagenskih* i *madridskih* kriterija za prijem u članstvo. Ključni izazov za BiH je dosezanje ciljeva političkog kriterija – postojanje stabilnih institucija koje osiguravaju demokraciju, vladavinu zakona, poštivanje zakona, poštivanje ljudskih prava i sloboda i zaštitu manjina. Ispunjavanje navedenog zahtjeva predstavlja osnovni uslov za

pokretanje bilo kojih pregovora o pristupanju. Efikasno funkcionisanje tržišne ekonomije i sposobnost zemlje da se uspješno nosi s konkurentskim pritiscima i tržišnim silama unutar Unije, te sposobnost potpunog preuzimanja obaveza proizašlih iz članstva, zahtjevi utjelovljeni u ekonomskom i pravnom kriteriju retrospektivno, bit će predmetom dinamičnog ocjenjivanja na naprednijem nivou procesa pridruživanja. Imajući u vidu da je od samog formalnog transponovanja zakonodavstva Evropske unije u domaći pravni okvir važnija njegova efikasna sprovedba kroz odgovarajuće administrativne i sudske strukture, to je postojanje jakog, funkcionalnog i efikasnog administrativnog aparata determinisano kao četvrti pristupni kriterij u Madridu, decembra 1995. godine, a pred institucije BiH uključene u proces stabilizacije i pridruživanja je postavilo nove obaveze. Najbolji odgovor na izazov dosezanja pristupnih kriterija, kao i odgovor na ispunjavanje obaveza iz Privremenog sporazuma/SSP-a kao i Evropskog partnerstva, treba dati **Okvirni program integrisanja koji će udovoljiti zahtjevima procesa pridruživanja BiH Evropskoj uniji, ujedno osiguravajući konzistentnost u adresiranju svih obaveza koje proces stabilizacije i pridruživanja podrazumijeva, uz potpuno uvažavanje ustavne strukture zemlje i podjelu nadležnosti između svih nivoa vlasti u BiH.** Okvirni program bi trebao ponuditi rješenje za neophodnu izradu sveobuhvatne strategije usvajanja *acquis-a* u oblastima koji su naročito kompleksne i čije uređenje stoga iziskuje velika finansija ulaganja. Jedan od očitih primjera je oblast zaštite okoliša u cijeloj zemlji. Ovaj naredni korak u procesu pridruživanja povlači za sobom potrebu jačanja koordinacije rada institucija, posredno i neposredno uključenih u proces evropskih integracija na svim nivoima organizacione strukture BiH sa ciljem preciznijeg definisanja uloge i odgovornosti istih u procesu evropskih integracija na političkom i tehničkom nivou.

Partnerstvo Evropske unije s Bosnom i Hercegovinom stoga promovira okvir za finansijsku pomoć usmjerenu u pravcu udovoljavanja prioritetima i identifikovanim ciljevima. Pomoć Zajednice BiH u procesu stabilizacije i pridruživanja uopšteno se promovira kroz za tu svrhu osmišljene finansijske instrumente, kao što je trenutno aktuelni instrument predpristupne pomoći IPA 2007 – 2013, iz jula 2006. godine, koji je zamijenio dotadašnji CARDS program za period 2000 – 2006. BiH je s Komisijom Evropskih zajednica potpisala Sporazum o pravilima saradnje, koja se odnosi na finansijsku pomoć EU BiH, u okviru implementacije pomoći putem IPA-e. Okvirni Sporazum daje upravni, pravni i tehnički okvir za finansijsku pomoć namijenjenu BiH, jednovremeno određujući smjer izgradnje, izmjene i dopune pravnog okvira BiH u cilju njegove realizacije. *Pomoć zemljama kandidatkinjama, kao i zemljama potencijalnim kandidatkinjama trebala bi nastaviti podržavati ih u njihovim naporima da ojačaju demokratske institucije i vladavinu zakona, reformišu javnu administraciju, sprovode ekonomske reforme, poštuju ljudska, kao i manjinska prava, unapređuju jednakost spolova, podržavaju regionalnu saradnju, kao i pomirenje i rekonstrukciju te doprinose održivom razvoju i smanjenju siromaštva u ovim zemljama.* Kao zemlja potencijalni kandidat, BiH uživa finansijsku pomoć kroz prve dvije komponente IPA-e: podrška tranziciji i institucionalnoj izgradnji/kroz podršku u tri ključna područja političkog i ekonomskog kriterija i sposobnosti preuzimanja obaveza iz članstva/ i podrška učešću u prekograničnoj saradnji posredstvom bilateralnih i multilateralnih programa prekogranične saradnje s državama članicama EU obuhvaćenim Jadranskim programom, te transnacionalnim programima za Jugoistočnu Evropu. Preostale tri komponente, regionalni razvoj, ruralni razvoj i razvoj ljudskih resursa bit će dostupne sticanjem statusa kandidata, koji će jednovremeno potvrditi akreditaciju zemlje za upravljanje fondovima na decentralizovan način. Uz Evropsko partnerstvo, okvir za usmjeravanje finansijske pomoći EU čine i Izvještaj o napretku i Strategija proširenja Evropske komisije, distribuisani na godišnjoj osnovi, kao i Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju. Po dobivanju statusa kandidata pomoć BiH bit će

kompatibilna s prioritetima Pristupnog partnerstva, državnog programa za usvajanje *acquis communautaire-a* i pregovaračkog okvira. Dodatno ohrabrenje za BiH je mogućnost da pomoć može uključiti i usklađivanja s *acquis communautaire-om*, dok je zemlja još u statusu potencijalnog kandidata. Uopšteno, dodjeljivanje pomoći EU uslovljeno je napretkom zemlje u zadovoljavanju političkih kriterija, a posebno napretkom u ispunjavanju konkretnih prioriteta Evropskog partnerstva, kao i napretka u domenu demokratskih, institucionalnih i ekonomskih reformi. Za period 2009 – 2011. finansijska pomoć usmjerena je Višegodišnjim indikativnim planskim dokumentom (MIPD). MIPD polazi od cilja pomoći EU u ispunjavanju kriterija za pripremu zemlje za članstvo u EU, podržavajući prelaz iz statusa države potencijalnog kandidata u status države kandidata za članstvo u EU.

KLJUČNI IZAZOVI

Bosna i Hercegovina danas stoji pred izazovom daljeg pridruživanja u EU. Stupanje na snagu Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju je prvi u nizu. Iza ovog dolazi sticanje statusa kandidata i otvaranja pregovora po poglavljima pravne stečevine EU, za što je dobra ocjena sprovođenja SSP-a/Privremenog sporazuma i prioriteta iz Evropskog partnerstva ključna. Sticanju statusa kandidata prethodi podnošenje zahtjeva za članstvo čije je razmatranje i konačno odobrenje praćeno ocjenom spremnosti zemlje na pristupanje u EU kroz prihvatanje i ispunjavanje uslova za članstvo za svrhu čega će se BiH dostaviti upitnik. Odgovori na pitanja iz upitnika daju cjelovit pregled stanja u zemlji u više oblasti. Ranije definisana potreba za jačanjem institucionalne koordinacije na tehničkoj i političkoj razini bit će ključna za adekvatno udovoljavanje obavezama koje dostavljanje upitnika i tražene povratne informacije nose sa sobom. Kada se BiH konačno dodijeli status kandidata, obaveze će se u daljem procesu pridruživanja usložiti, imajući u vidu da to podrazumijeva otvaranje pregovora po pojedinim poglavljima pravne stečevine Evropske unije što iziskuje velika finansijska, kao i ulaganja u naobrazbu i adekvatnu pripremu u proces pregovaranja uključenih kadrova. U tom kontekstu, jačanje administrativnih kapaciteta na svim nivoima organizacije vlasti u BiH poštujući njenu ustavnu strukturu i nadležnosti entitetskog i državnog nivoa predstavlja beskompromisnu obavezu koju za sobom povlači proces evropskih integracija.

Ideja „Bosna i Hercegovine u Evropskoj uniji“ treba da bude vodilja svakog segmenta društveno-političke zajednice naše zemlje i pokretačka snaga neophodnih kompromisnih rješenja sa svrhom osiguravanja potpune podrške našem strateškom cilju.

INSTITUCIONALNI OKVIR

Procesom stabilizacije i pridruživanja zahtijevane reforme povlače za sobom potrebu jačanja administrativnih i institucionalnih kapaciteta na svim nivoima organizacije vlasti u BiH u skladu sa postojećim ustavnim rješenjima za što je neophodno izdvojiti značajna finansijska sredstva.

Zakonom o Vijeću ministara je definisana uloga Direkcije za evropske integracije kao organa koji usklađuje aktivnosti organa vlasti u Bosni i Hercegovini u procesu evropskih integracija. Proces evropskih integracija je kompleksan i podrazumijeva usaglašavanje stavova i aktivnosti svih organa

vlasti. Direkcija je do sada pripremila i Vijeće ministara usvojilo veći broj odluka kojima se uspostavlja okvir za institucionalizaciju koordinacije procesa evropskih integracija. Imajući u vidu naredne korake koji stoje pred BiH, potrebno je sistem koordinacije unaprijediti te su u tom smislu poduzete potrebne aktivnosti.

ŠESTI STRATEŠKI CILJ: SOCIJALNA UKLJUČENOST

Socijalno uključivanje predstavlja i društvenu i ekonomsku kategoriju razvoja koja kroz socijalne investicije i razvojne transfere ulaže u znanje, obuku, zdravlje i druge vidove izjednačavanja mogućnosti za život i rad posebno ranjivih ciljnih grupa (bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost, invalidnost, spol, starost i slično) te potiče podizanje njihovog nivoa radne aktivnosti uzimajući u obzir njihovu specifičnu radnu sposobnost, vještine i znanje kao i potencijal kojeg treba nadograditi da bi se povećala njihova zapošljivost kao ključni preduslov za aktivnu ulogu u društvu. Ovaj cilj tretira i različite vidove socijalnog osiguranja i socijalne zaštite koji bitno utiču na socijalni položaj pojedinih kategorija.

Ključni je cilj povećanje socijalne uključenosti, podizanje participacije neaktivnog, obeshrabenog stanovništva i ponovna integracija u društveni život, tržište rada te izjednačavanje mogućnosti za isti. Na ovaj način, očekuje se postepeno znatno smanjenje opterećenja na socijalna davanja, te povećanje udjela onih koji doprinose ekonomskom razvoju i time se otvara prostor za održiv sistem socijalnog osiguranja naročito uslijed trenda starenja populacije.

Aktualna situacija

Demografski trendovi

Veličina BiH populacije se procjenjuje u 2007. na 3.447.156 stanovnika od čega 64.2% živi u Federaciji, 33.8% u Republici Srpskoj, 2% u Brčko distriktu. Najveći broj stanovnika živi u ne urbanim područjima, odnosno ruralnim ili mješovitim područjima (u RS-u 2/3 stanovnika, u FBiH i BD-u nešto više od 50% stanovnika).

Struktura spolova kao i stvaranje neravnoteže proizilazi iz različitih trendova mortaliteta, nataliteta, migracija, socio-ekonomskih faktora i slično. Koeficijent maskuliniteta (udio broja muškaraca u ukupnoj populaciji žena) iznosi 95.5% (FBiH 95.3 %, RS 96%, BD 97.7%). U nižim starosnim grupama broj muškaraca je veći od broja žena te broj muškaraca nakon 55 godine života evidentno opada.

Starenje populacije: Prosječna starost stanovništva u BiH je 38.3 godina (u FBiH 37 godina, u RS-u 40,8 godina, Brčko distriktu 39,5) što govori o funkciji stope starenja stanovništva. Najveći broj stanovnika pripada starosnoj kategoriji 35 – 64 godine (39.5 % stanovništva).

Populacija mlađa od 18 čini 21.6% ukupnog stanovništva gdje djeca u predškolskoj dobi čine 5.4% ukupnog stanovništva. Udio starih u ukupnoj populaciji je 15.1% gdje je na svakih 100 stanovnika 57 žena. Značajne su razlike po geografskom području gdje najstarija populacija živi na području Republike Srpske (18.5%), a najmanje u Federaciji BiH (13.3%). Ovu činjenicu potvrđuje i omjer starih (lica 65+) prema broju djece; naime u Republici Srpskoj je 3.9; u Federaciji BiH 2.3. Niska stopa fertiliteta (omjer žena – dijete, odnosno omjer broja djece 0 – 4 prema broju žena 15 – 49) i pokazuje da 18 djece (mlađi od 5 godina) dolazi na svakih 100 žena. Stopa fertiliteta je veća u Federaciji BiH (17.9%), dok je u Republici Srpskoj 16.5% (vrijednost dobivena za RS je određena ne samo niskim prisustvom djece 0 – 4 nego i žena u posmatranoj starosnoj grupi).

Domaćinstva: U 2007. u BiH je živjelo 1.05 mil. domaćinstava s prosječnom veličinom domaćinstva 3.27 člana. U prosjeku domaćinstva u Federaciji BiH imaju nešto veći broj članova nego domaćinstva u Republici Srpskoj ili Brčko distriktu (prosječna veličina domaćinstva u FBiH je 3.06 u gradskim i 3.62 u prigradskim/ruralnim područjima, dok u BD- u nema razlike u veličini domaćinstva između urbanog i prigradskog/ruralnog područja). Lica koja žive sama predstavljaju 14.8% ukupnih domaćinstava.

Tabela 1: Glavni indikatori o stanovništvu u BiH prema entitetima:

	BiH	FBiH	RS	BD
Procijenjeni broj domaćinstava	1.054.613	657.984	374.715	21.914
Prosječna veličina domaćinstva (broj članova po domaćinstvu)	3,27	3,36	3,11	3,07
Procijenjeni broj stanovnika	3.447.156	2.213.783	1.166.173	67.200
Ukupni mjesečni izdaci za potrošnju po domaćinstvu (.000 KM)	1.541,43	1649,72	1364,31	1318,47
Prehrambeni proizvodi (hrana i piće) u (KM)	511,17	535,51	473,18	429,87
Neprehrambeni proizvodi	1.030,26	1114,21	891,14	888,6
Učešće prehrambene potrošnje u ukupnoj potrošnji	33,16	32,46	34,68	32,60

Siromaštvo i socijalna isključenost

Stopa siromaštva za BiH u 2007. koja se metodološki može porediti sa stopom siromaštva iz 2004. iznosi 18.6% s 95%-nim intervalom povjerenja između intervala 17.4% - 19.7%. Ovaj podatak o siromaštvu isključuje troškove na zdravstvenu zaštitu iz ukupne potrošnje domaćinstva pod pretpostavkom da ne doprinose materijalnom blagostanju. **Prosječna ekstremna linija siromaštva** za 2007. u BiH, koja daje minimum potrebne kalorijske vrijednosti, iznosi 1.005.68 KM. U 2007. **generalna linija siromaštva** iznosi 2,857,31 KM (uključuje obroke van doma, a isključuje troškove zdravstvene zaštite iz ukupne potrošnje). Stope siromaštva su veće nego prosječno za nezaposlena lica i lica koja nisu sposobne za rad, dok su kod lica koja su aktivna stope siromaštva veće kod samozaposlenih ili lica koja nemaju stalno zaposlenje. Od svih siromašnih domaćinstava 39,9% ima zaposlenog nosioca i 28,1% nosioca koji je u penziji. U posljednjim godinama (2004 – 2007.) stopa siromaštva ostala je nepromijenjena, međutim, povećala se nejednakost. Naredni podaci pokrivaju 2010. godinu, ali možemo pretpostaviti da će uticaj globalne ekonomske krize pogoršati situaciju za najranjivije kategorije.

Tabela 2: Linija siromaštva u BiH (Generalna linija siromaštva, APD BiH 2007.)

Prosječna godišnja potrošnja	
Procijenjeni broj domaćinstava	1.054.613
Prosječna veličina domaćinstva (broj članova po domaćinstvu)	3,27
Procijenjeni broj stanovnika	3.447.156
Prosječna godišnja potrošnja po članu domaćinstva	6270,87
Prosječna mjesečna potrošnja domaćinstva	1541,43
Ukupni mjesečni izdaci za potrošnju po domaćinstvu (.000 KM)	18.497,14
Prehrambeni proizvodi (hrana i piće) – u KM (uključujući obroke van domaćinstva)	6512,96
Neprehrambeni proizvodi	11.984,04
Učešće prehrambene potrošnje u ukupnoj potrošnji (prosječno)	35,21
Učešće prehrambene potrošnje najsiromašnijih domaćinstva (10-ti decil. potrošnje)	39,4
Učešće prehrambene potrošnje najsiromašnijih domaćinstva (20-ti decil. potrošnje)	37,1
Minimalne potrebe prehrambenih proizvoda na osnovu kalorijske vrijednosti (godišnji nivo) – linija prehrambenog siromaštva	1005,68

Socijalno uključivanje i EU integracije

Sam pojam socijalne uključenosti u politikama EU dobio je na važnosti u javnim raspravama početkom 1985, ali prekretnica je svakako Lisabon 2000. kada je utvrđen desetogodišnji strateški cilj koji podrazumijeva i veću socijalnu koheziju. Danas Lisabonska strategija predstavlja osnovu socijalnih politika u članicama EU, kao i njihovu međusobnu koordinaciju.

Nakon potpisivanja i implementacije Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SSP) BiH će u skladu s predpristupnim finansijskim instrumentima (IPA fond) imati mogućnost dobijanja podrške za jačanje socijalnog uključivanja u kontekstu komponente razvoja ljudskih potencijala kako bi se jačala ekonomska i socijalna kohezija u oblastima zapošljavanja, obrazovanja i obuke i socijalnog uključivanja. Sticanjem statusa kandidata otvaraju se dodatne mogućnosti finansiranja politika socijalnog uključivanja čiji proces će unijeti novitete u području saradnje javnog i civilnog sektora na području pripreme i implementacije politika, a samim tim doprinijeti jačanju socijalnog kapitala i veće socijalne kohezije u društvu, što je osnova za dalji razvoj BiH. Unapređenje u ovim oblastima pretpostavka je za

sticanje statusa kandidata. Time BiH ima obavezu pripreme Zajedničkog memoranduma o uključivanju (JIM) koji će uskladiti i potpisati s Evropskom komisijom. U tom kontekstu, priprema Strategije socijalnog uključivanja BiH i njena implementacija veoma je važan korak naprijed i značit će reformu socijalnog sektora te osnovu za pripremu JIM-a.

Socijalno uključivanje kao proces dobiva značaj u BiH politikama posebno zbog potrebe da se usklade BiH prakse s politikama EU, te značaj socijalnog uključivanja u narednim fazama evropskih integracija (priprema Zajedničkog memoranduma o uključivanju /JIM/ koji se potpisuje s EC-om i u kasnijoj fazi priprema Akcionog plana o uključivanju), stoga je odlučeno je da se za taj cilj Razvojne strategije BiH pripremi kao **poseban dokument pod nazivom Strategija socijalnog uključivanja BiH koji se razrađuje u 6 posebnih strateških podciljeva:**

- **Cilj 1. Socijalna politika u funkciji zapošljavanja**
- **Cilj 2. Poboljšati položaj porodica s djecom**
- **Cilj 3. Poboljšati obrazovanje**
- **Cilj 4. Poboljšati zdravstvenu zaštitu**
- **Cilj 5. Poboljšati penzionu politiku**
- **Cilj 6. Poboljšati položaj lica s invaliditetom.**

Pregled definicija

Akcioni plan	Predstavlja operativni nacrt vlada ili drugih institucija za sprovođenje ključnih razvojnih prioriteta i mjera. Obično uključuje: specifične ciljeve koji se žele postići unutar pojedinog razvojnog područja, ključne aktivnosti te odgovorne institucije i rokove za njihovu realizaciju.
Aktivnost	Predstavlja način na koji se izvodi mjera (omogućava) sa svojim predviđenim instrumentima.
Benchmark	Tačka normiranja i poređenja prema drugima.
Instrument	Predstavlja alat kojim se omogućava izvođenje ili se izvodi aktivnost.
Mjera	Predstavlja skup aktivnosti i instrumenata kojima se želi fokusirano djelovati za poboljšanje situacije na nekom užem razvojnom području ili unutar uže grupe krajnjih korisnika u datom periodu (obično se mjere sprovode u srednjoročnom periodu ili duže). Mjera se sastoji iz definisanja problema na nekom užem području ili unutar uže grupe krajnjih korisnika, nacrta mjerljivih rezultata, koji se žele postići, i iz njih direktno proizilaze nacrti ključnih aktivnosti i instrumenata kojima će se djelovati te finansijsko implementacionog okvira (uključujući monitoring i evaluaciju).
Operativni program (OP)	Predstavlja razrađen programsko-finansijski i implementacioni okvir međusektorskog karaktera, usmjeren k realizaciji pojedinog razvojnog prioriteta u srednjoročnom periodu. On uključuje definiciju problema kojeg operativni program adresira (uključujući SWOT analizu), grupu korisnika koje uključuje, ključne mjere i specifične ciljeve te indikatore <i>outputa</i> , kao i finansijsko-implementacioni okvir za sprovođenje operativnog programa. U

Politika (policy)	zemljama članicama EU, OP se obično veže na implementaciju evropskih strukturnih fondova te stoga postoje četiri ključna operativna programa s tim da ih neke zemlje imaju čak i više. Predstavlja način upravljanja razvojnim prioritetima, koji uključuje upravljanje institucijama, ljudskim, prirodnim i finansijskim resursima. Predstavlja skup smjerova djelovanja izabranih između mogućih razvojnih alternativa a na bazi definisanih okvirnih uslova. Predstavlja globalni plan (nacrt vlade) koji uključuje ciljeve i aktivnosti te planirane indikatore uticaja za postizanje ciljeva u datom periodu.
Razvojni prioritet	Označava ključna polja i smjerove djelovanja za postizanje strateškog cilja u srednjoročnom periodu.
Strateški cilj	Definiše se na globalnom nivou i predstavlja ono što se želi postići u dugoročnom razvojnom periodu.
“Mobilizacija svih aktera”	Cilj 4 EU Strategije koja navodi da borbu protiv siromaštva trebaju preuzeti vlade na državnom, regionalnom i lokalnom nivou, kao i civilno društvo.
Acquis communautaire	Pravne stečevine EU koje obvezuju sve zemlje članice, a koje moraju prihvatiti i sve buduće zemlje-članice do momenta pristupa.
Društvena inovacija	Nove strategije, koncepti, ideje i organizacije koje ispunjavaju sve moguće društvene potrebe, od uslova rada i obrazovanja do društvenog razvoja i zdravstva – što jača civilno društvo.
Društveni kapital	Institucije, odnosi, stavovi, vrijednosti i norme koje vladaju u međusobnim odnosima između ljudi i doprinose ekonomskom i društvenom razvoju. Društveni kapital za zasniva na društvenom povjerenju.
Ekologija	Ukupnost veza organizama i njihova okruženja.
Ekonomika ponude	Škola ekonomske misli koja stavlja akcenat na stalno poboljšanje efikasnosti u alociranju resursa proizvodnje kao glavnog izvora ekonomskog rasta.
Ekonomski razvoj Evropski kvalifikacioni okvir	Transformacija društva zasnovana na participaciji njegovih članova. Instrument uspostave nivoa kvalifikacija koji služi kao sredstvo prepoznavanja i razumijevanja kvalifikacija između nacionalnih (ili sektorskih) kvalifikacionih okvira.
Evropska Strategija socijalne uključenosti	EU dokumenti kojima je ključni cilj poboljšanje društvenog kapitala na svim nivoima, a kao prve bi bile lokalne zajednice.
Finalna javna potrošnja Humani razvoj	Potrošnja svih institucija koje vrše funkciju vlade kao svoju osnovnu djelatnost na plate uposlenika i na kupovinu roba i usluga. Proces proširenja izbora za ljude – drugim riječima “funkcionisanje i sposobnost za funkcionisanje, raspon stvari koje lice može raditi ili biti u svom životu.”
Fleksigurnost	Fleksigurnost je instrument primjene Lisabonske strategije vezan za

stvaranje novih i boljih poslova, modernizaciju tržišta rada kroz nove oblike sigurnosti i fleksibilnosti radi povećanja adaptabilnosti, zaposlenosti i socijalne uključenosti.

Informaciona tehnologija	Hardver i softver prikupljanja, skladištenja, obrade i prezentacije informacija.
Informaciono-komunikacione tehnologije	Hardver, softver, mreže i mediji za prikupljanje, skladištenje, obradu, prenos i prezentaciju informacija (glas, podatak, tekst, slika) i s time povezane usluge. Mogu se podijeliti u informaciono-komunikacionu infrastrukturu i informacionu tehnologiju.
Informaciono-komunikaciona infrastruktura	Fizički telekomunikacioni sistemi i mreže i usluge koje ih koriste (internet, glas, pošta, radio i televizija)
Infrastruktura	Osnovne fizičke i organizacione strukture potrebne za djelovanje društva, ekonomije ili preduzeća.
Inovacija	Stvaranje novog ili značajno poboljšanog postojećeg proizvoda/usluge ili proizvodnog procesa, novi marketinški metod ili novi organizacioni metod primijenjen u poslovnoj praksi na radnom mjestu ili odnosima s okruženjem.
Istraživanje i razvoj (R&D)	Aktivnost preduzeta s ciljem otkrivanja ili razvoja novih proizvoda, uključujući poboljšanje vrste ili kvaliteta postojećih proizvoda ili otkriće i razvoj novih ili efikasnijih procesa proizvodnje.
Javna rashodi	Rashodi svih institucija koje vrše funkciju vlade kao svoju osnovnu djelatnost.
Javna uprava	Planiranje, organizovanje, koordinisanje i kontrolisanje aktivnosti vlada
Javno-privatno partnerstvo	Uključivanje privatnog sektora u finansiranje infrastrukturnih objekata i/ili pružanje infrastrukturnih usluga koje tradicionalno osigurava javni sektor
Jedinstven ekonomski prostor	Ekonomski prostor čija je regulacija homogenog protoka roba, usluga i kapitala utemeljena na zajednički dogovorenim principima.
Jednakost spolova/ Gender equity	Jednakost između muškaraca i žena podrazumijeva jednaka prava, odgovornosti i mogućnosti . Jednakost ne promovise identičnost muškaraca i žena, već uvažava njihovo pravo na različitost . Jednakost znači i zaštitu specifičnosti, odnosno razlika među ljudima.
Klaster	Međusobno povezana preduzeća, specijalizovani dobavljači, pružaoci usluga, pružaoci treninga i organizacije koje pružaju podršku okupljeni oko tehnologije ili krajnjeg proizvoda u okviru lokalnog ili regionalnog prostora.
Konkurentnost	Skup institucija, politika i faktora koji određuju stupanj produktivnosti zemlje. Ekonomija je konkurentna ako ima održivu visoku stopu rasta produktivnosti.
Laeken indikatori	Set zajedničkih evropskih statističkih indikatora siromaštva i socijalnog isključivanja koje je uspostavilo Evropsko vijeće u decembru 2001. godine u Leakenu, Belgija. Razvijeni su kao dio Lisabonske strategije koja je planirala koordinaciju evropskih

	socijalnih politika na nivou država na osnovu određenih zajedničkih ciljeva.
Lisabonska strategija i ciljevi zapošljavanja	Rezultat sastanka Evropskog vijeća u Lisabonu pri čemu je postavljena vizija Evropske zajednice kao najkonkurentnije i najdinamičnije ekonomije bazirane na znanju, sposobna za održivi ekonomski rast s većom i kvalitetnijom stopom zaposlenosti, te s većom socijalnom kohezijom. Strategija s tri glavne dimenzije – prati ciljeve zapošljavanja, konkurentnosti i socijalnog uključivanja – i osmišljena je da osposobi EU kako bi ponovo postigla uslove za punu zaposlenost i ojačala koheziju do 2010. godine. U slučaju zapošljavanja, cilj je stopa zapošljavanja od 70% u prosjeku i 60% za žene.
Ljudski kapital	Znanje, vještine i iskustvo pojedinaca koje ih čine ekonomski produktivnim i osposobljenim polučiti dohodak za uloženi rad. Povećava se ulaganjem u zdravstvenu zaštitu, obrazovanje i trening.
Ljudska prava/ Human Rights	Vrijednosti koje se štite. U pravnom smislu uključuju priznavanje prava (od strane zakonodavne vlasti), uživanje prava (preko institucija izvršne vlasti) i zaštitu prava (od strane pravosuđa). Ljudska prava su univerzalna , predstavljaju suštinsko obilježje pravne države i centralno vrijednosno jezgro svih ustavnih odredbi.
Makroekonomska stabilnost	Stanje ekonomije s niskom inflacijom te uravnoteženim fiskalnim i vanjskotrgovinskim sektorom.
Metoda otvorene koordinacije (OMC)	Novi vid upravljanja socijalnom politikom čiji su glavni elementi: a) utvrđivanje zajedničkih ciljeva/smjernica za sve zemlje članice zajedno s rasporedima i ciljevima; b) sprovođenje zajedničkih ciljeva/smjernica u državne politike kroz nacionalne akcijske planove; c) uspostavljanje indikatora i referentnih tačaka kao mjere za upoređivanje najboljih praksi; periodični monitoring, evaluacija i pregled ravnopravnih sudionika; d) razmjena najboljih praksi.
Nacionalni kvalifikacioni okvir	Instrument uspostave kvalifikacija stečenih u određenoj zemlji, kojim se daju osnove za jasnoću, pristupanje, prohodnost, sticanje i kvalitetu kvalifikacija.
Obnovljivi izvori energije	Izvori energije koji se mogu obnoviti u prirodi u kratkom vremenskom periodu.
Održivi razvoj	Razvoj koji zadovoljava potrebe u sadašnjosti bez ugrožavanja potreba budućih generacija.
Okoliš	Ukupnost vanjskih uslova koji utiču na život, razvoj i opstanak organizama
Preduzetništvo	Otpočinjanje ili revitalizacija poslovne aktivnosti radi uočenih profitnih prilika.
Poslovna infrastruktura	Obuhvata naučne i tehnološke parkove (preduzeća i organizacije fokusirane na razvoj proizvoda i inovacije), industrijske parkove (fokusirani na industriju), poslovne parkove (fokusirane na administriranje poslovnim prostorom) i poslovne inkubatore (fokusirane na podršku novim preduzetnicima).

Poslovni inkubator	Organizacija koja ubrzava razvoj otpočetih preduzetničkih poduhvata pružanjem paketa podrške.
Radna snaga	Predstavlja ekonomski aktivno stanovništvo te obuhvata zaposlena i nezaposlena lica.
Radno sposobno stanovništvo	Obuhvata sve lica s 15 i više godina, podijeljena u dvije osnovne kategorije: radnu snagu (ekonomski aktivno) i ekonomski neaktivno stanovništvo.
Rod/Gender	Društveno uslovljene razlike između žena i muškaraca koje su, za razliku od bioloških i fizioloških razlika, naučene, promjenljive i zavise od različitih faktora: kulture, religije, društvenog i političkog uređenja, ekonomske situacije, klase, starosne dobi, etničke pripadnosti itd.
Ravnopravnost spolova/Gender equality	Ravnopravna vidljivost, osposobljenost i učešće spolova u svim vidovima javnog i privatnog života. Sva ljudska bića treba da budu ravnopravna pred zakonima i da imaju slobodu i mogućnost ravnopravno učestvovati u aktivnostima jednog društva, javnoj i privatnoj sferi, bez ograničenja rodnim ulogama, i da od tih aktivnosti ravnopravno dijele dobrobit. Ravnopravnost spolova je u suprotnosti s neravnopravnošću spolova, a ne s različitošću spolova.
Rodni/Gender mainstreaming	Definicija Savjeta Evrope: Rodni <i>mainstreaming</i> je (re)organizacija, unapređenje, razvoj i ocjena procesa javnih politika, tako da je perspektiva ravnopravnosti spolova ugrađena u sve politike na svim nivoima i u svim fazama, od strane svih aktera koji su inače uključeni u njihovo kreiranje. Rodni <i>mainstreaming</i> kao termin je uveden u upotrebu donošenjem Pekinške deklaracije i platforme za akciju na Četvrtoj svjetskoj konferenciji o ženama (Peking, 1995). Mnoge države su sporazumno usvojile rodni <i>mainstreaming</i> kao važnu globalnu strategiju za postizanje ravnopravnosti polova. U tu svrhu potrebno je da se pitanja ravnopravnosti polova shvate kao međusobno uvažavanje, podrška i saradnja svih žena i muškaraca na dobrobit cijelog društva.
Rodno budžetiranje/ Gender budgeting	Definicija Savjeta Evrope: Rodno budžetiranje je primjena rodnog <i>mainstreaminga</i> u budžetskim procesima, ugradnjom rodne perspektive na svim nivoima budžetskih procesa i restruktuisanjem prihoda i rashoda radi promovisanja ravnopravnosti spolova.
Rodno sljepilo/ Gender blindness	Ignorisanje ili odbijanje da se prizna postojanje diskriminacije po osnovu spola ili potrebe za uvažavanjem rodne perspektive u planiranju i aktivnostima.
Ruralni razvoj Siromaštvo	Aktivnosti poboljšanja životnog standarda u ruralnim sredinama. Ljudi žive u siromaštvu ako su njihovi prihodi i sredstva nedovoljna i u skladu s tim ih sprečavaju da imaju životni standard koji se smatra prihvatljivim u društvu u kojem žive. Dva osnova tipa linije

siromaštva su relativno (EU koncept) i apsolutno (koncept Svjetske banke) siromaštvo. **Relativna linija siromaštva** poredi standard jedne kategorije stanovništva s drugim u istom društvu i zasniva se na određenom procentu prosječnih primanja ili potrošnje u datoj zemlji. **Apsolutna linija siromaštva** predstavlja ukupni iznos potrošnje domaćinstava na prehrambene artikle i neprehrambene artikle čija izdvajanja za hranu omogućavaju zadovoljavanje minimalnih nutricionih i kalorijskih potreba.

Socijalna isključenost Predstavlja širi pojam od definicije siromaštva. On predstavlja proces u kojem su neke grupe postavljene na marginu društva i spriječene od potpunog učestvovanja u društvu uslijed njihovog siromaštva, nedovoljnog obrazovanja, životnih vještina ili kao posljedica diskriminacije. To također predstavlja nedostatak pristupa adekvatnom mjestu stanovanja, olakšavanje određenih potreba zbog različitih sposobnosti, jednostavne moderne infrastrukture, prometa, IT povezanosti i participacije u aktivnostima u društvu.

Socijalna politika „Bilo koja politika na regionalnom, državnom, lokalnom ili društvenom nivou koja je označena socijalnom vizijom društva i koje, kada je operativno, utiče na prava i mogućnosti građana da ispune svoje životne potrebe.“ (ODA, 1995; 26)

Socijalna pomoć (grantovi) Uključuje sljedeće četiri kategorije beneficija koje su asocirane sa starošću, invalidnosti, dječijim i porodičnim zbrinjavanjem i pomoći siromašnim.

Socijalna uključenost Proces koji omogućava licima, koja su u riziku od siromaštva i socijalne isključenosti, da steknu mogućnost i sredstva potrebna za potpuno učestvovanje u ekonomskom, društvenom i kulturološkom životu i da uživaju standarde života koja su opšte prihvatljiva u njihovom društvu. Ovo implicira veće učešće u procesu odlučivanja koja utiču na njihov život i pristup osnovnim pravima.

Socijalne investicije Kroz korištenje pozajmica, garancija, investicija i drugih finansijskih pogodnosti, programi socijalnih investicija podržavaju društvene pogodnosti koje su vezane za socijalnu uključenost koje ne ispunjavaju uobičajene investicione kriterije privatnih i međunarodnih investitora. Obično struktuisani kao pozajmice, socijalne investicije nude posebne stope za projekte koji adresiraju značajne socijalne potrebe, radije nego da zadovolje konvencionalne kriterije investicija. Ponekad program socijalne investicije zauzima poziciju dionica, garantuje pozajmicu ili targetira poseban bankarski depozit kako bi postigao svoj program i finansijski cilj.

Socijalno isključena lica Lica koja imaju poteškoće u potpunom ili čak djelimičnom korištenju svog potencijala da bi mogla priskrbiti dovoljno prihoda i snabdjeti se osnovnim namirnicama i uslugama.

Socijalno osiguranje Čini penziono i invalidsko, zdravstveno te osiguranje od nezaposlenosti pri čemu se pravo ostvaruje uglavnom putem

Socijalno preduzetništvo	osiguravajuće šeme uplate doprinosa zaposlenih. Cilja k prepoznavanju socijalnog/društvenog problema i koristi preduzetničke principe kako bi organizovalo, stvaralo i upravljalo poduhvat koji bi realizovao socijalne promjene. Iako često socijalni preduzetnici rade kroz neprofitne organizacije i građanska udruženja, mnogi rade u privatnom ili vladinom sektoru. Glavni cilj socijalnog preduzetništva je da se poboljšaju socijalni ciljevi, što ne mora biti kompatibilno s kreiranjem profita.
Osnovna inflacija (core inflation)	Inflacija koja ne obuhvata rast cijena energije i hrane, za razliku od naslovne inflacije (headline inflation) koja ih uključuje.
Spence izvještaj	(Andrew Michael Spence, nobelovac za 2001.) – objavljeno ljeta 2008. otkada predstavlja liniju razgraničenja u vođenju razvojne politike nedovoljno razvijenih zemalja.
Stopa aktivnosti	Količnik radne snage i radno sposobnog stanovništva pomnožen sa 100.
Stopa nezaposlenosti	Količnik nezaposlenih i radne snage pomnožen sa 100.
Stopa zaposlenosti	Količnik zaposlenih i radno sposobnog stanovništva pomnožen sa 100.
Susretno planiranje	Zajedničko identifikovanje i definisanje ciljeva ekonomskog razvoja kao i njegovog mjerenja (statistika, indikatori, uputstva) i upoređivanja (benchmarking, razmjena dobrih praksi) na osnovu analize postojećih strateških dokumenata države i entiteta i Brčko distrikta s 31.12.2007. godine.
Tehnologija	Znanje vezano za pretvaranje resursa u proizvode.
Tehnološka spremnost	Agilnost kojom ekonomija usvaja postojeće tehnologije radi povećanja produktivnosti svojih djelatnosti.
Transportna infrastruktura	Ukupnost cestovne i željezničke mreže s pripadajućom strukturom i podrškom, luka i pripadajuće infrastrukture, aerodroma s navigacijskim uređajima i sistema masovnog transporta (autobusni terminali, tramvaji, trolejbusi).
Upravljanje socijalnom politikom	Uvodi potrebe i prioritete samih ljudi u reformi politika, kroz analizu i participativnu metodu javnih konsultacija: a) jačanje kapaciteta sekundarnih ključnih aktera kako bi odgovorili na potrebe i prioritete primarnih ključnih aktera; b) doprinos identifikaciji ranjivih/marginalizovanih grupa i dizajn programa olakšavajućih okolnosti; c) istraživanje uticaja socijalnih dimenzija tržišta kapitala, kredita, roba i rada na životni standard i prava siromašnog i ranjivog stanovništva i žena; d) istraživanje uticaja socijalnih dimenzija održavanja infrastrukture (marketing, promet, komunikacije) na životni standard i prava siromašnog i ranjivog stanovništva i žena; e) razvoj javne participacije povećavanje spektra za građane da mogu efektivno tražiti i nadgledati javnu uslugu (zdravstvo, obrazovanje, krediti, infrastruktura, produživanje itd); f) integrisanje kvalitativne informacije uključujući perspektivu primarnih ključnih aktera u radu politika; g) osiguravanje ljudima pristup pravoj informaciji.
Washingtonski	Standardni paket mjera ekonomske politike namijenjen nedovoljno

koncenzus	razvijenim zemljama preporučivan od institucija lociranih u Washingtonu (Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka, Ministarstva finansija SAD). Sinonim za tržišni fundamentalizam (stabilizuj, privatizuj i liberalizuj).
Zamka srednjeg dohotka	Strategije i politike koje su pomogle zemljama s niskim dohotkom dostići stepen zemlje sa srednjim dohotkom; ne vrijede za dostizanje zemalja s visokim dohotkom.
Zaposlenost	Obuhvata lica s 15 i više godina koja rade za platu ili naknadu, samozaposlena lica i neplaćene pomažuće članove domaćinstva.

Lista skraćenica/akronima

ARS	Anketa o radnoj snazi
BAT	Best available techniques/Najbolja praksa (tehnika, sredstvo)
BD	Brčko distrikt
BDP	Bruto društveni proizvod
BHAS	Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine
CB BiH	Centralna banka Bosne i Hercegovine
CDS	Državna razvojna strategija
CEFTA	Centralno evropski sporazum o slobodnoj trgovini
COST	Međunarodni okvir za evropsku saradnju u oblasti nauke i tehnologije
DEI	Direkcija za evropske integracije
DEP	Direkcija za ekonomsko planiranje
DG ECFIN	Generalna direkcija Evropske komisije za ekonomske i finansijske poslove
DKP	Diplomatsko-konzularna predstavništva
DL	Društva za lizing
EBRD	Evropska banka za obnovu i razvoj
ECTS	Evropski sistem akumulisanja i transfera kredita (bodova) u obrazovanju
EFP	Ekonomsko fiskalni program
EHEA	Evropski prostor visokog obrazovanja
EIB	Evropska investiciona banka
EQF	Evropski kvalifikacioni okvir
EU	Evropska unija
EUROSTAT	Agencija za statistiku EU
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FDI	Strane direktne investicije
FP	Okvirni programi EU
FTE	Ekvivalent punog (radnog) vremena
FV	Fiskalno vijeće
GDP	Gross Domestic Product/Bruto društveni proizvod
GDP per capita	Bruto društveni proizvod po glavi stanovnika
GIS	Baza miniranih i kategorizovanih područja
GTZ	Deutsche Gesellschaft für Technische Zusammenarbeit/ Njemačka vladina organizacija
GWh	Gigawatsat
IPA	Instrumenti predpristupne pomoći EU
IPPC	EU Direktiva o integralnoj prevenciji i kontroli zagađivanja
IR	Istraživanje i razvoj

IT	Informacione tehnologije
ITS	Sistem inteligentnog transporta
JIE	Jugoistočna Evropa
KI	Klasterske inicijative
KM	Konvertibilna marka
MIPD	Strateški programski dokumenta za IPA-u
MIO	Mirovinsko i invalidsko osiguranje
MKO	Mikro kreditne organizacije
MMF	Međunarodni monetarni fond
MSP	Mala i srednja preduzeća
NATO	Sjeverno atlantska alijansa
NCP	Nacionalne kontakt tačke
NPP	Nastavni plan i program
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
PDV	Porez na dodatnu vrijednost
PIO	Penziono i invalidsko osiguranje
PPP	Javno privatno partnerstvo
PSBiH	Parlamentarna skupština Bosne i Hercegovine
R&D	Istraživanje i razvoj
RIA	Procjena uticaja propisa
SIS	Strategija socijalnog uključivanja
SPO	Vodeći državni službenici za programisanje IPA-e
SPS	Sanitary and phytosanitary measures/Sanitarne i fitosanitarne mjere
SSP	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
STO	Svjetska trgovinska organizacija
SWOT	Prednosti, slabosti, prilike i prijetnje
ŠKO	Štedno-kreditne organizacije
TBT	Technical Barriers to Trade/Tehničke barijere za trgovinu
TRIPS	Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights/Aspekti prava intelektualne svojine vezani za trgovinu
UN	Ujedinjene nacije
UNCED	UN organizacija za zaštitu okoliša i razvoj
UNESCO	UN organizacija za obrazovanje, nauku i kulturu
VET	Proces saradnje u polju strukovnog obrazovanja i obuke
WTO	Svjetska trgovinska organizacija
WUS	Svjetski univerzitetski servis
ZZ	Zavod za zapošljavanje